

STRATEGIJSKE ZNAČAJKE

DOMOVINSKOG RATA

TIJEKOM 1991.

Stjepan Sučić¹

SAŽETAK: *Agresija na Republiku Hrvatsku nije slučajni događaj koji se može i smije promatrati izvan prostorno-vremenskog okvira razvoja strategijske ideje o stvaranju Velike Srbije s jedne i borbe Hrvata za stvaranjem vlastite države s druge strane. Toj strategiji se morala suprotstaviti druga strategija: stvaranja moderne, demokratske i suverene Republike Hrvatske. U sukobu tih strategija, kao i drugih koje su se tada, kao i danas, sukobljavale na ovom području, vodstvo Republike Hrvatske je odnijelo pobjedu. Hrvatski državni vrh uspješno je koristio prednosti strategijskih obrambenih i napadnih djelovanja koja su ovisila o prostorno-vremenski-politički-socijalno-sigurnosnim događajima i sudionicima. Uspjehu hrvatskih strategija bitno je pridonijela i snažna moralna osobina hrvatskih branitelja.*

KLJUČNE RIJEČI: Domovinski rat, sukob strategija, Velika Srbija, bitka za Vukovar, JNA, agresija, Srbija, Hrvatska.

---

¹ Ovaj tekst je diplomski rad brigadira S. Sučića na Ratnoj školi OS RH dovršen u lipnju 2003. Stavovi izneseni u radu izraz su osobnog mišljenja autora i ne predstavljaju stavove institucije u kojoj autor radi.

Summary: *The aggression against the Republic of Croatia is not a random event. It cannot be viewed outside the space-and-time framework of the development of strategic ideas about creation of a Greater Serbia on one side and Croatian tendency for the creation of their own state on the other side. Another strategy had to confront to Greater Serbia strategy: creation of a modern, democratic and sovereign Republic of Croatia. The clash of these strategies, as well as some others that were then, as they are now, conflicted, the Croatian leadership has gained victory. Croatian leadership has successfully used the advantages of strategic defensive and offensive actions that are dependent on the area-time-political-social-security events and participants. Important contribution to the success of Croatian strategy was a strong moral character of Croatian defenders.*

Keywords: Homeland war, Domovinski rat, conflict of strategies, Greater Serbia, the battle for Vukovar, JNA, aggression, Serbia, Croatia.

Uvod

Rat je oružani sukob u kojemu se suprostavljene strane bore za ostvarivanje određenih ciljeva – političkih, ekonomskih, vojnih.

Do rata ne dolazi spontano već smišljenim planom, u pravilu nakon iscrpljenih drugih sredstava i metoda za postizanje određenih ciljeva nad nekom klasom ili državom (političko-propagandnih, ekonomskih i sl.).

Prema tome, rat je smišljen i planiran čin da se drugim, nasilnim, sredstvima pokušaju razriješiti postojeće suprotnosti između suprostavljenih društvenih snaga (strana).

Pojava ratova vezana je za nastanak klasnog društva. Otimanje i pljačka tuđih zemalja i bogatstava, potčinjavanje i porobljavanje drugih naroda, dakle osvajanja i suprotstavljanja osvajanju, predstavljaju opći cilj i sadržaj ratova svih vremena.

Razni nazivi za rat – imperijalistički, kolonijalni, nacionalnooslobodilački, građanski, revolucionarni – pobliže

označavaju karakter rata s obzirom na političke ciljeve koji se u njima realiziraju i društveno-političke snage koje taj rat vode.

Za potpuno shvaćanje rata jedno od bitnih pitanja odnos je između rata i politike. Rat nikada nije sam sebi cilj, već je uvijek produženje i sredstvo politike za postizanje određenih ciljeva. "Rat je državna politika produžena drugim sredstvima".²

Rat je, kao društvena pojava, stalan predmet izučavanja povjesničara, vojnih teoretičara, sociologa, politologa i drugih. Definirati rat kao društvenu pojavu znači odrediti mjesto i vrijeme te uzroke i proizašle posljedice.

Općeprihvaćena definicija rata kao oružanog sukoba dviju zaraćenih snaga u sebi prikriva niz značajnih odrednica i povezanosti s društvenim, političkim, ekonomskim i drugim interesnim područjima.

U ratu kao društvenoj pojavi sukobljavaju se narodi, države, nacije, religije ili ideologije radi ostvarenja ekonomskih, političkih, vjerskih i drugih interesa.

Uporaba sile je oduvijek bila pojava koja je pratila ljudsko društvo. Razvoj društva trajno je slijedio razvoj sredstava i metoda nejednake sile. Njihov osobito sofisticiran razvoj kategoriziran je ulogom države, kao najznačajniji oblik političke i administrativne organizacije društva.

Temeljni oblici ponašanja država ostali su politika suradnje i uzajamne pomoći te politika s pozicije sile. Oni postoje praktično otkad postoje i države. U suvremenom sustavu poprimili su i drugačija obilježja, jer su se multilateralizmom međunarodnih odnosa komplicirani problemi međunarodne zajednice.

Osnovni elementi kojima neka država za vođenje vanjske politike raspolaže jesu: diplomacija, javno mišljenje i međunarodna propaganda, ekonomska sredstva i instrumenti te vojna sila.

Oružane snage osnovni su element za ostvarivanje politike s položaja sile, značajan za zaštitu državne stabilnosti zbog čega se razvija usporedno s razvojem države.

U svakom slučaju vojska je izraz društvenog stanja. U jednopartijskim sustavima logična je intencija (koja je prerasla u zakonitost) da partija nastoji držati vojsku pod svojim nadzorom i izgraditi je u skladu sa svojim interesima i za svoje potrebe.

Da bi se mogla razumjeti bit jugoslavenske vojske, nužno je u cjelini proanalizirati društvo koje ju je i stvorilo.

---

² Karl von Clausewitz, „O ratu“, str. 25.

Specifična priroda jugoslavenskog društva i državne stranke je vojnu organizaciju potpuno institucionaliziranu u društveno-političkom sustavu SFRJ.

Takve oružane snage omogućile su konzervativnom dijelu najvišeg vojnog vodstva da u sprezi s partijsko-političkim vodstvom Srbije i Crne Gore, krizu u Jugoslaviji pretvori u oružani sukob.

U vrijeme demokratskih promjena u Europi i raspada istočnog bloka, ujedinjenja Njemačke te osamostaljenja niza država iz sastava bivšeg SSSR-a, bilo je realno za očekivati sličan proces i na prostoru bivše Jugoslavije. U novim globalnim svjetskim okolnostima, decentralizacije bivše države bio je očekivan slijed događaja, uključujući čak i njen mogući raspad.

S obzirom na velikosrpske težnje, logično se moglo predvidjeti da će Srbija u obje spomenute inačice pokušati izvesti agresiju s obzirom na njene strategijske interese.

Analiza pokretanja i usmjeravanja svih elemenata i čimbenika velikosrpske osvajačke politike otkriva čitav spektar uzroka koji se s vremenom sustavno pretvorio u široko područje političkog, gospodarskog, vojnog, strateškog, demografskog, religijskog, diplomatskog i drugog djelovanja. U svemu tome bitno je, a što se provlačilo s vrlo jasno postavljenim ciljevima: samo se tražio povod za prilagođivanje konstante političkog i vojnog djelovanja u povijesnom trenutku.

Može se zaključiti kako je velikosrpska agresija na Hrvatsku bila racionalno planirana i usmjeravana s temeljnim ciljevima teritorijalne ekspanzije Srbije. Za agresiju se koristila šira globalna kriza u europskom i svjetskom kontekstu.

1. STRATEGIJA

Grčka riječ *strategia*³ znači vještinu vođenja vojske, glavnu disciplinu ratne vještine (vojne nauke). U svom punom etimološkom značenju označavala je uporabu vojske u ratu. Dok se rat svodio na oružanu borbu, dok su pojmovi rata i oružane borbe označavali isti sadržaj, izraz strategija bio je dovoljan da se njime označi vođenje rata i oružane borbe. No, suvremeno značenje pojma znatno se razlikuje od njegova prvobitnog etimološkog značenja: razvojem proizvodnih snaga i sredstava za vođenje rata, kao i zbog činjenice da se u ratu provodi totalno suprotstavljanje

---

³ Opća enciklopedija, broj 7, str. 693.

zaraćenih strana u svim sferama društvenog života, oružani sukob se, kao šira društvena pojava, smatra kao bitni, ali ne i jedini sadržaj rata.

S obzirom na to, može se reći da strategija proučava zakonitosti rata, njegovo pripremanje i vođenje u cjelini te posebno njegov bitan sadržaj – oružanu borbu. No, ona proučava i druge oblike iskazivanja sile i suprotstavljanja sili, kako u miru tako i u ratu.

U definiranju pojma, predmeta, sadržaja i cilja strategije postoje različita gledišta i sistematizacije (L. Hart, A. Beaufre, V. Sokolovski i dr.) koje nisu samo formalne već ponekad i suštinske prirode.

Međutim, svi autori ističu da je osnovni sadržaj strategije pripremanje i vođenje rata. No, suvremena međunarodna događanja pokazuju da je očuvanje neovisnosti, slobode i samostalnosti, ili pak njezino gubljenje, moguće i bez rata, što proširuje sadržaj strategije. Stoga se strategija bavi i problemima realizacije ciljeva politike i u miru.

Osnovna je podjela strategije na opću strategiju, kojoj je predmet rat i obrana zemlje u cjelini te vojnu strategiju kojoj je predmet oružana borba.

1.1. Opća strategija

Opća strategija naziva se različito u pojedinim zemljama⁴. To je cjelovita znanstvena disciplina koja se bavi općim problemima teorije i prakse obrane zemlje u cjelini, posebno problemima priprema i vođenja rata, ali i drugih oblika ispoljavanja sile kao i načina suprotstavljanja sili. Predstavlja djelatnost najvišeg državnog i vojnog vodstva zemlje. Dijeli se na političku, diplomatsku, ekonomsku i vojnu strategiju.

1.2. Vojna strategija

Vojna strategija jest znanstvena disciplina vojnih znanosti (odnosno ratne vještine) i kao takva je dio opće strategije). Bavi se istraživanjima vojnih aspekata pripremanja i vođenja oružanog sukoba, te predstavlja djelatnost najvišeg vojnog vodstva države.

Vojna strategija koristi se rezultatima ostalih vojnoznanstvenih disciplina i svih drugih znanstvenih oblasti.

Ona proučava rat, njegovu fizionomiju i uvjete vođenja rata; zakonitosti oružane borbe; strategijske probleme

---

⁴ U SAD-u je nazivaju globalnom ili nacionalnom strategijom, a u Velikoj Britaniji visokom ili velikom strategijom.

priprema; izvođenja, izgradnje, organizacije i uporabe oružanih snaga; vojnostrategijske karakteristike suvremenosti; vojnostrategijski položaj zemlje i njezino ratište u cjelini; strategijske probleme mobilizacije, koncentracije snaga i strategijskog razvoja, strategijsko vođenje i sustav materijalnog i zdravstvenog osiguranja oružanih snaga u ratu i miru; prošle ratne, osobito strategijske operacije; oružane snage i strategiju eventualnih protivnika.

Stvaranjem vojnih saveza (blokova) pojavljuje se koalicijska (multinacionalna) ili blokovska strategija u kojoj, u pravilu, dominira strategija vodeće sile saveza.

1.3. Strategijsko umijeće

Razumijevanje strategijske povezanosti, osobnih i nacionalnih interesa u odnosu na interese drugog(ih) naroda i države(a) predstavlja najsloženiju zadaću umjetnosti strategije (Strategic Art).

Sposobnosti pomoću kojih se ostvaruju strategijske pobjeda imali su samo najveći državnici. Takve osobe ujedinjuju tri strategijske uloge: strategijskog vođu (Strategic Leader), strategijskog praktičara (Strategic Practitioner) i strategijskog teoretičara (Strategic Theorist). Navedene uloge, odnosno vještine i znanja koja one podrazumijevaju omogućuju majstoru umjetnosti strategije ne samo djelotvorno upravljanje svim instrumentima nacionalne moći, već osmišljavanje i praktično djelovanje koje će, mjereno najvišim strategijskim kriterijima, a u danim povijesnim okolnostima biti najučinkovitije. Umjetnost strategije pojam je koji predstavlja kvalitativno složeniji oblik strategije i iznad je strategijskog umijeća.

2. HRVATSKI NAROD I IZVORNA VOJNA IZOBRAZBA

Potreba za ovim spoznajama u hrvatskom je narodu važna i nezamjenjiva. Hrvatska pripada malom broju europskih država u kojoj se vojna znanost, a u njoj vojna strategija i cjelina vojne izobrazbe za proteklih sedam desetljeća nisu provodili na izvoran način. U izobrazbi nisu bile mjerodavne izvorne hrvatske potrebe. Nije održavan neprekinut niz povijesnog iskustva hrvatskoga naroda. To znanje nije nastajalo u jeziku hrvatskoga identiteta.

Pravi se i postojani interes za ove spoznaje održava onoliko koliko je u njemu osvijestena potreba naroda. Osim

nekoliko ratnih godina (1941.-1945.), i naravno na jedinstven način od 1991., takva potreba i interes u hrvatskome narodu nisu njegovani i razvijani.

Ni tematski ni problemski u vojnoj se izobrazbi, osim za navedeno kraće razdoblje, nisu mogle vidjeti one značajke po kojima bi se moglo ustvrditi kako je riječ o hrvatskoj vojnoj izobrazbi. Od 1918. dijelom je bila prekinuta te u stranu sustavno potiskivana povijesna predaja i provodnica vlastite povijesti: stalna hrvatska viševrsna politička, vojna, diplomatska, gospodarska i svaka druga nastojanja očuvanja, a potom i povrata, suverene hrvatske države temeljem i pravom tisućljeća najčešće neravnopravnih bojeva za opstanak Hrvata na stiješnjenu prostoru, između turskih osvajanja, i viševrsnih i višekratnih mletačkih, mađarskih, srpskih i drugih posezanja za hrvatskim tlom, te za jezikom i kulturnim stečevinama Hrvata.

Za obje bivše Jugoslavije vojna izobrazba je, uz manje izuzetke, provođena na srpskom jeziku. Štoviše, u toj su nastavi srpska vojna povijest i srpska vojska bile odgojnim uzorom borbe za slobodu i uzorom ustroja vojske i odnosa u njoj. Naravno u svemu je bilo i dijela vojne povijesti drugih naroda. No, unošenje takvih sadržaja bijaše ponajprije potaknuto legitimacijskim razlozima „ravnopravnosti“, a de facto su činili okolni, tek rubni sadržaj. Okosnicu je tvorila srpska državna i vojna povijest. U njezinu tumačenju ideologijski su prikrivani osvajački ciljevi srpske državne politike prema susjednim narodima, osobito u balkanskim ratovima, u I. svjetskom ratu te četnika u II. svjetskom ratu. Nekoliko je naraštaja Hrvata (u kraljevskoj vojsci, a potom i u JNA) pod ideologijskom i inom prisilom slušalo patvorine u kojima su prevladala nasilja nad činjenicama: ono što je bilo osvajačko, preimenovano je u oslobodilačko, što je poraz postalo je pobjedom (Kosovski boj), što je bila praksa stjecanja pljačkom i otimanjem (znatan dio hajdučije) predznačeno je u junaštvo. Ukratko, brižno je i do stereotipa njegovan nazor po kojemu postoje ratnički-slobodoljubivi narodi i kulturni-služnički narodi. Prvi su Srbi i Crnogorci, a potomji su prije svega Hrvati i Slovenci. Naravno, poslijetkom takva vladajućeg ideologijskog nazora, obrana države i državni poslovi (vojni i redarstveni u prvom redu) pripadaju takozvanom ratničkom dijelu, a „kultura“ - kao nešto posve izvan jezgre moći - dijelom se prepušta na njegovanje kulturnim narodima. Takva „podjela rada“, da bi se održala, zahtijevala je neprekidno krivotvorenje povijesti (Hrvati tu slove nedržavotvornim narodom) i stalnu skrb kojom se Hrvati drže u vojnom nepunoljetstvu uskratim mogućnosti

pokretanja i održanja izvorne vojne izobrazbe i svega što uz nju ide.

No izvorna se vojna izobrazba može provesti samo na zasadama kvalitetne opće i slobodne domoljubne izobrazbe i odgoja od najranije dobi. Ta postavka nije ni u kakvoj svezi i nipošto ne smije biti u svezi s militarizacijom odgoja mladeži, nego otvaranje slobodna puta duha do vlastita identiteta, identiteta hrvatskoga naroda i skrbi za taj identitet. Tako se i ono vojno (i kao znanje i kao vještina) kasnije i naravnim načinom uvodi i oslanja na čvrsto tlo odnjegovane svijesti i potrebe mladeži za osobne slobode, te slobodu i identitet svoga naroda.

3. HRVATSKI JEZIK I IZVORNO VOJNO ZNANJE

Neki su značajni mislioci smatrali kako su granice čovjekova svijeta zapravo granice njegova jezika (Wittgenstein). I vazda je riječ o određenu jeziku koji je živ, o materinjem jeziku cijele narodne skupine, jednoga naroda. Hrvatski jezik bitna je značajka identiteta hrvatskoga naroda. On je živi razvojni sustav značenja i smisla. U njemu hrvatski narod jedino može misliti i (o)smisliti svoje izvorne ciljeve, potrebe, interese; cjelokupna mu se povijest ogleda u jeziku, u jezičnom polju kojim se narod vlastito kreće. Da je tome tako uvjerljivo svjedoče i primjeri u kojima se vidi da interes za hrvatski identitet i interes za hrvatski jezik idu skupa. Interes za materinji jezik „svoj vrhunac zadobiva onda kad neki izvanjski nasrtaj navede jedan narod na one najdublje sile iz kojih se narod oblikuje” (L. Weisgerber).

Banovina Hrvatska (od 26. kolovoza 1939.) hrvatskome je narodu značila povrat dijela povijesnih prostora i stjecanje širih ovlasti koje nipošto nisu bile istovjetne narodnoj i državnoj suverenosti. Za sveze jezika i identiteta znakovito je oživljavanje interesa i zahtjeva za neokrnjenim hrvatskim jezikom. Samosvijest o svome jeziku razvija se i uspostavom razlike spram drugim jezicima u okvirima neprijepornih spoznaja i zahtjeva jezikoslovlja. U prvoj Jugoslaviji sustavno je poništavana razlika srpskoga i hrvatskoga jezika na štetu hrvatskoga. Zato je posve shvatljivo što upravo P. Guberina i K. Krstić izdaju, 1940., rječnik Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika.

Jedan od važnih prijeloma zbio se prije više od dva desetljeća djelovanjem masovnog hrvatskog pokreta („Hrvatsko proljeće”). Takozvani Londonski rječnik, pod stvarnim nazivom Hrvatski pravopis (1971.), znanstveno prikazuje temeljno hrvatsko nazivlje s uputama koje ne

ostavljaju dvojbe o međusobnim razlikama hrvatskoga i srpskoga jezika. Čim je hrvatski narod odlučio o svome državnom suverenitetu svjetlo je dana ugledao novi rječnik razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika: Razlikovni rječnik V. Brodnjaka (Zagreb, 1991).

Ovi i drugi rječnici - u točkama prijelomnicama života hrvatskoga naroda - kreću se putem jasnih određivanja razlika (u jeziku je to naravno bilo spram srpskome), i tako stvaraju pretpostavku pisanja rječnika identiteta u kojima se hrvatski jezik ne odmjerava spram srpskome, nego oslobađa vlastite mogućnosti mišljenja ljudi u svome jeziku.

Tragove na takvu putu ostavljaju i nastojanja oko identiteta hrvatskog vojnog nazivlja. Ono pripada stoljeću i pol tradicije zapovjednoga i službovnoga jezika hrvatskoga domobranstva (od 1868). Jedan od davnih vojnih propisnika domobranstva (1903.) bio je među prvim predlošcima vraćanje prognanih hrvatskih vojnih nazivaka u jezikoslovnoj skupini što je na temelju Zapovijedi predsjednika Republike, uspostavljena u MO (Razlikovni rječnik vojnih nazivaka, GS HV, 1993.). To ne bijaše prvi pokušaj obnove. Glavni stožer domobranstva, njegov nastavni odjel, izdaje 1942. Rječnik vojničkog nazivlja s podnaslovom „prije-sada“. Prema „prije-sada“ izražava se ona ista i u važnim prijelomima povijesti hrvatskoga naroda prijeko potrebna granica razlike, kao pretpostavka učvršćenja svoga identiteta. U tom se rječniku riječ strategija i naziv „nauka o vojskovodstvu“ rabe kao istoznačnice.

Pozivanje na hrvatsko vojno nazivlje bilo je i u drugoj Jugoslaviji nepoćudno, štoviše opasno. Početkom sedamdesetih godina slovenski general Jaka Avšič tražio je slovenski jezik za slovenske vojnike. Da Hrvati otprilje već imaju svoje vojno nazivlje, te bi se njime trebali koristiti, mnogi su tvrdili i zahtijevali prije više od dva desetljeća. Oba pokušaja u začetku su spriječena.

Jezik je u samoj jezgri održanja i razvoja identiteta hrvatskoga naroda. To nadalje znači, u hrvatskome jeziku mogu se misliti sve bitne sastavnice života. Nekoliko puta je ponovljeno: rat je još neprevladana pojava geopolitičkog i geostrategijskog te vojnopolitičkog prostora na kome je Hrvatska. Zato složaj vojnoznanstvenih spoznaja, spoznaja strategije obrane i vojne strategije ostaje zahtjevnim sadržajem u životu Hrvata. Ostaje dakle jednim područjem iskušavanja identiteta i mogućnosti hrvatskoga jezika i mišljenja u hrvatskome jeziku. Uostalom, od davnine je i ime čimbenik identiteta. U starom Egiptu postojala je izreka „Tvoj BA živi s Ra u nebu, tvoj KA ima svoj dio na bogovima, tvoje ime je vječno“ (J. de Levita, 1971). A hrvatski jezik kao bitna

značajka identiteta Hrvata, ima svoj tipološki identitet (sustav znakovlja, glasova, riječi, gramatički sustav) i rodoslovni identitet (određen poviješću jezika), i naravno vrijednosni svoj identitet: odnos Hrvata prema vlastitu jeziku.

Naznačeno razdoblje je i vrijeme napadaja na spomenute tri sastavnice i značajke identiteta hrvatskoga jezika. Treća, vrijednosna značajka identiteta nije postala problem na razini teorije (kako se inače pojedine sastavnice identiteta mogu problematizirati). Ona je postala problematičnom na razini prakse u kojoj se uspijevalo ideologizirati samo pitanje o jeziku. To znači, u rasprave o jeziku ubacuju se izvan jezične motivacije i odrednice. Dugotrajni napadi na hrvatski jezik mogu poslužiti dokazom njegova vjekovna značenja za identitet hrvatskoga naroda; a napadi na same začetke pokušaja oživljavanja hrvatskoga vojnog nazivlja bili su i jednim od dokaza u prilog već spomenutoj metodičkoj postavci da jezik, pa dakle i hrvatski jezik, nije puko sredstvo. Slobodan razvoj i uporaba hrvatskog vojnog nazivlja ne bi ostavili neizmijenjenim ni tadašnji vojno-politički sadržaj nastao u semantičkom i simboličkom polju srpskog vojnog nazivlja i njegove ideologijom i državom osigurane prevlasti.

Napadi na jezik, u kojem se misle i očituju potrebe i interesi obrane i vojna djelatnost, mogu izazvati pogubne učinke na identitet osobe i naroda. A to i jest svrha takve vrste napada na čovjeka i narod. Za života u Austro-ugarskom carstvu Hrvati su razvili i očuvali svoje vojno nazivlje te nazive ustanova i časnika. Od 1918.-1990. nalazio se tek poneki hrvatski vojni nazivak u uporabi vojske prve i druge Jugoslavije. Ali posve je razvidno obratno: srpsko vojno nazivlje prožeto vojnim francuskim nazivljem i turcizmima, te ruskim vojnim nazivljem od 1945., posve je preplavilo, od njega starije, hrvatsko vojno nazivlje.

4. GEOSTRATEGIJSKI POLOŽAJ HRVATSKE

Razvitak pojedinih naroda uvjetovan je brojnim čimbenicima. Sažeti izraz razvitka su dostignuća u gospodarskom pogledu, koja se prenose i potvrđuju u ukupnom kulturnom, materijalnom i duhovnom bogatstvu i razini općih životnih uvjeta i razvitka jednog naroda. Slijed takva života i razvitka jednog naroda u određenoj mjeri proizlazi iz realnih geografskih osnova izraženih u prirodnim značajkama prostora. Dijelom je uvjetovan i određenim međuodnosima u širem geografskom okruženju toga naroda. Tu se podrazumijevaju različiti utjecaji, ponajprije gospodarski i

kulturni, koji se iz dominantnih težišta razvoja u određenom vremenu prenose preko političkih i narodnosnih granica. Naravno da u sklopu cjeline razvojnih tokova ljudski čimbenik u pravilu ima u određenom trenutku manje ili više presudno značenje. K tome treba dodatno istaknuti da na političku, a kroz to i na ukupnu sudbinu jednog naroda u određenoj mjeri utječu geografski širi međuodnosi. Njihovo značenje je promjenivo, ovisno o tome kako se ti međuodnosi politički artikuliraju i u kojoj mjeri i na koji način utječu na pojedini narod.

Osnove razvitka jednog naroda što proizlaze iz uvjeta što ih pruža geografska osnova njegovog narodnosnog prostora, mogu se raščlaniti.

Geografski smještaj na osnovi geografskih koordinata koje se mogu jednostavno očitati iz fizičko-geografskih značajki prostora/orografija, hidrografija, podneblje, tlo, flora i fauna i sl., a uzimajući u obzir i površinu nacionalnog prostora uključivši tu i morske površine koje tom nacionalnom prostoru pripadaju (pri čemu su važna maritimna obilježja), predstavlja čvrstu polaznu osnovu i čvrsti stvarni izričito nacionalno uokvireni i tom narodu pripadajući oslonac razvitka. Taj se oslonac gospodarski vrednuje kao prirodno bogatstvo (resurs). U širem cjelovitom izrazu to su geografske osnove razvitka. Geografski položaj i njegovi utjecaji na razvojne tokove podrazumijevaju međuodnose (konstelacije) u užem, odnosno u širem okruženju jednog nacionalnog prostora i njihovo vrednovanje. Takve relativne geografske značajke nacionalnog prostora mogu biti jednako, a ponekad i presudno važne. Uopćeno se može zaključiti da realna prirodno geografska osnova tek u usporedbi s relativnim geografskim značenjem jednog nacionalnog prostora dobiva svoj konačni izraz. Tu se može govoriti o tome da geografski položaj može dodatno istaknuti prednosti jedne nacionalne sredine u određenim pojedinostima njezinih prirodno geografskih značajki. Odnosno, svaki prirodni resurs ima veće značenje ako se našao na povoljnom geografskom položaju.

Političko-geografska stvarnost u širem geografskom mjerilu, a u naglašeno složenim političkim odnosima uz geopolitičko vrednovanje položaja, zaslužuje posebnu i dodatnu pozornost posebno kada je geografski položaj vrednovan ponajprije na osnovama širih gospodarskih međuodnosa te poprima političke naglaske. Osim uobičajenih redovitih i nužnih gospodarskih međuzavisnosti (slika br.12.), redovito se pojavljuju politički utjecaji, zavisnosti i usmjeravanja u pogledu utvrđivanja nacionalne politike. Pod složenim utjecajima oblikovana nacionalna

politika mora voditi računa i o političkim odnosima u širem međunarodnom okruženju. U tom sklopu geostrategijski položaj jednog naroda može imati posebno značenje (slika br.13.), čega treba biti svjestan i o čemu treba voditi računa.

4.1. Hrvatski povijesni prostor

Opća je značajka europske političke povijesti da su državne granice bile trajno nepostojane; one su se ovisno o odnosu političkih snaga u danom vremenu u manjoj ili u većoj mjeri mijenjale. Te promjene češće nisu negoli jesu poštivale razmještaj pojedinih naroda, iako se tijekom 20. stoljeća raznim političkim deklaracijama takva potreba naglašavala, državne granice i narodnosne, etničke, granice u određenoj su nepodudarnosti. Ponegdje su ta odstupanja velika što upozorava na određenu nepravdičnost političko-državnih razgraničenja kao trajnu političku stvarnost proisteklu iz odnosa političkih snaga, pa i vojne moći, u danom vremenu.

Za hrvatski povijesni prostor u odnosu na opće tokove promjena u Europi, može se reći da je u tisućljetnom povijesnom trajanju bio razmjerno postojan. Međutim, ta postojanost odnosi se ponajprije na osnovne koordinate, odnosno ključne točke njegova razgraničenja. Ističe se trajna sjeverna granica hrvatskog povijesnog prostora na smjer rijeka Mura - Drava - Dunav i trajan južni (jugozapadni) oslonac na Jadran. Dionice granice hrvatskog nacionalnog prostora na rijeci Dravi ubrajaju se među najstarija, dakle najpostojanija, politička i narodnosna razgraničenja unutar čitavog europskog prostora. Zapadna hrvatska granica smjerom rijeka Sutla - Kupa počevši od 12. stoljeća gotovo je nepromjenjiva.

Preostaje istočno razgraničenje hrvatskog povijesnog prostora u dijelu gdje se on našao u spletu složenog povijesnog događanja (osamostaljenje i širenje bosanske države) i od 15. stoljeća pod pritiskom osmanlijskog prodiranja prema srednjoeuropskom prostoru. To je nadiranje trajalo više stoljeća, bilo je praćeno islamizacijom dijela zatečenog pučanstva na dijelu prostora povijesne Hrvatske i rezultiralo je krupnim utjecajima i posljedicama na strukturiranost suvremenog hrvatskog državnog prostora.

Prostiranje hrvatskog povijesnog prostora predstavlja, unatoč donekle različitom političko-državnom razgraničenju, okvir za političko-geografske, odnosno geopolitičke prosudbe o nekim suvremenim pitanjima života i razvitka hrvatskog naroda i hrvatske države. Jer, slavonska (sjeverna) i dalmatinska (južna) Hrvatska nisu izdvojene

političko geografske jedinice, nego s odgovarajućim geografskim međuprostorom (uz respekt njegove suvremene političke individualnosti) čine političko-geografsku cjelinu. Ta je međupovezanost dodatno naglašena činjenicom da u dijelovima Bosne i Hercegovine i danas živi autohtono, starosjedilačko, hrvatsko pučanstvo, a i kroz političke međudržavne odnose bitne se pojedinosti povezanosti ne dovode u pitanje, nego im se nastoji utvrditi odgovarajući politički izraz.

4.2. Opće geografske značajke

Hrvatski državni prostor je, s obzirom na njegovu geografsku razvedenost, osebujan i jedinstven u Europi. Kao mjerodavne za ocjenjivanje osobitosti hrvatskog prostora i kao osnova za odgovarajuće političko-geografsko zaključivanje mogu se izdvojiti sljedeće osnovne geografske činjenice. Republika Hrvatska obuhvaća prostor s ukupno 56 542 km² kopnene površine čemu treba pridodati oko 31 067 km² površine Jadranskog mora što obuhvaća teritorijalno more hrvatske države i onaj dio Jadrana (epikontinentalni pojas) u kojem Hrvatska ima, u prvom redu, pravo gospodarskog korištenja, podrazumijevajući tu i prirodna dobra podmorja.

Hrvatska pripada skupini manjih europskih država. Treba dodatno istaknuti povoljan odnos između ukupnog prostora, kopnenog i morskog, i brojnosti ukupnog pučanstva (oko 4,5 milijuna). Prostorna složenost, kopno, otoci i more, predstavljaju važnu osnovicu za rasuđivanje o polaznim razvojnim prednostima i pogodnostima u hrvatskoj državi.

Prethodno političko-geografsko rasuđivanje o hrvatskom državnom prostoru proizlazi iz teritorijalne razvedenosti Republike Hrvatske i njezinog položaja unutar europskog prostora. Kada je riječ o teritorijalnoj razvedenosti tu se misli na polukružno pružanje državnog teritorija od hrvatskog Podunavlja, preko karlovačkog Pokuplja i uzduž jadranskog primorja sve do Boke kotorske, u ukupnoj dužini od oko 750 km (vanjski obod polukružno formiranog hrvatskog državnog prostora dug je oko 1100 km, a unutrašnji oko 650 km, ukoliko se mjere zračne razdaljine). Naravno da takva teritorijalna konstitucija otvara čitav niz mogućnosti za brojne varijacije političko-geografskog i geopolitičkog vrednovanja pojedinih komponenti hrvatskog prostora, s obzirom na to da je taj prostor u geografskom smislu kompozitna politička cjelina. Sve to predstavlja osnovu da se u danim političkim

prilikama izvode zaključci o geostrategijskom položaju Hrvatske.

Pojedini dijelovi Hrvatske imaju toliko naglašene osobitosti i prednosti, i to u širem europskom sklopu, da u okviru političko-geografskog vrednovanja hrvatskog državnog prostora predstavljaju dodatno mjerodavne činjenice. Dovoljno je spomenuti značenje hrvatskog jadranskog primorja, a posebno brojnost, prirodne značajke i razmještaj hrvatskih jadranskih otoka (1185, nastanjeno 47).

Iz teritorijalne razvedenosti (slika br.12.) hrvatskog državnog prostora proizlazi, za europske prilike neuobičajena, dužina hrvatskih državnih granica. Ukupna dužina kopnenih granica prema susjednim državama (Slovenija, Mađarska, Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora) iznosi 2028 km, čemu treba pridodati i dužinu pomorske granice) zračnim smjerom oko 530 km. Dužina kopnene obalne crte je 1777 km (30,5%) a dužina obalne crte otoka 4058 km (69,5%).

Granične značajke u životu i razvitku Hrvatske bile su višestruko i naglašeno prisutne u njezinom čitavom povijesnom trajanju. U suvremenim prilikama, uzimajući u obzir današnje teritorijalno prostiranje, a posebno geografsku razvedenost Republike Hrvatske, granične značajke postaju i unutarnje državno prostorno-geografsko obilježje (radi se o natprosječnim veličinama graničnog unutar cjelokupnog državnog teritorija). Tom se obilježju mogu pridavati određene razvojne prednosti (neposrednija povezanost s hrvatskim političkim i gospodarskim okruženjem). Istodobno ga treba cijeniti kao činitelja s određenim utjecajem na prostorne aspekte gospodarskog i ukupnog razvitka hrvatske države.

4.3. Geopolitički pristup vrednovanju položaja Republike Hrvatske

Hrvatski državni prostor geografski je složen jer obuhvaća dijelove velikih europskih regionalnih cjelina. To su panonski prostor, kao središnji dio šireg prostora Podunavlja te Mediteran/Sredozemlje koji je dio važnog euro-afričko-azijskog spojnog područja. Do Hrvatske se istodobno protežu alpski utjecaji sa sjeverozapada i dijelovi dinarskog planinskog sustava s jugoistoka koji čine razdjelnicu između kontinentalnog pretežno panonskog i sredozemnog prostora Hrvatske.

Uz navedenu prirodnu razvedenost i raznolikost - a kroz to i složenost hrvatskog prostora, treba dodatno istaknuti da je

Hrvatska jedina europska zemlja koja je istodobno srednjoeuropska, sredozemna/mediteranska i dijelom jugoistočnoeuropska država. Navedena prirodno-geografska i položajno geografska višeznačnost hrvatskog prostora nalazila je odraza u njezinom trajnom posebnom geopolitičkom vrednovanju. Rezultante toga geopolitičkog vrednovanja mogu se očitati u povijesti hrvatskog naroda, a prisutne su i u suvremenosti. Kod toga se misli na uvjete i putove borbe za hrvatsku državnu neovisnost tijekom Drugoga svjetskog rata i nakon njega sve do današnjih dana, kada je uz objektivne zapreke državnom osamostaljenju (jugoslavenstvo i velikosrpske aspiracije) Hrvatska morala prevladavati interese svjetske politike i pronalaziti načine da u sklopu geostrateških interesa dominirajućih političkih snaga ostvari svoja nacionalna prava i interese.

Suvremene političke prilike, podrazumijevajući tu svjetska mjerila, realno ograničavaju autonomno ponašanje pojedinih, posebno manjih, naroda. U određenim geopolitičkim situacijama i na određenim prostorima takva ograničavanja mogu poprimiti značajke nametanja interesa pojedinih širih asocijacija, gospodarskih, političkih i vojnih, jednom širem prostoru koji predstavlja gospodarski i politički okvir za njihovo funkcioniranje i za njihovu sigurnost. Na osnovi toga može se zaključiti da je autonomno ponašanje realno ograničeno sve dok se ne uključi u određenu geopolitičku konstelaciju. Svijet je trajnije podijeljen u velika interesna područja, s dominirajućim snagama u pojedinim sklopovima i s tendencijama osiguravanja postojanosti danog stanja na geopolitičkim osnovama rasuđivanja o sigurnosti. U takve se sklopove na osnovi vlastitih nacionalnih interesa pojedine zemlje svojom voljom (a ponekad manje ili više političkom prisilom) pod određenim geopolitičkim utjecajima uključuju.

U slijedu prethodnih općih razmišljanja treba povezati navedene opće značajke hrvatskog prostora i geopolitičke čimbenike vrednovanja tih značajki (smještajnih i položajnih). Povijesno iskustvo o tome govori, a suvremene prilike to još jednom potvrđuju, da hrvatski prostor, s geografskim i položajnim značajkama kakve ima, nikada nije bio, niti može biti pasivan (izvan širih događaja). Naprotiv, on je uvijek bio aktivno važan. Taj je položaj, s obzirom na to da nije izuzetan samo u geografskom smislu, graničan za velike europske prirodno geografske cjeline nego i politički graničan u raznim konstelacijama europske podjele na velike države, saveze i blokove, presudno utjecao na

tijekove razvoja hrvatskog naroda, na njegov politički položaj i na razvoj njegovih političkih institucija.

4.4. Naglasci suvremenog geografskog značenja hrvatskog prostora

Hrvatska je obnovila, odnosno uspostavila svoju suvremenu punu državnu neovisnost u trenucima sloma hladnoratovske blokovske podjele Europe. To je dijelom odgovaralo kidanju spona između Hrvatske i komunističke Jugoslavije, ali je istodobno put do neovisnosti učinilo na određeni način i složenijim. Tu su se ponovno potvrdile općepoznate činjenice o političkim međuovisnostima i o prisutnosti geopolitičkih interesa kod svake promjene funkcionirajućeg političkog poretka i uspostavljanja novih političkih situacija. Stvaranje novih država u Europi nakon raspada gotovo svih višenacionalnih država (SSSR-a, Jugoslavije i Čehoslovačke) bitno je nova europska politička konstelacija, koja je tražila, i još traži, nove geopolitičke prosudbe interesa i odgovarajuće političko djelovanje.

U prethodnoj, blokovski obilježenoj političkoj konstelaciji u Europi, položaj hrvatskog prostora imao je naglašeno geostrateške značenje i bio je bitna osnova za tadašnje vrednovanje političkog statusa bivše Jugoslavije. S obzirom na to da su zbog teritorijalno političkog obuhvata sovjetskog bloka, koji je obuhvaćao i Mađarsku, komunikacije između Zapadne Europe prema europskom jugoistoku i Maloj Aziji bile na kopnu ograničene na posavski magistralni smjer - Hrvatska je bila ključna spona dijelova Europe izvan neposredne sovjetske kontrole. Istodobno je politički status Hrvatske, takav kakav je bio unutar komunističke, formalno blokovski nesvrstane Jugoslavije, onemogućavao neposredni pristup sovjetskom bloku do Jadrana, a kroz to je ovaj blok bio realno strateški odvojen od Mediterana. U takvim uvjetima Hrvatska je u geostrateškom smislu bila koridorski prostor na smjeru Zapad-Jugoistok, ali je istodobno bila zatvorena za važni smjer veza Sjeveroistok-Jugoistok-Jadran.

Za suvremene prilike karakteristično je da se geopolitički odnosi postupno, ali bitno mijenjaju. Na pravcu iz Zapadne i Srednje Europe prema europskom Jugoistoku otvaraju se nove šire i udvostručene mogućnosti veza jer je pored Hrvatske i Mađarska postala otvorena za povezivanje zapadnog, sjevernog i središnjeg europskog prostora s europskim Jugoistokom. No, za Hrvatsku je posebno važno da su se kao dopuna njenog nekadašnjeg koridorskog

značenja otvorile široke mogućnosti transverzalnog komuniciranja iz šireg, u bližoj prošlosti politički zatvorenog, kontinentalnog zaleđa Europe prema jadranskim obalama, u pogledu čega dominira geopolitičko značenje hrvatskog jadranskog primorja.

Republika Hrvatska je po svojoj prirodno geografskoj složenosti, koja se neposredno odražava na njezine položajne geografske prednosti, jedinstveno specifičan dio europskog prostora. Takva obilježja su hrvatskom prostoru dala trajno prisutnu geopolitičku važnost. Ta se geopolitička važnost mijenjala prilagodbama općih političkih prilika u hrvatskom okruženju, prema općem odnosu političkih snaga u širem europskom prostoru. Hrvatska je geostrateški smještena u politički trajno labilnom dijelu europskog prostora, koji su kroz dugu povijest zbog njegove strateške važnosti trajnije potresali sukobi geopolitičkih interesa.

U sklopu naglašavanja suvremene geostrateške osjetljivosti položaja Republike Hrvatske posebno treba istaknuti određene nepoznanice u pogledu trajnijeg političkog ustrojstva i položaja Bosne i Hercegovine, a posebno činjenicu da se Republika Hrvatska s jedne strane i Srbija (odnosno državopolitička tvorevina u kojoj bi ona dominirala) s druge strane - realno ne mogu naći u istim okvirima kada je riječ o geopolitičkoj raščlambi europskog prostora. O tome govori, između ostalog, i tisućljetno povijesno iskustvo ovoga prostora. Geostrateško značenje hrvatskog prostora nametalo je hrvatskom narodu trajnu političku borbu za samostojnost, pa i samu opstojnost, ali on se kao jedan od najstarijih europskih naroda - unatoč sučeljavanju geopolitičkih interesa više povijesnih velesila, koje su se tu povremeno pojavljivale, uspio održati na tom svojem iskonskom povijesnom prostoru i na tom prostoru obnoviti svoju državnu nezavisnost.

5. HRVATSKE DRŽAVNE GRANICE TIJEKOM POVIJESTI

U novijoj promidžbi različitih čimbenika velikosrpske politike, pojedinaca i ustanova, u službenim stavovima i mišljenjima pojedinaca, naglašeno se isticalo kako su granice federalnih republika bivše Jugoslavije produkt komunističke politike, da su one "AVNOJ-evske", da ih je konstruirao i nametnuo AVNOJ. Uz takve tvrdnje dalje se isticalo: sustav koji se gradio na temeljima AVNOJ-a nepovratno je propao. Sve što je na tim temeljima izgrađeno više nije mjerodavno. Tako ni "AVNOJ-evske" granice više nisu obvezne, one se moraju ponovno određivati, na nekim drugim temeljima.

Treba istaći da se granice federalnih jedinica bivše Jugoslavije mogu samo uvjetno nazivati "AVNOJ-evskim". Uzimajući te granice u globalu, u osnovnim linijama, lako se zapaža da je riječ o naslijeđenim povijesnim individualitetima, pa tako i hrvatskoga povijesnoga individualiteta. Komunistički pokret, nakon duljih lutanja u svojoj politici o nacionalnom pitanju, opredijelio se za poštivanje povijesnoga naslijeđa. Taj globalni sustav AVNOJ nije konstruirao, on ga je samo preuzeo. "AVNOJ-evskim" se te granice mogu nazivati samo u tome smislu što se AVNOJ odlučio za povijesni model, uz korekture naslijeđenoga stanja. A poznato je da su takve korekture napravljene upravo na štetu hrvatskoga državnoga (nacionalnoga) prostora. Hrvatska, dakle, nema posebne motivacije da brani "AVNOJ-evske" granice.

Drugi "argument" velikosrpskih krugova u osporavanju granica bivših jugoslavenskih republika jest tvrdnja da je riječ o tzv. administrativnim granicama. To bi trebalo značiti da im se osporava državnopravno značenje, status državnih granica. Po takvim tvrdnjama, granice bivših jugoslavenskih republika po nastanku i statusu bile bi u rangu i statusu unutrašnjih jedinica lokalne uprave, u rangu i statusu npr. općinskih i kotarskih granica. Stoga velikosrpski krugovi ističu, kada se jedinice bivše Jugoslavije razdvajaju, među njima treba ponovno određivati granice.

Spomenuta tvrdnja o administrativnim granicama bez ikakva je temelja. Granice bivših jugoslavenskih republika utvrđene su na način i po odredbama tadašnjeg važećeg ustavnog sustava, koji im daje ustavni državnopravni legalitet. U prvom ustavu jugoslavenske države iz 1946. sadržana je odredba (čl. 12.) da razgraničenje među republikama odobrava savezni parlament te da se promjena granica pojedine republike može izvesti samo uz njegov pristanak. Takva je odredba ušla u ustave svih republika. Takva je odredba vrijedila u svim ustavnim promjenama i bila fiksirana u posljednjem Ustavu iz 1974.

Treba dodati i to, da u međunarodnom pravu prevladava gledište da granice federalnih jedinica, kada se one izdvajaju iz savezne države, postaju državne granice.

Na temelju prethodnih činjenica, skup ustavnih stručnjaka europskih zemalja, pod vodstvom francuskoga ustavnoga stručnjaka Badintera, donio je arbitražni zaključak, da su granice bivših jugoslavenskih republika, a nakon njihova izdvajanja iz bivše Jugoslavije, državne granice. U takvim granicama Hrvatsku je priznao veliki broj zemalja, a u tim granicama Hrvatsku priznaju i Ujedinjeni narodi. Tako su

državne granice Republike Hrvatske ujedno i njezine međunarodno priznate granice.

Velikosrpski ekspanzionisti polaze od tvrdnje da svi Srbi imaju pravo živjeti u istoj državi, pa ako to nije moguće u jedinstvenoj Jugoslaviji, treba uspostaviti veliku Srbiju. Ovo je gledište, dakako, lišeno svakog pravnog i moralnog uporišta. Tražeći svoja prava, ili tobožnja prava, Srbi, razumije se, ne mogu ugrožavati prava drugih naroda i građana.

5.1. Povijest hrvatskih granica

U nastanku i razvoju granica Hrvatske (i hrvatskih granica) treba razlikovati tri globalna razdoblja:

Prvo je razdoblje od sredine 15. stoljeća do dolaska Turaka na naše prostore. Hrvatska je država u tome razdoblju često mijenjala svoj teritorijalni okvir, postižući u nekim situacijama gotovo dvostrukoi veći prostor od onoga koji ima danas.

Dolaskom Turaka nastaju radikalne promjene u teritorijalnome opsegu hrvatske države, u etničkom sastavu pučanstva kao i u prepletanju vjerskih nazora. U Stogodišnjem ratu (1493. - poraz Hrvata na Krbavskom polju do 1593. - poraz Turaka pod Siskom) Hrvatska je sužena na najmanji prostor u svojoj povijesti, na tzv. ostatak ostataka (*reliquiae reliquiarum*).

Poslije poraza Turaka pod Bečom 1683., u višegodišnjem ratu oslobođen je veliki dio hrvatskih zemalja. Nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. i mira u Požarevcu 1718., ponovno su, u osnovnim linijama, uspostavljene povijesne hrvatske granice, koje su okosnica i današnjih granica Republike Hrvatske. Stanje nastalo poslije spomenutih mirovnih sporazuma, s manjim korekturama međunarodnim mirom u Svištovu 1791., trajalo je do 1918., do ulaska Hrvatske u jugoslavensku državu. Tada nastaje treće globalno razdoblje u oblikovanju granica današnje Hrvatske.

5.2. Granica sa Slovenijom

Ova se granica s obzirom na vrijeme nastanka može podijeliti u tri sektora.

Granica u Međimurju relativno je novijeg datuma. Počela se oblikovati nakon stvaranja jugoslavenske države 1918. Međimurje je, prije toga, bilo u mađarskom ili hrvatskom državnom prostoru. Nakon uključenja u jugoslavensku državu područje Međimurja je, po nekoj nejasnoj

administrativnoj podjeli, kraće vrijeme bilo u Mariborskoj oblasti. Nakon podjele na banovine, 1929., Međimurje je uključeno u Savsku banovinu. Tako je postupljeno i nakon korekture banovinskih granica 1931. Uskoro, tek nekoliko dana nakon te korekture, općina Štrigova priključena je Dravskoj banovini. Raspadom prve Jugoslavije 1941., Međimurje je došlo pod vlast Mađarske. Nakon II. svjetskoga rata otvorilo se pitanje pripadnosti općine Štrigova. Postignuto je kompromisno rješenje po kojem je dio bivše općine Štrigova podijeljen na dva dijela, općinu Raskrižje, koja je ušla u sastav Slovenije, i općinu Štrigova, u sastavu Hrvatske.

Najveći dio hrvatsko-slovenske granice, od Međimurja do Istre, pripada stoljetnim hrvatskim granicama. Ovdje je riječ o dominantno etničkom razgraničenju, koje se oblikovalo kroz dulje povijesno razdoblje. Slovenci su se zarana našli u germanskome (austrijskome) državnome prostoru. Od 1527., nakon izbora Habsburgovaca i za hrvatsko-ugarske vladare, i Hrvatska se našla, u širem državnom okviru, prvi put zajedno sa Slovencima. Hrvatsko-slovenska granica na tom sektoru, bila je i granica Kraljevine Hrvatske i Slovenije s tzv. unutrašnjim austrijskim pokrajinama Kranjskom i Štajerskom (s dominantnom slovenskom većinom). Na toj graničnoj liniji nije bilo većih pomicanja. Manjih lokalnih promjena bilo je između dvaju svjetskih ratova u jugoslavenskoj državi (no, to nije imalo status državnih granica), ni nakon 1945.

Treći sektor hrvatsko-slovenske granice je onaj u Istri. Ova je granica "najmlađa" hrvatska granična linija uopće, pa tako i u razgraničenju sa Slovenijom. Počela se oblikovati u tijeku II. svjetskog rata. Taj je proces nastavljen i nakon rata. Kao načelo za razgraničenje uzeto je etničko mjerilo, tj. crta koja dijeli prostor s dominantno slovenskim pučanstvom i prostor s dominantno hrvatskim pučanstvom. Posljednja korektura obavljena je 1956., kada je nekoliko sela u bivšoj općini Gradin priključeno Sloveniji. Sa slovenske strane smatra se da je još otvoreno pitanje granične crte u donjem toku rijeke Dragonje i u Piranskome zaljevu.

U oblikovanju hrvatsko-slovenske granice djelovalo je više čimbenika. Spomenimo tri bitnija:

- stoljetni zajednički državnopravni okvir, u kojemu se granice nisu bitnije mijenjale
- hrvatsko-slovensko etničko susjedstvo te
- prirodni čimbenici - rijeke: Mura, Sutla, Kupa, Dragonja, te neki planinski lanci.

5.3. Granica s Mađarskom

Ovaj sektor hrvatske granice ubraja se među najstarije hrvatske granice. Važnu ulogu u određivanju najvećega dijela ove granice imala je rijeka Drava. Na stabiliziranje te granice važnu ulogu imala je činjenica što se Hrvatska nakon 1102. našla u istoj državnoj zajednici s Ugarskom. Tijekom povijesti bilo je etničkoga pomjeranja, miješanja, uzajamnog prelaska Drave. No to etničko miješanje nije imalo toliku gustoću da bi moglo u većoj mjeri utjecati na razgraničenje kada je došlo do državnoga razdvajanja Hrvatske od Ugarske. Manji prostor u Prekodravlju ušao je u hrvatski državni prostor po povijesnom i etničkom načelu.

Najmlađi dio hrvatsko-mađarske granice je onaj u Baranji. Baranja (južni dio istoimene mađarske županije) iz mađarskoga državnoga prostora izdvojen je nakon I. svjetskoga rata. Tada je u Baranji bila relativna većina hrvatskoga pučanstva. Baranja je u hrvatski državni prostor uključena 1945., pa je tako i na tome sektoru uspostavljena hrvatsko-mađarska granična linija.

5.4. Granice prema Bosni i Hercegovini

Hrvatska ima najdulje granice prema Bosni i Hercegovini koja je uglavnom određena nakon mira u Srijemskim Karlovcima, Požarevcu i Svištovu. Te su granice rezultat nekoliko čimbenika:

- prirodnih čimbenika, rijeka Sava u sjeveroistočnom kraku, dijelom Una na istočnom sektoru, planinski sustav u jugoistočnom kraku
- posljedica dugogodišnjih turskih osvajanja i vladavina Venecije u primorskom i zaobalnom dijelu Hrvatske te
- stoljetna prisutnost Hrvata na prostorima Bosne i Hercegovine.

Granica na Savi utvrđena je mirom u Požarevcu 1718., kada je granica išla desnom obalom Save, odnosno prema korekturi iz 1739. (Beogradski mir) kada se protezala (i ustalila) na Savi.

Istočna granica, u gornjem toku Une i istočno od njezinoga donjega toka, konačno je utvrđena Svištovskim mirom 1791. U takvom stanju tu je granica ostala do stvaranja jugoslavenske države 1918. Kod podjele na banovine 1929./31. iz Savske banovine izdvojene su općine Ličko Petrovo Selo i Zavalje (s naseljima Vaganac, Baljevac, Skočaj, Melinovac i dr.) na istočnom rubu kotara Korenica i

uključeni u kotar Bihać, u sastavu Vrbaske banovine (središte Banja Luka). Nakon 1945. vlasti u Bosni i Hercegovini tražile su da sav taj prostor (i onaj gdje su gotovo u cijelosti bili Hrvati) ostaju u toj republici. No, dio toga prostora bio je vraćen Hrvatskoj, kojoj je 1952. pripojeno i 5 sela u kotaru Donji Lapac.

Kotar Dvor na Uni, s pretežnim srpskim življem, po banovinskoj podjeli 1929./31. priključen je Vrbaskoj banovini s ciljem da se u toj banovini poveća postotak srpskoga pučanstva. U sastav Hrvatske taj je prostor vraćen 1945.

Jugoistočni dio hrvatsko-bosanskohercegovačke granice nastao je spajanjem dvaju područja, onoga koji je bio pod mletačkom vlašću (do pada Mletačke Republike 1797.) i povijesnoga područja Dubrovačke Republike.

Prisjetimo se nekih činjenica: Nakon pada Mletačke Republike, ukinuća Dubrovačke Republike (1808.) i prijelaznih situacija, Bečkim kongresom 1815. područja bivše Mletačke Republike u tzv. Mletačkoj Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji, te područje bivše Dubrovačke Republike, došli su u posjed Habsburške monarhije, koja je na tome području obrazovala Kraljevinu Dalmaciju. To je područje Berlinskim kongresom 1878. nešto prošireno na jugoistočnom kraku. S granicama do Špica (blizina Bara) Kraljevina Dalmacija ušla je u jugoslavensku državu 1918. Vidovdanskim ustavom 1921. Bokokotorski kotar uključen je u Cetinjsku oblast, a Dubrovački kotar bio je u Dubrovačkoj oblasti. Kod banovinske podjele 1929./31. Dubrovački kotar posve je proizvoljno (vrijeme je to apsolutističkog režima kralja Aleksandra) pridružen "crnogorskoj jedinici", Zetskoj banovini. U vrijeme Banovine Hrvatske, Dubrovački kotar (s najjužnijom točkom poluotokom Oštra, "Prevlaka") vraćen je u hrvatski državni prostor. Tako je bilo i nakon 1945.

Na ovome sektoru granice Hrvatske posebno treba spomenuti izdvojene sektore Klek (u posljednje vrijeme poznatiji pod imenom Neum) i Sutorina.

Na mirovnim pregovorima u Srijemskim Karlovcima i Požarevcu dubrovačkoj diplomaciji uspjelo je osigurati da područje Dubrovačke Republike bude odvojeno od područja Mletačke Republike kontinuiranim područjem od turskom vlašću, u zaleđu Dubrovnika, te po bočnim sektorima, Kleku i Sutorinu. Ovaj kontinuirani kopneni pojas, s bočnim dodirima s morem izvorno je imao funkciju zaštite Dubrovnika od Venecije, a ne funkciju izlaska Bosne i Hercegovine na more, kako se počesto pogrešno spominje. Na taj način je to shvaćala Venecija, a nakon nje Austrija, koja se desetljećima oko toga sporila s turskim vlastima. Osim toga, navedimo da je sektor Neuma (Kleka) nakon

1945. ostao u sastavu Bosne i Hercegovine, a Sutorina u Crnoj Gori, što izaziva niz nedoumica i pitanja.

5.5. Granica prema Crnoj Gori

Ovaj dio hrvatske granice najkraći je sektor granice Hrvatske. Situacija na tome sektoru kroz povijest je bila promjenjiva. Do 1918. između Dubrovačkoga i Bokokotorskoga kotara (oba pripadala Kraljevini Dalmaciji, u sklopu austrijskih zemalja) bio je uski pojas Sutorine. Nakon promjena po Vidovdanskome ustavu iz 1921. i nakon 1945. (ne ulazeći u prijelazne situacije) granični pojas Hrvatske i Crne Gore čini spomenuti pojas Sutorine, te istočni dio Konavala, a najisturenijim dijelom kopna s poluotokom Oštra ("Prevlaka"), te pripadajućom morskom površinom.

5.6. Granica sa Srbijom

Ovaj dio hrvatske granice već je desetljećima najnestabilniji dio hrvatskog graničnog područja. On se najvećim dijelom svodi na granicu Hrvatske s pokrajinom Vojvodinom na kojoj treba razlikovati dva glavna sektora.

Prvi sektor obuhvaća dio granice od ušća Drave u Dunav, nizvodno. To je i prije dolaska Turaka bila hrvatsko-ugarska granica. Za vrijeme ratova protiv Turaka nakon poraza pod Bečom 1683. to je područje oslobođeno od Turaka. Požarevačkim (1718.) i Beogradskim (1739.) mirom granica se ustalila na Dunavu i Savi, do njezinoga ušća u Dunav.

Drugim riječima, u hrvatski državni prostor ušao je Srijem, uključujući i Zemun. Takvo je stanje ostalo do stvaranja jugoslavenske države. Kod podjele na oblasti, 1922., to je područje bilo obuhvaćeno Srijemskom oblašću (sjedište u Vukovaru). Kod podjele na banovine 1929. počelo je manipuliranje tim prostorom. Kotarevi Vukovar, Vinkovci i Županja ušli su u sastav Drinske banovine. U njoj se još našao Šid, Srijemska Mitrovica, a područje istočno od toga bilo je uključeno u Dunavsku banovinu (sjedište u Novom Sadu). Takvom podjelom stvorena je teritorijalna konstrukcija, koja nije imala nikakvoga utemeljenja u povijesti. Cilj je bio izbjeći da se taj prostor uključi u Savsku banovinu (sjedište u Zagrebu). Kod korekture banovinske podjele 1931. kotarevi Vinkovci, Vukovar i Županja ipak su uključeni u Savsku banovinu, a prostor istočno od te linije uključen je u Dunavsku banovinu. Kotarevi Ilok i Šid godine 1939. uključeni su u Banovinu Hrvatsku.

U prijelaznome razdoblju, u II. svjetskome ratu, u sklopu NDH uspostavljena je granica kakva je bila do 1918., zaključno sa Zemunom. U partizanskoj vojnopolitičkoj podjeli to je područje naizmjenično bivalo pod utjecajem hrvatskih partizanskih institucija ili onih u Vojvodini. No, tada to nije imalo značenje državnog razgraničenja, nego operativne vojnopolitičke nadležnosti. Pitanje državnog razgraničenja nametnulo se na kraju rata, kada su se federalne jedinice počele konačno i teritorijalno definirati. Radi razgraničenja između Hrvatske i Vojvodine (Srbije) bila je sastavljena tzv. Đilasova komisija, u kojoj su bili još predstavnici iz Vojvodine i Hrvatske. Ona je, na temelju obilaska terena, a svakako i na temelju već ranijih osnovnih opredjeljenja, predložila razgraničenje. Komisija je predložila da linija razgraničenja bude Ilok (kao privremeno rješenje, kako je rečeno) i Šid, koji bi bili u Vojvodini. No, stanovništvo Iloka izjasnilo se za uključenje u Hrvatsku. Tako je Ilok ostao u Hrvatskoj, a Šid u Vojvodini (Srbiji). Takvo razgraničenje zakonski je fiksirano (Skupština Srbije) Zakonom o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne pokrajine Vojvodine od 1. rujna 1945.

Drugi sektor hrvatske granice prema Srbiji (Vojvodini) je onaj na Dunavu u Baranji. Ta je granica nastala 1945., kada je po prijedlogu spomenute Đilasove komisije, Baranja ušla u sastav Hrvatske. Kod toga se polazilo od činjenice da je hrvatsko pučanstvo u Baranji bilo u relativnoj većini, te da Baranja gospodarski gravitira Osijeku. Komisija je konstatala da se u Bačkoj nalazi znatan broj Hrvata (tako npr. "srez Subotica u apsolutnoj većini naseljen kompaktnim hrvatskim stanovništvom"), ali je tvrdila kako je to područje teško izdvojiti i priključiti Hrvatskoj.

"Đilasova komisija" podnijela je svoj prijedlog kao privremeno rješenje. Kasnijim regularnim saveznim i republičkim aktima ta je granica legalizirana kao konačno rješenje. Pa i pored toga velikosrpski ekspanzionisti i dalje tvrde kako je ta granica privremena, da bi tako mogli "legalizirati" svoju agresivnu politiku prema Hrvatskoj.

Na kraju utvrdimo da granice Hrvatske imaju svoju dugu povijesnu uvjetovanost i povijesni razvoj. Dvije su bitne posljedice i dva bitna povijesna rezultata:

1. Nakon II. svjetskoga rata Hrvatska je znatno povećala svoj nacionalni i državni prostor. U njezine granice ušle su Baranja i Istra, koje dotad nisu bile u državnom prostoru Hrvatske. U novijim povijesnim okolnostima ta su područja u hrvatski državni okvir ušla prije svega po etničkome načelu. To znači da su ona i prije pripadala hrvatskom nacionalnom korpusu, ali povijesne

okolnosti nisu omogućavale da se uključe u hrvatski državni okvir.

2. Nakon ulaska u jugoslavensku državu Hrvatska je imala znatne nacionalno-državne gubitke. Na dva kraja, sjeveroistočnom i jugoistočnom, od hrvatskog državnog prostora odvojeni su važni teritoriji (Srijem i Boka kotorska), koje je ona unijela u jugoslavensku državu. Treba istaći da su hrvatske granice u jugoslavenskoj državi, napose u razdoblju između dvaju ratova, većinom krojene bez utjecaja hrvatskih nacionalno-političkih čimbenika. Vidniji utjecaj hrvatski čimbenika su imali u vrijeme oblikovanja Banovine Hrvatske, te nakon 1945., ali ne i u mjeri da bi Hrvatska s tim rješenjima mogla biti zadovoljna.

6. DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA HRVATSKE

Republika Hrvatska obuhvaća prostor ukupne površine 56 542 km². Na tom području je prema stanju utvrđenom redovitim popisom pučanstva 31.3.1991. živjelo ukupno 4 784 265 stanovnika. Tu se podrazumijeva stalno pučanstvo, tj. sve osobe kojima je stalno mjesto boravka u Republici Hrvatskoj, uključivši i osobe na radu u inozemstvu i njihove obitelji.

S obzirom na navedene opće pokazatelje Hrvatska pripada brojem prevladavajućoj skupini srednje velikih europskih država, kojih se površina kreće od 20 000-100 000 km², a broj stanovnika od 1,5 do 10 milijuna. Pojedine države, koje su važni sudionici europskog gospodarskog prosperiteta, površinom su čak i manje od Hrvatske, kao npr. Belgija, Nizozemska, Švicarska i Danska. S obzirom na brojnost pučanstva Norveška je manje naseljena od Hrvatske, a gotovo istu brojnost pučanstva u odnosu na Hrvatsku imaju npr. Finska i Danska. Prethodni podaci navode se isključivo kao potvrda da Hrvatska s obzirom na svoje teritorijalno prostiranje i brojnost pučanstva može predstavljati ravnopravnog sudionika u europskom gospodarskom razvitku i političkom životu. Tim više što Hrvatska osim raznolikog prostora s brojnim prednostima raspolaže i s važnim morskim prostorom, podrazumijevajući tu hrvatsko teritorijalno more i mogućnosti gospodarskog korištenja epikontinentalnog pojasa u Jadranskom moru.

Pučanstvo je uz prirodno geografsku osnovu i neke druge činitelje presudno važna osnova /resurs/ razvitka svake pojedine države. Zbog toga poznavanje brojnosti i sastava

pučanstva predstavlja važnu osnovu za rasuđivanje o proteklim i predviđanja o budućim tijekovima razvitka.

6.1. **Brojnost pučanstva**

Brojnost pučanstva, kao i sva obilježja u pogledu sastava pučanstva, podložni su stalnim većim ili manjim promjenama. Tako se npr. broj pučanstva na području Republike Hrvatske za proteklih 30 godina povećao za oko 625 tisuća i iznosio je:

- 1961.: 4 159 696,
- 1971.: 4 426 221 (10 godišnji porast 266.525),
- 1981.: 4 601 469 (porast 175.248),
- 1991.: 4 784 265 (porast 182.796).

Između dva posljednja popisa pučanstva (1981.-1991. broj pučanstva Republike Hrvatske godišnje se povećavao za nešto više od 18 000 osoba. U cjelini uzevši brojnost pučanstva se povećavala na osnovi prirodnog porasta brojnosti pučanstva i na osnovi međudržavnog preseljavanja pučanstva, ako je broj doseljenih veći od broja iseljenih osoba.

Opća je demografska značajka Republike Hrvatske da je stopa prirodnog porasta pučanstva kroz posljednje desetljeće bila vrlo niska, stalno se smanjujući. U najnovije vrijeme broj rođenih je manji od broja umrlih, što znači da je prekinut prirodni porast brojnosti pučanstva. O tome govore podaci o prirodnom priraštaju, koji je 1988. iznosio 1,2%, dok je za 1989. i 1990. iznosio 0,7%. Za iduće godine zabilježeni negativni prosjeci (1991.: - 0,6%, 1992.: - 1,0 %).

S obzirom na to da je prirodni porast brojnosti pučanstva bio malen, npr. 1990. svega 3217 osoba, u idućim godinama je poprimio negativne predznake. Rast ukupnog pučanstva Republike Hrvatske ponajprije se oslanjao, i u budućnosti se može oslanjati, jedino na doseljavanje pučanstva. U sklopu toga isticala su se doseljavanja iz Bosne i Hercegovine, pri čemu su najvažnija ishodišta bila u tamošnjim hrvatskim prostorima. Doseljavanja iz drugih država bivše Jugoslavije se kao učestalija pojava mogu smatrati konačno prekinutim.

Poremećaji u pogledu prirodnih tokova promjene brojnosti pučanstva imaju višestruke utjecaje i na sva druga obilježja u sastavu pučanstva. Ovdje se posebno ističu promjene brojnosti domaćinstava (1981.: 1,42; 1991.: 1,54 milijuna) i promjene prosječne brojnosti članova jednog domaćinstva (1953.: 3,81; 1971.: 3,43; 1991.: 3,1).

6.2. *Razmještaj pučanstva*

Na osnovi neposredne usporedbe podataka o ukupnom broju pučanstva i ukupnoj površini dolazi se do prosjeka da u Republici Hrvatskoj na 1km² površine otpada 84,6 pučanstva. Takav okvirni podatak treba dopuniti određenijim pokazateljima o općim obilježjima naseljenosti hrvatskog prostora, unutar čega posebno značenje imaju podaci o razmještaju pučanstva.

S obzirom na prirodno geografsku raščlanjenost hrvatskog državnog prostora posebnu važnost imaju spoznaje o teritorijalnom razmještaju pučanstva. Tako na osnovi opće razdiobe na kontinentalnu Hrvatsku, podrazumijevajući tu panonske, peripanonske i perialpske dijelove Hrvatske (što obuhvaća 54,4% hrvatske države) otpada 66,3% ukupnog pučanstva Hrvatske; na jadransko primorje Hrvatske (31,6% površine države) otpada 30,7% ukupnog pučanstva; u ličko-goranskom pretežno planinskom prostoru (14% površine države) živi 3% ukupnog pučanstva Hrvatske. Iz općih podataka o razmještaju pučanstva proizlazi da je do najveće koncentracije došlo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (35% površine, a 48% pučanstva), što treba objasniti povijesnim i gospodarskim razvitkom Hrvatske. U tom sklopu došlo je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj do razvoja većeg broja gradskih naselja višeg reda značenja, u sklopu čega se ističe Zagreb sa značenjem dominantne urbane aglomeracije čitavog hrvatskog prostora.

Na prostoru Republike Hrvatske postoji 6 694 naselja (od toga 66 naselja nisu stalno nastanjena). Promjene u pogledu značenja pojedinih skupina naselja s obzirom na njihov položaj i gospodarsku osnovu su velike, a događaju se razmjerno brzo. Prema stanju 1991. je u nekada po značenju prevladavajućoj skupini naselja s manje od 5 000 stanovnika, živjelo svega 50,5% ukupnog pučanstva Hrvatske. Istodobno je u svega 76 manjih i srednje velikih gradova živjelo 25,1%, a u četiri najveća hrvatska grada daljnjih 24,4% ukupnog pučanstva. To govori o učincima koncentracije pučanstva u manjem broju većih naselja i o smanjivanju udjela seoske naseljenosti. U sklopu takvog slijeda promjena posebno su bili pogođeni hrvatski jadranski otoci. Tako je prema stanju 1991. unatoč njihovim prirodno geografskim prednostima još na svega nekoliko otoka zabilježena naseljenost s više od 10 000 stanovnika (Korčula 17 038, Krk 16 402, Brač 13 824 i Hvar 11 459).

O slijedu promjena u pogledu razmještaja pučanstva govore podaci o izmjeni odnosa veličine između ukupnog seoskog i ukupnog gradskog pučanstva. Naime, Hrvatska je

još u bližoj prošlosti bila izrazito seoska sredina. Još 1953. na gradsko pučanstvo otpadalo je svega 24,3% ukupnog pučanstva. Počev od 1980. Hrvatska u sklopu svoga cjelokupnog gospodarskog napretka postaje pretežito gradska (urbana) sredina. Godine 1991. na pučanstvo nastanjeno u gradovima otpadalo je 54,3% ukupnog pučanstva države. Kada je riječ o rastu gradova (urbanizacija) posebno se ističe rast pojedinih najvećih gradova (1991. imali su Osijek 104.761, Rijeka 167 964, a Split 189 388 stanovnika), u sklopu čega dominantno značenje ima Zagreb sa 706 770 stanovnika, koji je u njegovom teritorijalno širem okviru prerastao u milijunsku urbanu aglomeraciju.

Suvremena Hrvatska je u upravnom pogledu raščlanjena na 20 županija, s tim da je Grad Zagreb posebna politička jedinica. S obzirom na brojnost pučanstva županije se međusobno razlikuju (najbrojnije su županije sa 100 do 200 tisuća stanovnika; najmanja je Ličko-senjska sa svega 71 215, a najmnogoljudnija Splitsko-dalmatinska županija sa 474 019 stanovnika).

Kada je riječ o razmještaju pučanstva Republike Hrvatske treba spomenuti da dio djelatnog pučanstva, a uz njih i znatan dio njihovih obitelji (ukupno 285 216 osoba, odnosno 6% pučanstva države) boravi na radu u inozemstvu. Građani Hrvatske najvećim dijelom borave na radu u Njemačkoj (50,9%), a dijelom i u Australiji (10,3%), Kanadi (9,3%), Švicarskoj (7,1%), Austriji (5,0%), Sjedinjenim Državama Amerike (4,7%), a u manjem broju i u raznim drugim državama Europe i svijeta.

6.3.   *Strukturalne značajke pučanstva*

Dostignuća u razvitku pojedinih država i naroda vidljiva su u brojnim strukturalnim značajkama koje se mogu očitati iz redovitih popisa pučanstva. Određene pojedinosti u pogledu sastava pučanstva istodobno su važna ishodišta za rasuđivanje o mogućnostima i za predviđanja o očekivanim budućim tijekovima razvitka.

Prostor Republike Hrvatske je u sklopu općih tijekova europskog i svjetskog gospodarskog razvitka, iako uz teškoće i zaostajanje koje je bilo uvjetovano njegovom podređenosti komunističkom gospodarskom i jugoslavenskom političkom sustavu, proteklih desetljeća proživljavao krupne promjene. Bitna značajka promjena je da se Hrvatska iz seosko-poljoprivredne zajednice gospodarski preobrazila u dijelom industrijaliziranu sredinu s

postupno prevladavajućim značenjem gradova. Nakon promjena u prvim poratnim godinama, udio poljoprivrednog u ukupnom pučanstvu Hrvatske 1961. je iznosio 43,9%. Proces deagrarizacije se nastavio pa je 1981. udio poljoprivrednog pučanstva iznosio svega 15,2% a do 1991. smanjio se na manje od 10%.

Krupne promjene gospodarske strukture Hrvatske vidljive su u sastavu djelatnog stanovništva (ukupno 1,8 milijuna osoba, odnosno 38% ukupnog pučanstva), gdje je najbrojnija skupina djelatnih osoba u industriji, rudarstvu i građevinarstvu (32%), potom poljoprivreda i ribarstvo (13,9%), trgovina, ugostiteljstvo i turizam (13,5%), obrt i usluge (6,7%) te druge djelatnosti.

Usporedo s gospodarskom preobrazbom mijenjala su se i druga za uspješniji razvoj bitna obilježja sastava pučanstva. Još 1961. je u Hrvatskoj na nepismene otpadalo čak 12,9% ukupnog pučanstva (starosti 10 i više godina). Do 1991. udio nepismenog pučanstva smanjio se na 3,0%, unutar čega prevladava pučanstvo starijih dobnih skupina (89% nepismenih otpada na osobe starije od 50 godina). Razina naobrazbe pučanstva u cjelini se uzevši lijevkom posljednjih 20-tak godina bitno poboljšala. O tome govore podaci za 1991. prema kojima je bez školske spreme bilo svega 10,1% ukupnog pučanstva (starog 15 i više godina), nepotpunu i potpunu osnovnu školu završilo je 44,6%, stručne i srednje škole 36,0%, a više, visoke škole i fakultete 9,3% ukupnog pučanstva.

U sklopu demografskih osnova razvitka posebno značenje ima dobnii sastav pučanstva. Na dobnuu strukturu utječu vitalna obilježja pučanstva (broj i odnos rođenih i umrlih, odnosno prirodni priraštaj). Za ovuu skupinuu obilježja karakteristična je trajnost slijeda promjena i dugoročnost posljedica poremećaja, ako je do toga došlo. Tako je u znatnoj mjeri kao posljedica II. svjetskog rata žensko pučanstvo u Republici Hrvatskoj trajnije ostalo brojnije (51,5%) od muškog pučanstva. Odgovarajuće posljedice vidljive su u dobnom sastavu pučanstva, na što je posebno utjecalo smanjenje nataliteta (broj rođenih). Kao opća značajka mogu se izdvojiti podaci da se u razdoblju od 1971.-1991. udio mladog naraštaja (0-14 godina starosti) smanjio sa 22,6 na 19,9%, dok se istodobno udio starijeg pučanstva (65 i više godina starosti) povećao od 10,2 na 13,1%; udio najvitalnije skupine (15-64 godina) ostao je u promatranom razdoblju u relativnom smislu nepromijenjen (67,2 odnosno 67,5%) ali tu neposredno predstoje promjene.

Osim prethodno izdvojenih podataka o općim strukturalnim obilježjima pučanstva posebni interes zaslužuju podaci koji

govore o određenim osobnim opredjeljenjima pučanstva, a upućuju na njegovu duhovnu i civilizacijsku pripadnost. Podaci o vjerskoj pripadnosti potvrđuju poznatu činjenicu o povezanosti hrvatskog a i pojedinih drugih naroda što kao manjina žive u Hrvatskoj, s rimokatoličanstvom (76,64% ukupnog pučanstva). Pripadnost pravoslavlju 1991. iskazalo je 11,12% ukupnog pučanstva, islamskoj vjerskoj zajednici 1,15%, dok je na sljedbenike drugih vjerskih uvjerenja otpadalo 5,42%. Za 5,67% pučanstva vjerska pripadnost nije poznata ili je riječ o osobama koje su izjavile da se ne smatraju pripadnicima vjerskih zajednica.

6.4. Narodnosni sastav pučanstva

U svijetu je uobičajeno da se o narodnosnom sastavu pučanstva zaključuje na osnovi iskazivanja materinskog jezika prilikom redovitih popisa pučanstva. U Republici Hrvatskoj je popisom 1991. za 81,99% pučanstva utvrđen hrvatski materinski jezik, a za 4,33% srpski materinski jezik. Tu treba dodatno spomenuti da je jugoslavenska politička praksa, prenesena i u pravila popisivanja materinskog jezika, predviđala i hrvatsko-srpski (odnosno srpsko-hrvatski) kao materinski jezik - i za taj izraz se s obzirom na tadašnje političke prilike opredijelilo 9,76% ukupnog pučanstva Hrvatske. S obzirom na to da hrvatski Srbi zapravo govore istim hrvatskim književnim jezikom (može se govoriti o dijalektološkim razlikama) Republika Hrvatska je u jezičnom pogledu zapravo homogeno područje (96,08% ukupnog pučanstva) s tim da treba poštivati činjenicu da srpskom pučanstvu pripada pravo da se pismeno izražava svojim tradicionalnim ćirilničnim pismom, premda ono u svakodnevnoj uporabi nije uobičajeno. Na pučanstvo koje je iskazalo neki drugi materinski jezik 1991. je otpadalo 2,57% ukupnog pučanstva, dok je za manju skupinu pučanstva materinski jezik nepoznat.

Osim navedenih podataka o materinskom jeziku popisom 1991. utvrđena i je narodnosna pripadnost pučanstva. Iako su tada još uvijek bile prisutne težnje u smislu potiskivanja izričito nacionalnog izjašnjanja, rezultati popisa pružaju okvirnu sliku o narodnosnom sastavu pučanstva hrvatske države. Kao bitno treba istaknuti da je Republika Hrvatska matična država hrvatskog naroda sa 78,1% nacionalno opredijeljenog hrvatskog pučanstva, pored kojeg žive i pojedine narodnosne manjine, unutar kojih su najbrojniji Srbi.

U Republici Hrvatskoj je 1991. osim 3 736 356 nacionalno opredijeljenih pripadnika hrvatskog naroda, živjelo 760 073 pripadnika (15,89%) narodnosnih manjina, dok se 287 836 osoba (6,01 %) nije narodnosno opredijelilo ili je njihova narodnost nepoznata. Najbrojnija narodnosna manjina su Srbi (581 663 stanovnika, odnosno 12,16% ukupnog pučanstva Hrvatske). Od pripadnika ostalih naroda najbrojniji su bošnjački Muslimani (43 469) koji sa se doseljavali uglavnom u novije vrijeme zbog povoljnijih uvjeta zapošljavanja u Hrvatskoj. Od pripadnika drugih narodnosnih manjina treba spomenuti Talijane (21 303), koji najvećim dijelom (90%) žive kao autohtono pučanstvo u dijelovima Istre i sjevernog primorja, te Mađare (22.355) koncentrirane u istočnoj Slavoniji i u Baranji (78,6%) gdje dijelom predstavljaju autohtono pučanstvo. Tijekom 18. stoljeća u Slavoniju je kolonizirano pučanstvo iz šireg prostora tadašnjeg Austrijskog carstva pa u Hrvatskoj danas živi veći broj Čeha (13 086 stanovnika, pretežno oko Daruvara), a u manjem broju i pripadnici nekih drugih naroda, Slovaka i drugih. Nešto su brojniji Slovenci (22 376), koji su se pojedinačno naseljavali u gradovima u najzapadnijim dijelovima Hrvatske.

Srbi su najbrojnija narodnosna manjina u Republici Hrvatskoj. Uglavnom su se doselili u pojedine granične prostore u vrijeme austro-turskih ratova. Odatle su se, naročito nakon razvojačenja nekadašnje Vojne krajine, počeli dijelom raseljavati po čitavoj Hrvatskoj. Nakon 1918. i uspostave jugoslavenske (SHS) države su se, na osnovi političkih i drugih prednosti koje su proizlazile iz političkih prilika u toj državi (slika br. 3.), u Hrvatsku počeli doseljavati Srbi iz Bosne i Hercegovine te Srbije. Prema stanju 1991. od ukupnog broja Srba u Hrvatskoj njih više od 100 000 nije bilo rođeno u Hrvatskoj. Prije negoli su uslijedila i neka povratna preseljavanja uvjetovana uspostavljanjem hrvatske državne samostalnosti, srpska nacionalna manjina bila je razmještena:

- u Slavoniji i Baranji 32%,
- u Sjeverozapadnoj Hrvatskoj 24%,
- u Dalmaciji 20%,
- na ličko-goranskom području i u Zagrebu po 9% te
- u sjevernom primorju 6% od ukupnog broja Srba u cijeloj Hrvatskoj.

Treba reći da, izuzevši uža područja Banije, Korduna, dijela Like i dijela kopnene Dalmacije, Srbi nisu nigdje predstavljali većinu stanovništva u regionalnom mjerilu.

Kada je riječ o narodnosnom neopredjeljivanju pučanstva (unutar čega se znatan dio izjasnio kao Jugoslaveni), treba

reći da se radilo o politički motiviranom ponašanju pučanstva. Podaci o materinskom jeziku pokazuju da se radi pretežno o hrvatskom pučanstvu. Na osnovi toga može se zaključiti da Hrvati u Republici Hrvatskoj čine više od 80% ukupnog pučanstva pa se stupanj nacionalne homogenosti hrvatske države podudara s odgovarajućim prilikama u većini drugih europskih država.

6.5. Suvremene promjene

Srpska agresija u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i imala je za posljedicu brojna preseljavanja pučanstva u Hrvatskoj (prognaništvo) i iseljavanje iz Bosne i Hercegovine (izbjeglištvo). Prema stanju početkom 1994. radi se o više od 500 000 osoba privremeno nastanjenih u raznim dijelovima hrvatske države. Iako se radi o privremenom stanju ostaje činjenica da je u razdoblju od 1991.-1994. privremeno poremećen normalan demografski razvoj Hrvatske, što će na određeni način utjecati na budući razvitak, naročito kada je riječ o daljnjem rastu pučanstva u Republici Hrvatskoj.

7. AKTERI VELIKOSRPSKE AGRESIJE

Aktere srpske agresije na Hrvatsku teško je promatrati izolirano bez uzimanja u obzir povijesnog konteksta. Naime, neki akteri kontinuirano se pojavljuju od stvaranja prvih planova srpskog širenja na Zapad, dok su se drugi postupno razvijali i uključivali u opći velikosrpski plan. Neki su egzistirali samo u jednom razdoblju ili sudjelovali samo u provedbi jednog plana.

7.1. Srpski intelektualci

Njima pripada mjesto najvažnijeg aktera. Od Vuka Karadžića preko Jovana Cvijića (slika br.1) do Dobrice Ćosića ostvarena je kontinuirana zloporaba znanosti i kulture u političke svrhe.

7.2. Srpski političari

Kao glavnim izvršiteljima planova velikosrpske ekspanzije posebna mjesta pripadaju, svakako, Iliji Garašaninu, kralju

Petru, Nikoli Pašiću, Draži Mihajloviću i Slobodanu Miloševiću.

7.3. *Srpska pravoslavna crkva*

Angažirana na izgradnji sustava vrijednosti temeljenog na dvije mitološke premise – Srbima kao izabranom narodu i vječno ugroženim Srbima.

7.4. *Jugoslavenska narodna armija (JNA)*

Budući da se velikosrpska teritorijalna ekspanzija nije mogla ostvariti političkim sredstvima, vojna inačica je bila sve realnija. JNA, dugogodišnja čuvarica "bratstva i jedinstva", uz srpske intelektualce, političare, Pravoslavnu crkvu, jugoslavenski i diplomatski aparat, postat će glavni akter pripreme i vođenja rata u interesu samo jednog - srpskog naroda.

To, dakako, neće biti slučajno. Bit će to očekivani rezultat dugo pripremane i provedene srbizacije. Kadrovski mehanizam, koji je trebao osigurati dominaciju srpskih kadrova u vojsci i policiji, sustavno je, pod utjecajem Rankovića, kreiran još tijekom II. svjetskog rata. Taj će se proces nastaviti i u komunističkoj Jugoslaviji, posebice nakon Titove smrti (tablica br.1.).

Nakon vojničkog poraza četničkih snaga u II. svjetskom ratu, velikosrpska politika brzo će se prilagoditi novim okolnostima jugoslavenske partijske-države, u kojoj će upravo partijska vojska činiti kičmu očuvanja društvenog poretka, što će joj biti i temeljna zadaća umjesto zaštite od moguće vanjske teritorijalne ugroze. Pristupanje četničkih kadrova u SKJ, a samim tim i u državne institucije, bit će dio kontinuirane i sustavne Velikosrpske politike. S druge pak strane, spomenutom i procesu provodit će se partijska, a samim tim i državna "čistka" nacionalno svjesnih i opredijeljenih kadrova ostalih naroda. Najviše će u takvim uvjetima stradati hrvatski komunisti, dok će po mjeri velikosrpskih interesa jačati politička "struja" projugoslavenskih "hrvatskih" kadrova koji su suodgovorni za, "tihu" proces srbizacije SKJ i državnih institucija, a samim tim i za vojnu agresiju na Hrvatsku.

7.5. Jugoslavenski policijski aparat

Kadar profiliran i strogo nadziran s naglaskom na rad "tajne policije" po metodama kojima se služe NKVD, ili kasnije KGB, model totalne tajne kontrole. Ispočetka zvana OZNA, zatim UDBA i na kraju SDB, u paradoksalnoj situaciji – rastajanju sa staljinističkim modelom socijalizma, 1948. godine primijenila je KGB-ov model na prostoru čitave druge Jugoslavije. Korištenje tog modela kasnije je, uglavnom, reducirano – u smislu produkcije sumnje u hrvatski narod i straha od Nezavisne Države Hrvatske (ustaša), čime se model, u stvari, koristio za provođenje nacionalne velikosrpske ideje – kolonizacije Hrvatske od strane Srbije ili teritorijalne ekspanzije na hrvatski teritorij. Naime, sam hrvatski narod uvjeravao se u vlastiti fašistoidni karakter. To se dokazivalo time da su ustaše, u golemom broju, pobile Srbe, naročito u logoru Jasenovac. Onaj Hrvat koji se suprotstavio takvim lažima, bio je i sam proglašene fašistom, što je tajna policija uvijek potkrepljivala nesumnjivima, u stvari montiranim procesima.

Broj zatvorenih iznosio je više desetaka tisuća, dok ubijene i proganjene skrivaju kolektivne grobnice "Jazovka" i dosjei tajne policije. Neprijeporno je, da je model korišten mnogo više u smislu provođenja nacionalne velikosrpske ideje, nego u smislu očuvanja jugoslavenskog integriteta. Klima za eventualnu srpsku agresiju na Hrvatsku bila je neprestano podupirana. U toj aktivnosti, tajna je policija bila, uz Srpsku pravoslavnu crkvu, glavni akter.

7.6. Jugoslavenski diplomatski aparat.

Administrativni aparat druge Jugoslavije, jednim dijelom je centraliziran, a drugim decentraliziran na republičke uprave. Najviše je bio centraliziran u upravljanju represivnim dijelom državnog aparata i diplomacijom. Preko tih struktura se i najviše provodila nacionalna velikosrpska ideja.

Diplomatska predstavništva provodila su, u okvirima službenog programa, i propagandu o Hrvatima kao narodu s kolektivnom odgovornošću i krivnjom za učinjeni genocid nad stotinama tisuća Srba u II. svjetskom ratu. Zbog toga, Hrvate treba držati pod neprestanom kontrolom, što je, ustvari, bio neslužbeni velikosrpski program. Zadaća izvršitelja u diplomatskim predstavništvima bila je objasniti svijetu kakvoj opasnosti je izložena Jugoslavija iznutra, zbog genocidnog karaktera jednog od njezinih naroda (konstitutivnih). Koristeći sve međunarodne institucije i veze,

formirane i financirane preko tadašnjeg Saveznog sekretarijata vanjskih poslova, ta propaganda je uspjela postići dva cilja – prikazati Jugoslaviju kao jedinu prihvatljivu varijantu i probuditi međunarodnu sumnju u hrvatski narod.

U takvom kontekstu, agresija Srbije na Hrvatsku mogla se u svijetu dvoznačno prihvatiti – kao obrana Jugoslavije, omiljene u europskim lijevim krugovima i među zemljama pobjednicama II. svjetskog rata koje su je i stvorile ili kao obranu "ugroženog srpskog naroda" od "genocidnog", tj. sotoniziranog hrvatskog naroda. Diplomacija druge Jugoslavije, kao akter srpske agresije na Hrvatsku 1991. potpuno je opravdala velikosrpska očekivanja.

8. PRIPREME VELIKOSRPSKE AGRESIJE NA HRVATSKU

Uspostava demokratski izabrane vlasti u Hrvatskoj, značila je ujedno i kraj političkih pregovora koje je Srbija vodila za "spas Jugoslavije" i nametanje nove srpske hegemonije ustrojavanjem nove države po unitarnom modelu.

Ovaj model bio je posebice opasan po hrvatske nacionalne interese. Tako se u inačici očuvanja jugoslavenske federacije po Ustavu iz 1974. (kojeg je Srbija već srušila na Kosovu, Vojvodini i Crnoj Gori), za Srbe u Hrvatskoj predviđala političko-teritorijalna autonomija. S druge strane, prijedlog "moderne federacije" osim jačanja stupnja unitarizacije, predviđao je rješenja statusa Srba kulturno-prosvjetnom autonomijom, odnosno, federalizacijom Hrvatske. Za slučaj rušenja dotadašnje Jugoslavije, u uvjetima globalnih geostrategijskih promjena u svijetu, srpski politički krugovi zagovarali su teritorijalno "razgraničenje", odnosno amputaciju što većeg dijela Hrvatske.

S druge strane hrvatsko-slovenski prijedlog konfederalnog modela buduće državne zajednice bio je u suprotnosti s velikosrpskim interesima iz slijedećih razloga:

- osigurao bi daljnju decentralizaciju Jugoslavije i dugoročan proces mogućeg osamostaljenja republika mirnim putem,
- Srbija bi izgubila još jednu povijesnu priliku da se u tijeku globalnih geostrategijskih promjena u svijetu, kakve su bile tih godina, teritorijalno proširi na Zapad te
- ne bi postojali rušitelji Jugoslavije (Slovenija, a posebice Hrvatska), potrebni u srpskom scenariju ustrojavanja "Treće/nove Jugoslavije" - u biti "Velike Srbije".

Tako je Srbija prijedlog konfederalnog modela Jugoslavije proglasila projektom njezinog rušenja. No, to je značio i

unitarni prijedlog srpske strane, koji se odnosio na kontinuitet Jugoslavije kao državne cjeline, s obzirom na očekivano neprihvatanje ostalih republika (osim nasilno nametnutog prosrpskog vodstva Crne Gore). Za razliku od matičnih republika nesrpskih naroda, kojima je jedini cilj bio osamostaljenje, za Srbiju je rušenje bivše države značilo novu priliku za teritorijalno proširenje. Vladajućem narodu u državi "bratstva i jedinstva", bivša zajednica nije bila optimalno rješenje s obzirom na povijesne težnje zacrtane u "Načertaniju". Preko srbiziranih državnih institucija, vojske, policije i diplomacije, Srbija je tako u novim povijesnim okolnostima pripremala simulirani rat za Jugoslaviju (napad na Sloveniju). A na taj će način krivnju za njezino rušenje prebaciti osobito a Hrvatsku na koju je i pripreman glavni udar.

Za navedenu planiranu inačicu, bili su stvoreni svi potrebni preduvjeti:

- homogenizacija "ugroženog" srpskog naroda,
- jedinstvo srbijanskih političkih, vojnih, intelektualnih i crkvenih krugova u pogledu strategijskih ratnih ciljeva,
- potrebni stupanj srbizacije JNA te
- međunarodno javno mnijenje o Hrvatskoj i Sloveniji kao rušiteljima Jugoslavije.

8.1. Zapadne granice - strategijski cilj velikosrpskih teritorijalnih posezanja

Kraj osamdesetih godina, u vrijeme očiglednog raspada komunističke Jugoslavije, bio je obilježen nacionalnim jedinstvom srpskih političkih krugova. Iako su prevladavala mišljenja da do "Memoranduma" SANU-a, Srbija nije imala nacionalni program još od vremena "Načertanija" (slika br.6), vladajuća komunistička stranka na čelu sa Slobodanom Miloševićem, oporbene stranke te vojni, intelektualni i crkveni krugova, zastupali su jedinstveno stajalište o ustrojavanju nove države na kriterijima Memoranduma:

- svi Srbi moraju živjeti u jednoj, teritorijalno što većoj državi, pa makar u njoj Srbi bili ispod polovične relativne većine (u takvom slučaju primijenila bi se, u povijesti već viđena, a na Kosovu u razdoblju s početka osamdesetih ponovno isprobana, metoda etničkog čišćenja, koja će se nastaviti i u daljnjoj velikosrpskoj agresiji)
- republičke granice su "administrativne", što podrazumijeva potrebu za razgraničenjem između onih naroda koji žele ostati u Jugoslaviji i onih koji to ne žele.

Ovako planirana "Velika Srbija", trebala je osigurati geostrategijsku prednost na prostoru jugoistočne Europe dominacijom na Jadranskom pročelju, srednjem Podunavlju, te na prostoru Balkanskog poluotoka. Postavljeni zahtjevi predstavljali su uvod u neizbježno provociranje ratnog stanja i agresije.

Srpski ratni pohod postajao je sve realnija inačica za čiji je krajnji uspjeh bila potrebna potpora svjetskih središta moći. Tako će srpski politički krugovi, pokušavajući unaprijed opravdati planirane ratne ciljeve, zahtjev "Svi Srbi u jednoj državi", proglasiti nerealnim, zbog toga što ih, prema njima, u Zagrebu živi oko 120 000, u Splitu i u Osijeku po 40 000, (Rašković, 1991.)⁵, te kako to nije bilo moguće ni ranije kada ih je oko 100 000 živjelo u Mađarskoj ili 60 000 u Rumunjskoj (Čavoški, 1991.).

Predstavljajući spomenute zahtjeve povijesno neprimjerenim, potrebu za "razgraničenjem", odnosno, teritorijalnim posezanjem, opravdat će nacionalnom strukturom prostora s većinskim relativnim udjelom srpskog stanovništva. Za prostore gdje taj kriterij nije bio zadovoljen, a bili su u planovima teritorijalnog proširenja, poslužiti će se povijesnim krivotvorinama, pozivajući se pritom na "srpske grobove" u kojima su, naravno, kosti "žrtava genocidnog hrvatskog naroda". Tako Vuk Drašković kaže: "Zapadne granice ne treba da crtamo. Njih je obeležio Ante Pavelić. Svuda tamo gdje je tekla srpska krv, gdje su nam grobovi i jame, spaljene crkve, tamo su granice naše otadžbine. Naše istočne granice su svetinje koje nikada ne smeju postati jame, a naše zapadne granice su jame koje moraju postati svetinje".

Smatrajući postojeće republičke granice administrativnim, slično viđenje ima i Čavoški (1991.) koji naglašava: "Za utvrđivanje granica tih spornih teritorija valja uzeti stanje prije 1941. godine, odnosno popis iz 1931. godine. To se mora uvažiti prije svega zbog toga što ni jedan narod, pa ni hrvatski, ne bi smio izvlačiti korist iz zločina koji je izvršio nad drugim narodom".

Polazući teritorijalno pravo na BiH pri utvrđivanju zapadnih granica "Velike Srbije", a pozivajući se na nacionalnu strukturu, Radovan Karadžić (1991.) isticao je sljedeću povijesnu krivotvorinu: "Ako bi netko potegnulo taj argument da nas nema više od 32%, onda ćemo mi da potegnemo argument naših jama i naših groblja, masovnih srpskih grobnica u Bosni i Hercegovini, i da tražimo i da oni glasuju,

---

⁵ Riječ je o još jednom u nizu znanstvenih falsifikata jer je po popisu stanovništva iz 1981. u Zagrebu bilo 30 930, u Osijeku 28 536, a u Splitu 9 629 Srba.

da glasa i njihovo potomstvo, i potomstvo njihova potomstva. Dakle, tri četiri generacije su uništene. Srba bi danas u Bosni i Hercegovini bilo 60-70% da nije bilo genocida".

Povijesne okolnosti bile su prigode, ali i okvir, koji je određivao optimum mogućeg teritorijalnog širenja. Neuspjeh u ostvarivanju planiranog nije značio odustajanje u svezi i čime primjerice Drašković (slika br. 7.) ističe: "...nije definitivno i ako bi se sutra razgraničili na Uni i Kupi, to, ne bismo prihvatili kao konačno rješenje..., ali ako je naše do Ogulina, ako je tako zapisano u "Načertaniju", naš ideal će biti da u pogodnim istorijskim okolnostima stignemo do Ogulina". Prilagođavajući se povijesnim okolnostima Drašković (Vjesnik, srpanj 1991.) predlaže "optimalno" teritorijalno "razgraničenje" po kojem od Hrvatske amputira "srpske krajine", i u zamjenu nudi prostore s hrvatskom većinom u BiH.

Javni zagovornik maksimalističke inačice "razgraničenja" na 'crti Virovitica-Karlovac-Ogulin-Karlobag bio je Šešelj (slika br. 6.). Iako, ova granica nije bila stav službene politike Beograda, vojne operacije iz 1991. potvrđuju kako je upravo ona bila strategijski cilj, a ne zaštita "ugroženog i golorukog" srpskog naroda. Ovakva maksimalistička "Velika Srbija" koja bi obuhvatila "srpski Dubrovnik", "srpsku Dalmaciju", "srpsku Liku", "srpski Kordun", "srpsku Baniju", "srpsku Slavoniju", "srpsku Baranju", pa čak i općine Ogulin i Vrbovsko, imala je prvorazredno značenje u nizu sličnih inačica velikosrpskog teritorijalnog širenja. Tako bi današnjoj Hrvatskoj ostalo 19 000 km² ili 34,5% teritorija, dok bi planiranoj "Velikoj Srbiji" bilo pripojeno 65,45% hrvatskog ozemlja. Nova bi se srpska država koja bi osim Srbije obuhvaćala Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, s navedenim dijelom Hrvatske, proširila na 84,45% prostor bivše državne zajednice ili na 216 017 km² (Pavić, 1991.)

Po Draškovićevom planu, tzv. Krajine, ne bi se pripojile izravno Srbiji već Bosni i Hercegovini, za koju, pod drugim imenom ("Bosna i Krajina"), predviđa status sastavnog dijela Jugoslavije. Srbija bi izravno pripojila prostor Baranje i istočne Slavonije te na taj način, zapravo, zaokružio granice "Velike Srbije".

U kontekstu intelektualne potpore projekta stvaranja što veće srpske države, svakako je značajno navesti inačicu teritorijalnog širenja koju je zastupao Cvijićev nasljednik Jovan Ilić (1991.), predsjednik Srpskog geografskog društva. Glavna Ilićeva teza, kao podloga "razgraničenja", temeljena je na etničkom načelu. Tamo gdje to nije moguće, kao i njegovi prethodnici i tadašnji istomišljenici, poseže za geostrategijskim opravdanjima, ali i za već viđenim

krivotvorenjem povijesti koristeći se tezom o "genocidnosti" hrvatskog naroda, očekujući tako potporu starih saveznika u međunarodnoj zajednici pokrovitelja srpske hegemonije. Tako Ilić na temelju etničkog načela traži odcjepljenje 11 srpskih općina s apsolutnom srpskom većinom: Benkovac, Donji Lapac, Dvor, Glina, Gračac, Knin, Kostajnica, Obrovac, Korenica, Vojnić i Vrginmost (slika br. 11.).

Iako je u ovim općinama po popisu iz 1991. živjelo 195 351 ili 33,6% od ukupno 581 663 Srba koliko ih je živjelo u Hrvatskoj, odnosno 4,08% od ukupnog broja stanovnika, Hrvatska bi izgubila čak 12% svoje kopnene površine. No, Ilić se ne zadovoljava samo "etničkim" načelom, već skladu s velikosrpskim "kriterijima" traži primjerice i prostore općina Slunj, Šibenik, Drniš itd., i pored toga što je u Slunju 1991.godine živjelo 29,2%, Drnišu 20,58%, a u Šibeniku samo 10,55% Srba.

Osim spomenutog, Ilić drži "pravednim" rješenjem i pripojenje Srbiji većeg dijela istočne Slavonije, računajući pri tome i na urbana središta Osijek, Vinkovce i Vukovar. Plan obrazlaže potrebom preseljenja "urbanih ugroženih Srba" s prostora Zagreba, Rijeke i drugih hrvatskih gradova, koji su ostali izvan planiranog teritorija nove srpske države. Posezanja u istočnoj Slavoniji pomiče još zapadnije na crtu Slavonski Brod- Đakovo - Donji Miholjac - Valpovo - Našice, s namjerom preseljenja Srba iz područja zapadne Slavonije na te prostore.

Spomenuti "znanstvenik" nudi slično rješenje i za Dubrovnik dok teritorij Bosne i Hercegovine smatra sastavnim i neodvojivim dijelom "Treće Jugoslavije", iz koje bi isključio zapadnu Hercegovinu. Bile bi to najznačajnije geostrategijske inačice plana velikosrpskog širenja na Zapad, u skladu kojih se mogu prepoznati sve ostale podinačice stvaranja nove države na ruševinama bivše zajednice. Kao i u ranijim povijesnim okolnostima, sukladno "Načertaniju", priprema novog teritorijalnog širenja, prikrivala se plaštom Jugoslavije. Iako se u biti radilo o "Velikoj Srbiji", srpsko vodstvo, pa i najveći dio političke oporbe i intelektualaca pokušao je pred međunarodnom zajednicom ostaviti dojam demokratičnosti i "branitelja" Jugoslavije. Jedinu koji je javno zagovarao "Veliku Srbiju", bio je Šešelj (slika br.6).

Tako, iznoseći mišljenje o nazivu nove države Mihajlo Marković (1991.) kaže: "... ima usijanih glava koji misle da Srbija treba da se formira kao Velika Srbija, koja će imati nekoliko milijuna nezadovoljnih pripadnika drugih naroda, prije svega bosanskih Muslimana, onda je to velika zabluda koja će nas skupo stajati".

Sličnog je mišljenja bio i Karadžić (1991.) koji iznoseći bit formiranja nove srpske države, ističe: "... Dok god Srbi žive u jednoj državi, ta država će biti najmoćnija država na Balkanu i srpski narod najmoćniji narod na Balkanu, a kako ćemo tu državu zvati to je sporedno pitanje, mada ja verujem da će se zvati Jugoslavija".

Objektivno gledano, i osim izražene političke naklonosti prema bivšoj državi, teško je bilo očekivati, kako će međunarodna središta moći, posebice V. Britanija, Francuska, Rusija i SAD, pružiti novu potporu srpskom hegemonizmu i imperijalnom grabežu u vrijeme demokratizacije europskog Istoka. Posebice to nije bilo realno u spomenutoj maksimalističkoj inačici "Velike Srbije", ma koliko je Srbi zvali "Jugoslavija".

Po popisu iz 1981., u takvoj bi državi, prema Paviću, (1991.) živjelo 18 119 575 stanovnika ili 80,79% od ukupnog broja stanovnika bivše Jugoslavije, od čega bi 7 973 864 ili 44,01% stanovnika bili Srbi. No, i osim toga što Srbi ne bi činili većinu u novoj srpskoj državi, s obzirom na već viđene metode etničkog čišćenja, kako u ratnim tako i u mirnodopskim okolnostima, to očito nije bila zapreka militantnim velikosrpskim planerima. Najvažniju potporu u prosudbi mogućnosti ustrojavanja takve države velikosrpski ideolozi vidjeli su u srbiziranoj vojno-policijskoj moći. Povjerenje u snagu JNA, po brojnosti i opremljenosti jedne od najvećih vojnih sila Europe, pokazat će se kao najveća zabluda, ne samo srpskih političkih vođa i vojno-političkih analitičara (jugo-generalata), već i velikog broja uvaženih vojnih analitičara diljem svijeta.

8.2.   *Srbizacija JNA*

Srbizacija JNA, te priprema njezine moguće uporabe u uvjetima širih globalnih promjena i kriznih stanja na europskoj i svjetskoj razini, vođena je sustavno i dugoročno, a poglavito kroz:

- nacionalnu strukturu,
- uporabu jezika,
- vođenje zapovjednog oficirskog kadra,
- vojno-teritorijalni ustroj te
- ratno umijeće.

Neustavna uporaba "srpsko-hrvatskog" jezika, koja je opravdavana jedinstvom zapovijedanja, upućuje i na društvenu poziciju Armije. Navedeno potvrđuje činjenicu, kako JNA nije bila samo bitan čimbenik kreiranja državne

politike, već je njezina pozicija bila izvan nadzora državne vlasti.

Njezina nedodirljivost pokazat će se i u kreiranju kadrovske politike, koja ne samo da je vođena izvan nadzora javnosti, što je i prirodno jednopartijskim sustavima, već je bila zabranjena tema saveznih, a posebno republičkih - partijskih i državnih institucija. Tako ne postoje službeni podaci o kretanju njezine nacionalne strukture.

Premda znanstveno-istraživački nedovoljno utemeljene, navest ćemo neke od prosudbi za razdoblje osamdesetih godina, koje su se posljednjih godina rabile kao potvrda njezine sustavne srbizacije. Često su korišteni podaci o njenom nacionalnom sastavu: Srbi 60%, Crnogorci 6,2%, Makedonci 6,3%, Hrvati 2,6%, Slovenci 2,8%, Muslimani 2,4%, Jugoslaveni 3,6%, Albanci 0,6%, Mađari 0,7% i ostali 1,6% (Ogorec, 1997). Slični, iako po zastupljenosti Hrvata znatno različiti (10,4%), često se rabe podaci koje je objavio Glavni stožer saniteta Republike Hrvatske (1991).

Bez obzira na neznatne razlike, spomenuti podaci kao i dugogodišnja zatvorenost JNA pred javnošću o navedenom problemu nacionalne strukture oficirskog kadra, jasno pokazuje na njezinu smišljenu, sustavnu i kontinuiranu srbizaciju sukladnu političkim zahtjevima velikosrpskih Ideologa.

Srpska vojna hunta, ne samo da je sustavno provodila srbizaciju JNA, već je pripremu velikosrpskih osvajanja naplatila od svih tih republika čiji će teritoriji 1991. biti izloženi velikosrpskoj agresiji. Da ta izdvajanja nisu bila mala potvrđuju podaci iz razdoblja saveznog premijera Ante Markovića kada je za 1990. za potrebe JNA izdvajano 2,4 milijarde dolara proračunskog novca tadašnje Jugoslavije. Uspoređujući ovaj podatak s izdvajanjima zapadnih sila, Jugoslavenska armija je bila na samom europskom začelju. Da je to doista točno, promatrano sa stajališta apsolutnih pokazatelja, potvrđuje primjerice svota vojnih izdvajanja Italije od 17 milijardi dolara. No, ako navedenu apsolutni iznos prikažemo u relativnim ekonomskim pokazateljima, za JNA se izdvajalo 4,94%⁶ bruto nacionalnog dohotka (GNP), dok je vojni proračun Italije iznosio svega 2,2%⁷, Francuska 4,5%, a Njemačka 3,1% GNP. Tako je JNA, slično vojsci SSSR-a, trošeći golema financijska sredstva opterećivala

---

6 Slična vojna izdvajanja bila su i u razdoblju 1981-1985. i to: 1981. (4,98%); 1982. (4,50%); 1983. (4,24%); 1984. (4,33%); 1985. (4,56%) (Savezni sekretarijat za NO, 1990).

7 Istodobno je Jugoslavija izdvajala za zdravstvo 3%, za obrazovanje 2,66% te za znanost 0,90%, za razliku od Italije koja je izdvajala za: zdravstvo 7%, obrazovanje 5%, a za znanost 3% GNP.

ionako osiromašeno jugoslavensko gospodarstvo (Vjesnik, 12.11.1990.)⁸.

No, osim spomenutog, u skladu s "Memorandumom", srbizirani vojni vrh za gospodarsko osiromašenje Jugoslavije, optužuje Ustav iz 1974., te, naravno, republike Sloveniju i Hrvatsku (Radinović, 1991.; Kadrijević, 1993.). Ove republike bile su optužene i za rušenje Jugoslavije, iako se JNA već sredinom osamdesetih godina, vojno-teritorijalnim preustrojavanjem pripremala za njezino rušenje i stvaranje neke "nove" Jugoslavije koju neće opterećivati srpsko-hrvatski sporovi jer kako ističe Radinović: " ... na stabilnost Jugoslavije, od njenog formiranja do sada, najnegativnije utiče srpsko-hrvatski spor, koji je doveo do sloma Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Taj sukob je uslovio da, do sada, nijedan društveno-ekonomski sistem u Jugoslaviji nije imao uspjeha" .

Dakle, i po Radinoviću, po mnogim vojnim analitičarima najvećim vojno-političkim strategom JNA, bivša zajednica bila je potrošena. Očekujući njezin raspad autor ističe pravo naroda na odcjepljenje poričući istodobno to isto pravo republikama.

8.2.1. Preustroj OS SFRJ

Pripremajući plan velikosrpskih osvajanja, JNA je još 1985. počela rušiti bit ustavnih načela iz 1974., koja su se odnosila na organizaciju obrane i davala velike ovlasti republikama, (kada je donesena odluka o preustroju OS SFRJ). To je bio početak napuštanja armijske strukture koja je dotad bila sukladna teritorijalnom prostiranju republika, osim teritorija Hrvatske nad kojom je nadzor bio podijeljen između 5. i 7. armije (slika br.8.). Takav sustav obrane, ako se uzme u obzir i teritorijalna obrana, imao je "republičko" obilježje.

Prostorna decentralizacija armije po načelu teritorijalnog nadzora - jedna armija, republika; jedan korpus, autonomna pokrajina, pri čemu su zapovjednici bili iz redova matičnog naroda trebalo je žurno ukinuti.

Negirajući federativni ustroj države te ne poštujući republičke granice, koje su i za JNA u skladu s velikosrpskom politikom, bile "administrativne", šest armija kopnene vojske zamijenit će 1987. tri bojišta, odnosno, vojne oblasti (VO). Tako će novi obrambeni ustroj po svojoj teritorijalnoj organizaciji i sustavu zapovijedanja biti u skladu

---

⁸ Vjesnik-politički dnevnik (12. studenog 1990.). Zvana za Armiju - koliko istinu troši JNA.

s političkim planovima velikosrpskih težnji (slika br. 9). Naime, prostorni nadzor Prvog i Trećeg bojišta te Vojno-pomorske oblasti, odgovarat će maksimalističkoj inačici "Velike Srbije".

Zapadna granica "Velike Srbije" postat će prikriveni cilj, a teret povijesne odgovornosti bit će povjeren upravo JNA, odnosno, srpskim i prosrpskim crnogorskim generalima i visokim oficirima. Oni su upravo na prostoru 5.VO, koja je obuhvaćala Sloveniju i strategijski najvažniji dio Hrvatske - Središnju Hrvatsku, činili oko 75% kadra te kategorije, dok je udio Hrvata bio tek 15%.

Posebno uvjerljiva činjenica dugogodišnje sukladnosti srbizacije armije i velikosrpskih planova bila je nacionalna struktura Jugoslavenske ratne mornarice (JRM). Iako je obala, more, pomorstvo, tradicija pripadala daleko najvećim dijelom Hrvatskoj, Hrvati su u ovoj grani vojske činili tek 20% oficirskog kadra za razliku od Srba čiji je udio bio 40,1%, a zajedno s Crnogorcima više od čak 60% (Geršak, 1990). Za ovakvo dugogodišnje stvarano stanje obrazloženje treba tražiti upravo u planu teritorijalnog posezanja prema obalama Jadranskog mora.

8.2.2. Ratni planovi i pripreme

Praktični pristup s ciljem oživotvorenja velikosrpske ideje, po inačici obrane "manje Jugoslavije", čija stabilnost neće biti opterećena srpsko-hrvatskim sporovima, JNA svrstava u najekstremnije velikosrpske čimbenike.

Ono što je JNA još 1985. pripremala, službena srpska politika prikriveno će, a samo Šešelj javno, zastupati tek početkom devedesetih godina, neposredno pred početak vojne agresije.

Pripremajući inačicu obrane Jugoslavije na Šešeljevoj crti Virovitica-Karlovac-Karlobag, "kovačnica bratstva i jedinstva" bila je glavni čimbenik provedbe velikosrpskog plana te rušenja dotadašnje višenacionalne državne zajednice. Dok je prešutnom potporom pridonijela rušenju dotadašnjeg ustavnog uređenja kada je to odgovaralo Srbiji, upravo će u ime "obrane Ustava i Jugoslavije" izvesti agresiju na njezine "rušitelje", posebice Hrvatsku i BiH, a puno ranije i Kosovo.

Teritorijalno ustrojavanje pratila je i nova strategija, po kojoj vojni faktor dobiva vrlo važnu ulogu u rješavanju mogućih konfliktnih unutrašnjih prilika, a ne, što bi bilo u skladu s njegovom prirodom, očuvanju teritorijalnog integriteta. Unutrašnji neprijatelj" dobiva prvorazredno značenje u

vojnomo djelokrugu rada, te vojska, umjesto policije, priprema planove za tzv. "vanredne prilike".

Tako će upravo vojska biti i kreator stanja kaosa, organizator pobune i naoružavanja "golorukog" srpskog naroda, istodobno razoružavajući hrvatski narod razoružanjem Teritorijalne obrane u Hrvatskoj. Vojni pohod na zapadne republike opravdat će "sprečavanjem građanskog rata", odnosno, "međunacionalnih sukoba", prikrivajući pri tom stvarne namjere: uspostavu novih granica "srpske države".

Prostorni ustroj te novu strategiju obrane, pratila je i odgovarajuća vojna infrastruktura, potrebna za operativni razvoj snaga. Osim već postojećih vojnih objekata grade se i novi, poboljšavajući time nadzor svih bitnih prometnih smjerova i prometnih čvorova, posebice onih koji funkcionalno spajaju srpske enklave s urbanim središtima u dubini hrvatskog teritorija (Osijek, Vukovar, Vinkovci, Petrinja, Bjelovar, Karlovac, Gospić, Zadar, Šibenik i Split).

Također, potkraj osamdesetih, u skladu sa spomenutom strategijom obrane, provedene su i "Zapovjedno stožerne vježbe". Njihovu temeljnu zamisao određivao je Generalštab, dok su određene zadaće strategijske razine rješavane po vojnim oblastima (bojištima).

Vježbe su bile usklađene s ratnim planom - dokumentom s najvećim stupnjem tajnosti. Iako su u ratnom planu postojale dvije moguće inačice "agresije" na Jugoslaviju, istočna i zapadna, pod kodnim nazivima S-1 i S-2, istočna kao da nije postojala - isključivo se razrađivala zapadna.

Račlambom ovih vježbi može se uočiti kako se zapravo JNA pripremala i uvježbavala zapovjedništva i postrojbe za agresiju na Hrvatsku. Tako su se primjerice proigravala napadna djelovanja snaga NATO-saveza s talijanske operacijske osnove sa zadaćom:

- prva faza - izvesti pomorsko-zračne desante na vanjske otoke: Lošinj, molunatska skupina otoka, Vis, Lastovo, Mljet, područje Slanog

- druga faza - izvesti pomorsko-zračni desant na prostor Ravnih kotara, proširiti mostobran kod Slanoga te nastaviti napadna djelovanja na smjerovima:

Ravni kotari - Sinj - Kupres

Slano - Mostar - Sarajevo.

Ono što je značajno, a sličan scenarij bit će viđen za vrijeme srbijanske oružane agresije na Hrvatsku, JNA kao odgovor predviđa usporavanje prodora snaga napadača na prostoru Slanog i Ravnih kotara te protuudar snagama 9.K

(Kninski korpus) i dijelom 7.K (Sarajevski korpus) i 9. VPS (Vojnopomorski sektor Boka) na smjerovima:

- Knin - Benkovac - Ravni Kotari - Zadar
- Mostar - Čapljina - Slano
- Trebinje - Konavle - Dubrovnik.

Ovaj plan iz 1986., u sljedećim fazama rata predviđao je i izbijanje NATO-saveznika na crtu Una – Virovitica. Oslobođanje tog prostora JNA predviđa strategijskom napadnom operacijom snagama iz dubine, dakle iz Srbije.

Očito je da je u scenariju predviđena uloga agresora bila nerealna. Nije bilo za očekivati da to budu snage NATO-saveza, kojima je primjerice pridodana čak i Mađarska iako je bila članica VU. Snage NATO-a su u biti bile prikrivka za očekujući otpor hrvatskog naroda koji je bio najveća zapreka velikosrpskom teritorijalnom širenju na zapad, što će se pokazati točnim za vrijeme Domovinskog rata.

Prilagođavajući se međunarodnim okolnostima 1990., vojni vrh, prikrivajući stvarne namjere, nastavlja s prosudbama nerealnih vanjskih prijetnji. Tako primjerice Radinović (1990.) upozorava kako je europskim silama pa i SAD-u interes jedinstvena Jugoslavija, ali s druge strane smatra kako će te sile učiniti sve kako bi se promijenio unutarnji društveni poredak, što će dakako, po njima, razbiti Jugoslaviju.

Kadijević slično upozorava na opasnost od njemačkog imperijalizma kojega podupiru SAD s ciljem: " ... da razbiju Jugoslaviju", a govoreći o načinu njezinog razbijanja upozorava na "... građanski rat kao najefikasniji". Autor upozorava kako glavnu opasnost po europsku stabilnost predstavlja ujedinjenje Njemačke i njezina težnja da zagospodari Europom, pa čak i da se teritorijalno proširi na prostor Balkana. Za sve to je, po njemu, potrebno razbiti Jugoslaviju, a to će pokušati preko: ... Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine do sadašnjih pozivanja i guranja, u rat Albanaca i Muslimana u Srbiju i Crnoj Gori". Navedena razmišljanja visokih vojnih dužnosnika JNA upućuju na scenarij u kojem je pripremanje za "obranu" Jugoslavije, zapravo bilo planiranje napadnih vojnih operacija za stvaranje "Velike Srbije".

Dakle, čitava koncepcija pripreme velikosrpske agresije, u kojoj su SANU i JNA vodile glavnu riječ, zahtijevala je proizvodnju "rušitelja" Jugoslavije, preko stanje "građanskog rata". Kako bi se pridobila potpora međunarodne zajednice za planirani imperijalni ratni pohod, njen "spasitelj" Srbija, propagandnom je djelatnošću preko naslijeđene srbizirane diplomatske mreže, za glavnog rušitelja proglasila upravo

Hrvatsku - najveću zapreku velikosrpskom teritorijalnom širenju.

Glavni rušitelj Jugoslavije, bila je Srbija - jugoslavenski hegemon, koja je posjedovala i nadzirala srbiziranu jugo-vojsku, policiju i diplomaciju. Pripremajući scenarij "građanskog rata", zadaću njegovog "zaustavljanja" dodijelit će JNA, time prikrivajući velikosrpsku agresiju.

Uporaba teze "građanskog rata", koja će biti zastupljena i u dijelu svjetskog javnog mnijenja, bilo je u funkciji prikriivanja oslobodilačkog i obrambenog obilježja rata kojeg su vodili nesrpski narodi, odnosno imperijalne agresije koju je vodila Srbija, u biti će stvarati podlogu za prikrivena velikosrpska osvajanja.

U skladu s velikosrpskim planovima, armija će već 1990. početi s agresijom s ciljem zauzimanja zapadnih granica "Nove Jugoslavije" javno se svrstavajući na stranu Srbije. Ratni pohod opravdat će borbom za "Jugoslaviju" i za sve one narode koji žele u njoj živjeti (u skladu s njihovim željama i očekivanjima želio je samo srpski), te zahtijevati "razgraničenje", proglašavajući pritom republičke granice "administrativnim".

Nacionalna struktura kao podloga, u srpskim zahtjevima "razgraničenja" bit će ponovno aktualna. Međutim, plan odcjepljenja prostora sa "srpskom većinom", ubrzo će demantirati provedba vojnih operacija, što će upozoriti na različite uzroke velikosrpske agresije. Iako njezino proučavanje zahtijeva interdisciplinarn pristup, povijesni izvori velikosrpskih teritorijalnih posezanja, te ratna inačica u pokušaju njihovog ostvarenja s početka devedesetih, nameće demografski, kao jedan od njenih temeljnih uzroka.

9. SRBIJANSKA ORUŽANA AGRESIJA NA HRVATSKU 1990. -1991.

Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1991. značila je i početak cijelog niza događanja (proces raspada Jugoslavije, rat u BiH...) koji su doveli u pitanje kontrolirani tijek europske povijesti nakon II. svjetskog rata. Iako se ni nakon pet godina trajanja izazvani potresi još nisu smirili, nužno je naznačiti opće okolnosti koje su ih prouzročile, kao i kronološki prikazati sam tijekom srbijanske agresije. Pritom je potrebno imati u vidu zahtjeve samog rada, te nedostatak građe i prijašnjih znanstvenih radova koji obrađuju aktualna zbivanja na jugoistoku Europe.

9.1. Povijesno naslijeđe i okolnosti osamdesetih godina 20. stoljeća

Razumljivo je da srbijanska agresija na Hrvatsku i događaji koji su iza toga uslijedili imaju svoje slojevite uzroke čija se cjelovitost može analitički podijeliti na dvije osnovne razine promatranja: vremensku i prostornu. Vremenska razina podrazumijeva povijesnu analizu koja bi morala krenuti barem od devetnaestog stoljeća pa do kraja osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, dok bi prostorni pristup trebao sadržavati lokalnu (jugoistok Europe) i globalnu (Europa i svijet) dimenziju promatranja.

Za dubinsko razumijevanje događaja koji su 1990., izbili na površinu mora se poznavati i uzeti u obzir značenje djelovanja nekoliko odsudnih povijesnih činjenica i procesa čije je naslijeđe u temeljima svega što se posljednjih godina događa na prostoru bivše Jugoslavije. Prije svih to su: kraj I. svjetskog rata kada je prvi put konkretno stvoren politički okvir koji je nazvan - Jugoslavija, te kraj II. svjetskog rata - kad je stvorena komunistička Jugoslavija.

U znanstvenoj literaturi potvrđena je i prihvaćena činjenica kako je nastanak prve i druge Jugoslavije pretežito rezultat interesa i dogovora (kompromisa) svjetskih sila koje su pobijedile u svjetskim ratovima. Na lokalnoj razini globalni interes je ostvaren u suradnji sa srbijanskim državnim i nacionalnim interesima, koji su se temeljili na velikosrpskoj ideologiji.

Na taj način je poslije I. svjetskog rata nastala višenacionalna država - Jugoslavija, čije su glavne značajke, prema svjetskoj i jugoslavenskoj (nakon II. svjetskog rata) znanstvenoj literaturi, bile: izrazita dominacija Srba u strukturi vlasti, gospodarstvu i društvenom životu; nacionalna neravnopravnost; socijalno ugnjetavanje; nerješavanje osnovnih agrarnih i vlasničkih problema; korupcija na svim razinama državnog ustroja; policijsko-žandarsko nasilje; ubojstva i progoni političara i intelektualaca koji nisu bili skloni velikosrpskom režimu i sl. Te značajke navode se kao glavni razlozi koji su doveli do munjevitog sloma režima i raspada Jugoslavije na samom početku II. svjetskog rata.

Ni globalna razina događanja, niti metodologija odnosa i ponašanja nije se promijenila u drugom svjetskom oružanom sukobu. Po mnogočemu kontradiktoran tijek i privođenje kraju Drugog svjetskog rata - naročito nakon sporazuma između savezničkih moćnika u Teheranu 1943. i na Jalti 1945., završilo je nizom kompromisnih rješenja koja su se po

cijelom svijetu prelamala na lokalnoj razini preko leđa malih naroda.

Osobito složeni interesi i događanja bili su na europskom tlu, gdje je u pozadini izvođenja savezničkih ratnih djelovanja i političkih odluka uvijek bio odlučujuće nazočan globalni interes svjetskih blokova: s jedne strane zapadnih sila, a s druge strane Sovjetskog Saveza.

Problem jugoistoka Europe, koji je stoljećima bio granični prostor na kojem su se - civilizacijski, kulturno, politički i vojno - spajali i sukobljavali Istok i Zapad, i na kraju II. svjetskog rata "riješeno" je kompromisom, tj. stvaranjem komunističke Jugoslavije. Sve unutarnje bolesti koje su slomile Kraljevinu Jugoslaviju nastavile su svoj razorni razvoj i u komunističkoj Jugoslaviji. Velikosrpska ideologija ostvarivana je preko primitivnog jednopartijskog policijsko-vojnog modela države, stvaranjem državne, političke, gospodarske i društvene strukture u kojoj su Srbi bili izrazito privilegirana nacija.

Osamdesetih godina dvadesetog stoljeća u svijetu se, a napose u Europi, sve ubrzanije razvijaju različiti društveni procesi koji su vodili prema prestanku suprotstavljenosti dvaju vojnih, političkih i ideoloških sustava (blokova), čiji je sukob, u različitim oblicima, bio odlučujuća podloga svjetskih događanja i nakon II. svjetskog rata.

Te opće, svjetske, okolnosti desetljećima su bitno određivale vanjsku i unutarnju političko-gospodarsku sudbinu i položaj Jugoslavije.

Naime, spomenuti globalni društveni i politički procesi osamdesetih godina dvadesetog stoljeća vodili su skidanju "željezne zavjese" koja se kroz četiri desetljeća protezala od Baltika do Jadrana, zbog čega je Jugoslavija izgubila svoju dotadašnju globalnu, geostratešku, "tampon" ulogu i značenje. U konkretnim međudržavnim odnosima to je istodobno značilo i prestanak dotoka obilnih zapadnih kredita, koji su poslijeratnu Jugoslaviju godinama održavali na životu. Osim toga, Jugoslavija je trebala početi i s vraćanjem međunarodnog duga, visokog nekoliko desetaka milijardi US dolara.

U takvim okolnostima, okoštale temelje komunističke Jugoslavije počela je, iznutra, nagrizati sve dublja gospodarska i socijalna kriza. Osamdesetih godina vrtoglavo se povećava broj i masovnost štrajkova, kao i propast "samoupravnih" poduzeća. Krug privilegiranih pripadnika vladajuće strukture morao se naglo smanjivati jer narodno gospodarstvo (ni uz djelomično reprogramiranje vanjskog duga) nije moglo, ni približno, podmiriti potrebe države naviknute na megalomaniju. Državna tijela i Savez

komunista Jugoslavije nastoje, proglašavanjem brojnih reformi ili nebitnih gospodarskih odluka, spasiti propadajuću državu. Svakodnevna inflacija izgledala je zastrašujuće, a rebalansi državnog proračuna samo su nakratko produžavali trajanje agonije.

Učestalost i intenzitet različitih društvenih potresa uzrokovali su postupnu razgradnju birokratskog i represivnog sustava totalitarne Jugoslavije. Monolitni državni aparat sve više je prisiljen baviti se pokušajem odgode vlastitog kraja, što je smanjilo njegovu represivnu djelotvornost u zaustavljanju pritiska desetljećima nagomilavanih problema. Na obzoru se pojavljuju prvi znaci demokracije, koji se u pojedinim dijelovima Jugoslavije očituju u slobodnijem govorenju i pisanju.

U Jugoslaviji su Albanci na Kosovu godinama podnosili najgrublji teror srbijanskog režima pa je razumljivo što se početkom osamdesetih godina prvi pokušaj organiziranog političkog prosvjedovanja zbio na Kosovu. Mirne demonstracije Albanaca, koji su zahtijevali (u svijetu općepriznata) nacionalna i ljudska prava, sprečavane su vojnim i milicijskim oružjem. Broj ubijenih mjerio se stotinama. Nakon masovnih suđenja, tisuće Albanaca zatvarano je u, ionako tijesne, jugoslavenske zatvore.

Srbijanske znanstvene, političke i vojne strukture tada su definitivno uvidjele kako će im samo radikalna i nasilna zahvat unutar Jugoslavije omogućiti očuvanje vlasti, dominaciju i privilegije. Zloglasna Osmu sjednicu Centralnog komiteta Srbije i dolazak Slobodana Miloševića na čelo Srbije predstavlja praktički početak ostvarivanja "Memoranduma" srbijanske Akademije nauka i umjetnosti. U njemu je razrađena strategija kojom se u rukama srpskih vlastodržaca trebaju zadržati južnoslavenski narodi ili države.⁹

Teorijsko polazište i smjer psihološko-propagandnog djelovanja velikosrbijanskog agresivnog nacionalizma svedeni su na donju razinu jednostavnosti: gdje god da žive "Srbi i srpstvo" izrazito su ugroženi. Stoga je sveti zadatak države i naroda da se zajedničkim snagama nemilosrdno obračunaju s onima koji njih Srbe ugrožavaju. Potom sve Srbe i teritorije na kojima oni žive, treba uključiti u jedinstvenu državu, Veliku Srbiju.¹⁰ Na temelju situacije koja je uslijedila, očigledno je kako je vrijednosna razina sijanjanja tih "poruka zla" pronašla pogodno tlo u gospodarskoj

---

⁹ Potankosti plana razrađene su u "Izvori velikosrpske agresije; Zagreb 1991.

¹⁰ Od kraja 1989., u medijima i javnim istupima srpskih političara - na prostoru bivše Jugoslavije - jednostavno je pratiti taj sve intenzivniji proces.

situaciji, te kulturnom i sociopsihološkom okviru onih kojima su bile namijenjene.

Razvoj događaja nizao se predviđenim redom i brzinom. U Srbiji su pročišćene sve sastavnice društvenog i političkog života, pri čemu se metode nisu birale. Stvorena je monolitna hijerarhijska vlast. Kontrola nad medijima uspostavljena je u potpunosti, što će biti važno zbog vladanja domaćim masama i u svrhu zbunjivanja svjetske javnosti. Oružanim nasiljem neutralizirano je Kosovo, a pohodima ulične rulje (pod parolom "antibirokratske revolucije") pokorena je višenacionalna Vojvodina. Objema pokrajinama uskoro je ukinuta i formalna autonomija - ali je Beograd zadržao njihova mjesta u saveznim tijelima (koja su te pokrajine imale upravo na osnovi svoje autonomije, sudjelovanjem i u konstitutivnosti Federacije). U Crnoj Gori su, također nasilnim, mitinzima na vlast postavljeni prosrbijski orijentirani političari. Na temelju svega toga još je više učvršćena premoć Srbije u saveznim tijelima koja potom verificiraju sve neustavne poteze Srbije. Nakon ostvarenja apsolutne vlasti u Srbiji, s Vojvodinom i Kosovom, i u Crnoj Gori, prišlo se realizaciji drugog dijela plana: stvaranju Velike Srbije.

9. 2. Priprema i početak agresije – 1990.

Kriza Jugoslavije i komunističkog sustava vlasti imala je u ostalim državama jugoslavenske federacije drukčiji tijek. Republički savezi komunista Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, te Makedonije bili su stiješnjeni između nerješivih društveno-gospodarskih teškoća na vlastitom tlu i nadiruće opasnosti od plana Velike Srbije, u kojem nije bilo mjesta za njihov udio u vlasti, a u pitanje im je sve više dolazila i osobna sigurnost. Stoga se najzad odlučuju na, za sebe, ugodnije rješenje: za demokratizaciju i višestranačke izbore.

Potkraj osamdesetih godina, u Hrvatskoj se osnivaju opozicijske stranke koje uskoro, uz određene teškoće, počinju provoditi predizbornu kampanju. Ali, u proljeće 1990., uoči prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj, situacija u Jugoslaviji naglo se zaoštava jer se JNA sve više počela i javno upletati u politički život htijući odlučujuće utjecati na rasplitanje jugoslavenske krize. Kakav je smjer tog utjecaja trebao biti, dovoljno govori podatak da je u JNA više od 70 posto oficirskog kadra bilo srpske ili crnogorske nacionalnosti, dok je u strukturi visokih oficirskih činova taj postotak bio još i veći.

Sva neustavna djela koja je Srbija, na čelu sa S. Miloševićem, provodila prešutno su odobravali Generalštab i Savezni sekretarijat narodne obrane (SSNO). Na samu najavu provođenja demokratizacije u Hrvatskoj i Sloveniji armijski je vrh otvoreno prijetio. Usto, na zahtjev Srbije, vojska je okupirala Kosovo i krvavo se obračunavala s Albancima koji su mirno demonstrirali. Petnaestak dana prije održavanja izbora u Hrvatskoj, general Veljko Kadijević obilazio je Petu vojnu oblast (Hrvatska i Slovenija) izjavljujući kako će se Armija "odlučno suprotstaviti snagama koje potkopavaju temelje SFRJ"¹¹.

Već tada je bilo jasno kako se praksa politike velikosrpskog nacionalizma, koju simbolizira S. Milošević, ne bi provodila tako lako i brzo da nije unaprijed osigurano i sudjelovanje velike većine oficira JNA (tablica br.1).

Srbijanski propagandni stroj sustavno je uvjeravao (a najvećim dijelom i uspio uvjeriti) Srbe u Hrvatskoj, kako im prijeti opasnost od Hrvata, osobito od Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), tada najistaknutije stranke u Hrvatskoj, koja je u vrijeme održavanja svojih predizbornih skupova doživjela i niz fizičkih prijetnji i napade (u Berku, Vukovaru, Benkovcu i drugdje).

U srpnju 1990., sam čin provođenja izbora u Hrvatskoj protekao je mirno i uz nepravilnosti koje su bile u granicama podnošljivosti - kad se ima u vidu nepostojanje tradicije političke demokracije. Poslije izbora, u Hrvatskoj je počeo proces uspostavljanja demokratskog, višestranačkog parlamentarnog sustava vlasti, što je značilo uklanjanje iz javnog života dotad primjenjivanog jugoslavenskog komunističkog totalitarizma.

Velikosrbijanska struktura u Jugoslaviji pripremila je brojne načine organiziranog sprječavanja procesa sveopće demokratizacije u Hrvatskoj, koje je počela primjenjivati. Odmah poslije završetka izbora, a prije konstituiranja novoizabrane demokratske vlasti u Hrvatskoj, JNA protuzakonito oduzima oružje Teritorijalne obrane (TO) Hrvatske, izjavljujući kako se skladišta oružja "slabo čuvaju". U hrvatskom Saboru, u kojem je većinu dobila Hrvatska demokratska zajednica, predstavnici Srpske demokratske stranke (SDS) proglašavaju "suspenziju" svih odnosa sa Saborom.¹² Učestalo se održavaju osnivačke skupštine SDS-a, s kojih su demokratski izabranoj vlasti upućivane

---

11 Večernji list od 8. travnja 1990. objavio je prosvjed hrvatskih stranaka na ovu Kadijevićevu izjavu.

12 Insceniran je napad na predsjednika SDS-a Benkovac, pa je to uzeto kao povod potpune suspenzije odnosa SDS-a s hrvatskim Saborom, a u propagandnom ratu "slučaj napada" iskorištavan je nekoliko mjeseci.

prijetnje i izazovi ("Ubit ćemo Tuđmana", "Ovo je Srbija"). U "homogeniziranoj" Srbiji, Sekcija za informiranje Pokrajinskog komiteta Socijalističkog saveza radnog naroda Vojvodine javno obznanjuje svoj zaključak kako je "u Hrvatskoj na djelu teži oblik kontrarevolucije nego na Kosovu"¹³.

U drugoj polovici lipnja u Beogradu je i službeno osnovan "Srpski četnički pokret" na čelu s V. Šešeljem. Tjedan dana nakon toga osnovano je i "Udruženje Srba iz Hrvatske u Beogradu" koje kao svoj cilj ističe borbu za ostvarenje autonomije Srba u Hrvatskoj. Početkom srpnja, na srpskoj proslavi Vidovdana u selu Kosovo kod Knina, najavljeno je osnivanje "Srpske autonomne krajine" koje će predsjednik biti Milan Babić. Četiri dana kasnije, Babić poziva "predstavnike" 17 "srpskih općina" iz Hrvatske da donesu odluku o osnivanju Krajine. Dva tjedna kasnije s emitiranjem programa počeo je "Srpski radio Knin". U Srbu je 25. srpnja održan srpski miting na kojem je objavljena "Deklaracija o autonomiji", a osnovano je i Srpsko nacionalno vijeće, sa statusom vlade koja je trebala provesti referendum i ostale planirane protuzakonite srpske akcije i odluke.

Stranka reformiranih komunista (SKH-SDP), u to vrijeme bila najjača oporbena stranka u Saboru, proživljava duboku krizu i raslojavanje po nacionalnoj osnovi: većina članova srpske nacionalnosti, kao i dio stranačkih općinskih organizacija prilazi SDS-u jer "je SKH-SDP izdala interese srpskog naroda". I iz struktura stare partizanske boračke organizacije također su stizale jasne poruke. U osječkom SUBNOR-u Milan Šola izjavljuje kako treba "likvidirati one koji javno govore da ne poštuju partizane i armiju; a stranku na vlasti natjerati da surađuje s nama, a ne mi s njom"¹⁴.

Na cijelom području Hrvatske stalno je pojačavana propagandna i organizacijska djelatnost velikosrpske strukture, koja upućuje izazivačke i ratoborne poruke hrvatskim vlastima i hrvatskom narodu. Na taj način pridonosi sveukupnom zahlađenju međunacionalnih odnosa, što je bila važna sastavnica u ostvarivanju plana Velike Srbije.

Svaki potez legalnih i demokratski izabranih tijela hrvatskih vlasti glede izmjena komunističkih zakona ili državnih simbola te, demokratizacije djelovanja izvršne vlasti, dočekivan je provokatorskim i pobunjeničkim djelovanjem dijela srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj, uz organizacijsku i materijalnu potporu Srbije i JNA.

---

13 Večernji list, 2. lipnja 1990.

14 Večernji list, 7. lipanj 1990.

Propagandno djelovanje prosrbijskih sredstava priopćavanja i akcije SDS-a postupno su uspjele dio Srba u Hrvatskoj dovesti u stanje nepomirljivog odnosa prema legalno izabranoj vlasti. Stalno su poticani različiti oblici masovnih prosvjeda, pripremajući trenutak njihova pretvaranja u otvorenu pobunu, što se najzad i zbilo 17. kolovoza 1990. u Kninu i njegovoj okolici. Na svim prilazima tome području podignute su barikade s naoružanim civilima, a kninski SDS proglasio je ratno stanje.

Postrojbe hrvatske policije pokušale su spriječiti oružano nasilje srpskih terorista. Akciju je spriječila JNA te je i na taj način praktično pokazala tko stvarno organizira teror u Hrvatskoj. Sva daljnja događanja u Hrvatskoj (bez obzira radilo se o srpskim prepadima na policijske postaje ili o "mirovnim" pregovorima) vodila su sve intenzivnijoj pobuni i širenju rata na zahvaćenim područjima. U Srbiji se, istodobno, podgrijava ratna atmosfera, preko medija i masovnih "zborova podrške ugroženim Srbima u Hrvatskoj". Hrvatske vlasti uzaludno su nastojale voditi i pretjerano popustljive pregovaračke aktivnosti. Krug pobune i rata stalno se širio.

Scenarij koji su pripremile, i praktično podupirale JNA i Srbija, bio je jednostavan: grupe naoružanih srpskih civila napale bi na nekom području više hrvatskih policijskih postaja, opljačkale oružje, podigle barikade, te proglasile pripajanje "Krajini". Svaki pokušaj hrvatske policije usmjeren prema suzbijanju tog terorizma zaustavljan je prijetnjom goleme armijske oružane sile. Na pobunjenim područjima odmah se formirala nelegalna paralelna "vlast", koja je terorizirala stanovništvo, osobito Hrvate koji su stoga već tada bili prisiljeni spašavati gole živote, bježeći iz svojih domova u sigurnije dijelove Hrvatske.

Nakon početnog unošenja nemira, opće nesigurnosti i terora na kninskom području, sličan proces "puzajućeg rata", na početku jeseni 1990., zahvaća Banovinu, potom i zapadnu Slavoniju (područje Pakraca). U to vrijeme istočna Slavonija nije bila zahvaćena otvorenom pobunom, nego se srbijanskim propagandnim i neoružanim djelatnostima pripremao teren za oružanu okupaciju tog hrvatskog područja.

9. 3. *Agresija svim sredstvima i obrana Hrvatske 1991.*

Za vrijeme jeseni, zime i proljeća 1990.-1991. definitivno su učvršćeni procesi koji će Hrvatsku pretvoriti u poprište

potpunog rata i surove srbijanske oružane agresije. Tada je postalo sasvim očigledno da srbijanska vladajuća vojna i birokratska struktura komunističke Jugoslavije neće prihvatiti ni jednu demokratsku varijantu rješavanja jugoslavenske krize. Koliko su događaji koji su uslijedili bili predvidivi, svjedoči i procjena koju je, u jesen 1990., javno iznijela i veoma stručna i dobro obaviještena američka državna agencija CIA koja je najavila, uz prisutnost krvavog rata, skori raspad Jugoslavije. Kao glavni uzročnik navodio se S. Milošević, premda je on doista tek politički simbol višeinstitucionalno zasnovanog projekta Velike Srbije.

Stvaranje i održanje srpskih "Krajina" bilo je moguće jedino pod zaštitom JNA. Istodobno se i u pobunom nezahvaćenim dijelovima Hrvatske sve češće održavaju nenajavljeni vojni manevri. Dok su zastrašujuće kolone armijskih tenkova prijeteci prolazile po ulicama hrvatskih gradova, vojnici Hrvati premještaju se u vojarnje izvan granica Hrvatske. Vojni sud JNA, u zimu 1990.-1991., montirani proces protiv ministra obrane Republike Hrvatske zbog navodnog organiziranja zavjere i nelegalnog kupovanja oružja. Prosrbijska sredstva priopćavanja sustavno zaoštravaju razinu huškačkog psihološkog djelovanja. Sve brojniji mitinzi SDS-a pripremaju teren širenju rata protiv Hrvatske.

Sredinom veljače pakračka općina donijela je protuzakonitu odluku o pripajanju pet sela i 32 zaseoka iz sastava susjednih općina. Nekoliko dana iza toga, u desetak vinkovačkih sela sa srpskim stanovništvom nepoznate osobe najavljuju "referendume" o pripajanju tih sela vukovarskoj općini iako za to nije bilo prirodnih ili gospodarskih razloga, kao ni pravne osnove.

Početkom ožujka 1991. srpski teroristi napali su pakračku policijsku postaju i oteli njezino oružje. Tenkovi JNA ne dopuštaju hrvatskoj policiji uhićenje terorista. Sinkronizirano sa srpskim oružanim terorom u Pakracu, na području cijele Slavonije u selima s većinskim srpskim stanovništvom naoružani civili dižu barikade i postavljaju straže.

I na razini cijele Jugoslavije, u proljeće 1991., sve brže se množe raznorodne akutne proturječnosti. Komunistički režim S. Miloševića u Srbiji, pritisnut katastrofalnim stanjem u gospodarstvu i nezadovoljstvom nasilno sputavane oporbe, stimuliran je da tenzije nastale unutar Srbije prebaci izvan njenih granica, što je, pokraj velikosrbijanskih planova, bio dodatni razlog za ubrzano pokretanje osvajačkog rata na Hrvatsku. To je osobito bilo izraženo nakon što su, 9. ožujka, vojska i milicija morali tankovima slamati demonstracije oporbe u Beogradu i cijeloj Srbiji

Budući da je iz Slovenije i Hrvatske u savezni proračun stizalo sve manje novca, JNA je sredinom ožujka dostavila Predsjedništvu Jugoslavije prijedlog zakona u "vezi s teškoćama financiranja JNA". Skupština Srbije nelegalno je smijenila predstavnika Kosova u Predsjedništvu Jugoslavije, a na njegovo mjesto imenovala je svoju marionetu. Milošević izjavljuje 16. ožujka kako neće poštivati odluke jugoslavenskog Predsjedništva i zapovijeda mobilizaciju rezervnog sastava milicije. Nekoliko dana kasnije, na beogradskom Univerzitetu izjavljuje: "Legalno ćemo naoružati Srbe u Hrvatskoj!". U isto vrijeme "Izvršno vijeće Krajine" donosi odluku, o odcepljenju od Hrvatske. To je samo mali dio činjenica koje su upozoravale na zahuktavanje srbijanskog ratnog stroja.

Za vrijeme uskršnjih blagdana na Plitvicama se zbio veliki oružani sukob između hrvatske policije i srpskih terorista. Tada je poginuo hrvatski policajac Josip Jović, prva izravna žrtva srbijanske agresije na Hrvatsku. Istodobno se u ostalim kriznim, a još nepobunjenim, područjima Hrvatske povećava broj srpskih barikada, tenkova JNA na ulicama i političara iz Srbije koji na mitinzima pozivaju na pobunu protiv hrvatskih vlasti. Tako su, primjerice, selo Kijevo blokirale milicijske postrojbe "SAO Krajine", dvadesetak transportera JNA zauzima Vrpolje, tenkovi izlaze na ulice Osijeka, teroristi napadaju policijsku postaju u Dalju. U Kninu, Izvršno vijeće donosi "odluku o ujedinjenju SAO Krajine sa Republikom Srbijom"; Srbi iz Gline i Hrvatske Kostajnice donose "odluke" o pripajanju SAO Krajini, a Skupština Srbije javno zahtijeva oružano djelovanje JNA u Hrvatskoj. Tih dana, početkom travnja u Beogradu su boravila trojica ministara Europske zajednice, koji su otvoreno dali potporu "jedinstvenoj Jugoslaviji".¹⁵

Budući da se Hrvatskoj sve više smanjivao prostor za pregovore, a pobunjenički terorizam zahvaćao nova područja, u prvoj polovici travnja hrvatska vlast donijela je odluku o osnivanju Narodne zaštite ("nenaoružana obrana građana Hrvatske"), a na prvoj sjednici Vrhovnog državnog vijeća donosi se odluka o stvaranju Narodne garde (ZNG).

Tijekom travnja u selima vukovarske općine s većinskim srpskim stanovništvom privodile su se završne pripreme za oružani rat: JNA javno dijeli oružje Srbima i uvježbava ih; u skupinama pristižu naoružani četnici iz Srbije, srpske žene i djeca odlaze u Vojvodinu i sl. Po količini oružja i broju četnika koji su došli iz Srbije u istočnu Slavoniju, najviše se ističe Borovo Selo, pa nije čudno što je baš u njemu počela

---

15 Ministri EZ bili su iz Italije, Nizozemske i Luksemburga.

krvava srbijanska ratna agresija na Vukovar i cijelu istočnu Slavoniju. Naime, 2. svibnja 1991. srpski teroristi su u Borovu Selu ubili, i potom masakrirali, 12 hrvatskih policajaca, a 23 ranili.

Hrvatska država je tada bila gotovo potpuno nenaoružana, u odnosu na golemi oružani potencijal JNA, pa je osnovna strategija hrvatskih vlasti bila u izbjegavanju oružanih sukoba velikih razmjera, što je JNA uporno nastojala isprovocirati. Sva pregovaračka djelatnost hrvatskih vlasti ostajala je uzaludna, jer je velikosrbijanska politika već toliko eskalirala u pripremanju oružanog osvajanja Hrvatske da joj je pregovaranje služilo samo kao taktičko sredstvo psihološko-propagandnog rata.

Sredinom svibnja, a na temelju ranije donesenog i primjenjivanog pravilnika, trebao je na čelo saveznog predsjedništva Jugoslavije doći predstavnik Hrvatske. No, srbijansko vodstvo protuustavno je spriječilo taj čin.

Nekoliko dana kasnije, 19. svibnja 1991., u Hrvatskoj je održan referendum, na kojem je "ZA" hrvatsku državnu samostalnost i pravo na demokratski razvoj glasovalo 94,17 posto glasača (a glasovalo je 82,97 posto punoljetnih stanovnika Hrvatske.)

Na cijelom području Hrvatske sve je teža ratna situacija pa, sredinom lipnja, Hrvatski sabor odlučuje početi sa svojim stalnim zasjedanjem. Potkraj lipnja, nakon proglašenja samostalnosti Slovenije, JNA odlučuje napasti taj nekadašnji dio Jugoslavije. Stanovnici sjeverozapadne Hrvatske pokušavaju zaustaviti tenkove JNA koji kreću iz vojarni u Hrvatskoj. Rat JNA protiv Slovenije završio je nakon nekoliko dana dogovorom da se JNA povuče iz Slovenije. Kako je JNA u Sloveniji djelovala borbenim zrakoplovima i teškim oružjem, te potpuno otkrila svoju ulogu u velikosrpskoj strategiji, bilo je sigurno da će i Hrvatska uskoro biti izložena ratnim napadima zrakoplovstva i teškog topništva. To se počelo i ostvarivati u srpnju iste godine.

Na samom početku srpnja počeo je paradoksalan proces pregovora i sporazuma pod pokroviteljstvom različitih udruga i organizacija država međunarodne zajednice (kontinuitet tog procesa još traje). Promatrajući petogodišnje iskustvo primjećuje se kako mu je glavna značajka da se stvarni događaji razvijaju uglavnom obrnuto od onoga što je dogovoreno ili potpisano. Naime, na samom početku srpnja u Beograd je stiglo pet članova Promatračke misije EZ-a. Nekoliko dana nakon toga na Brijunima je, uz potporu i nazočnost ministara EZ-a, potpisana Deklaracija o mirnom rješenju jugoslavenske krize. Uskoro su tenkovi iz Srbije ušli u Baranju, JNA je topnički sve žešće tukla po Vukovaru,

Osijeku i Erdutu, a srbijansko ratno zrakoplovstvo napalo je vukovarska sela. Potkraj srpnja i dalje raste intenzitet srpske agresije na istočnu Slavoniju, Baranju, te sjevernu i južnu Dalmaciju. Srpska vojska masakrom je deseterice hrvatskih policajaca u Kozibrodu i 17 civila u Strugi i Kuljanima, počela krvavi teror na Banovini kojem je cilj bio zastrašiti i protjerati Hrvate s tog područja. S istim ciljem četnici su potpuno spalili i istočnoslavonsko selo Čelije u kojem su dotad živjeli Hrvati; dio stanovnika je pobijen, a ostali su protjerani. Takvim načinom Hrvatska je početkom kolovoza imala približno 30 000 prognanika.

Opseg i intenzitet oružane agresije na Hrvatsku tijekom kolovoza dosegao je takve razmjere da ni dnevni tisak u Hrvatskoj nije uspijevaao zabilježiti sve bitke, sva razaranja i masakre civila koje je vršila srbijanska vojska. Tijekom tog mjeseca stabiliziraju se smjerovi napada srbijanske vojske. U vojna djelovanja sve više se uključuju novomobilizirane srbijanske postrojbe iz Srbije, Crne Gore, te Bosne i Hercegovine.

Te okolnosti odredile su i odgovarajuće organiziranje hrvatske obrane, zbog čega je nastalo osam glavnih bojišta, tj. područja na kojima se zaustavljalo agresora. Kako se hrvatska država prije srbijanske agresije nije uspjela do kraja konstituirati te nije imala ustrojenu vojsku niti naoružanja (unutar naslijeđene Teritorijalne obrane i policije bilo je dosta izdaja) u početku je obranu na svim bojištima samoinicijativno organiziralo napadnuto stanovništvo. Tijekom rata postupno se stvarala i jačala Hrvatska vojska, pa je obrana postajala koordinirana i cjelovito vođena.

U Hrvatskoj su otvorena sljedeća bojišta:

- **istočnoslavonsko**; koje je obuhvaćalo prostor tadašnjih općina Vukovar, Vinkovci i Osijek, s tim da se Vukovarska bitka mora u svakom pogledu promatrati izdvojeno;
- **posavsko**; obuhvaća područje slavonskobrodske i županijske općine, te područja osam posavskih općina u BiH (Bosanski Brod, Orašje, Derventa, Modriča, Gradačac, Odžak, Brčko i Bosanski Šamac);
- **zapadnoslavonsko**; obuhvaća područja općina Novska, Nova Gradiška, Pakrac, Grubišno Polje i Daruvar, a djelomice i područja općina Virovitica, Podravska Slatina, Orahovica i Požega;
- **banovinsko**; obuhvaća područja općina Dvor na Uni, Glina, Petrinja, Kostajnica i Sisak; kordunsko bojište - obuhvaća područja općina Slunj, Ogulin, Vrginmost, Vojnić, Duga Resa i Karlovac;

- **ličko**; obuhvaća područja općina Gračac, Korenica, Donji Lapac (okupirane 1990.), Gospić i Otočac;
- **sjevernodalmatinsko**; obuhvaća zadarsko, šibensko i splitsko područje s otocima i zaleđe;
- **južnodalmatinsko**, obuhvaća područja općina Ploče, Metković i Dubrovnik, te hercegovačke općine Neum i Trebinje.

Na svim bojištima srpska agresija se izvodila po istom scenariju: gradovi su sve jače tučeni topništvom ili bombardirani iz zrakoplova, a u sela se ulazilo oklopnjacima i pješastvom, razarane su katoličke crkve, a nesrpsko stanovništvo je ubijano ili prognano. Na taj način srbijanska vojska je do kraja kolovoza, masakrima ili prisilnim progonoštvom, etnički očistila i okupirala gotovo sva sela na Banovini. Istu sudbinu doživjela je i Baranja (i njezini stanovnici) koja je u cijelosti okupirana do kraja kolovoza 1991.¹⁶

Istodobno Srbija na granici s Hrvatskom gomila golemu vojnu silu (više stotina tankova i nekoliko desetaka tisuća vojnika) koja potkraj kolovoza prelazi granicu s ciljem osvajanja istočne Slavonije i spajanja sa srbijanskim snagama koje su na zapadnoslavonskom bojištu počele presijecati Hrvatsku u smjeru sjevera.

Posljednjih dana kolovoza (24. 8. 1991.) okupirana je većina sela vukovarske općine i počeo je opći zrakoplovni, tenkovski i pješački napad na opkoljeni Vukovar. Uobičajene vojne procjene govore o dvodnevnoj mogućnosti obrane grada. Procjene su temeljene prema odnosu snaga gdje je agresor imao više stotina oklopnjaka, moćno topništvo, desetke tisuća izvrsno naoružanih vojnika, zrakoplovstvo i nesmetane putove opskrbe dok je obranu je činilo približno 1 800 uglavnom vojno neizvježbanih dragovoljaca koji su imali samo lako pješačko naoružanje, mine, te ograničenu količinu protuoklopnih sredstava i streljiva, a bili su i u potpunom okruženju. Međutim bitka je imala potpuno neočekivan tijek i postala je sudbonosna za hrvatsku državu.

Branitelji su uspjeli grad Vukovar držati neosvojenim više od osamdeset dana (do 18. studenog 1991.), tj. dokle god su imali streljiva. Srbi su topništvom potpuno razorili grad. Tragedija stanovnika u podrumima i branitelja bila je mjesecima u središtu pozornosti svjetske javnosti. Još uvijek nepotpuni podaci o obrani Vukovara, zasada, bilježe sljedeće podatke: u gradu je poginulo približno 1700 osoba (od toga 1100 civila), više od 4 000 je ranjeno, oko 5 000

---

¹⁶ Kao datum potpune okupacije Baranje uzima se 21. kolovoza 1991. - kad je okupiran Beli Manastir.

(835 branitelja) je zarobljeno i odvedeno u logore u Srbiji, više od 576¹⁷ osoba još se vode kao nestale. Pretpostavlja se da ih je likvidirala srpska vojska nakon okupacije, što potvrđuju i međunarodne organizacije koje su u Vukovaru i okolici locirale više masovnih grobnica (sa stotinama ubijenih).

Golemi vojni rezultati koje su ostvarili branitelji Vukovara nalaze se potpuno izvan dosadašnjih ratnih iskustava: uništeno je približno 500 srpskih oklopnih vozila (od toga oko 200 tankova i oko 100 oklopnih transportera), srušeno je između 25 i 30 srpskih zrakoplova, broj mrtvih srpskih vojnika procjenjuje se između 10 000 –15 000, dok ih je 25 000 – 30 000 ranjeno.

U Vukovarskoj bitki broj uništenog oružja i vojnika bitno je materijalno, politički i vojno oslabio potencijal srbijanske osvajačke vojske. Osim toga, tromjesečno vezivanje ogromnih vojnih snaga agresora na uski prostor Vukovara dalo je dragocjenog vremena i prostora stvaranju i ustrojavanju Hrvatske vojske i države. Stoga je Vukovar, osim odlučujuće zasluge za obranu hrvatske države, postao simbolom hrvatskog otpora srpskoj ratnoj agresiji i sustava vrijednosti hrvatske države.

Tijekom rujna 1991. srbijanska vojska je na svim bojištima djelovala moćnim oružjima kojima je raspolagala; osvajala je ruralni prostor za čiju obranu hrvatska država tada nije imala snage, masakrirala je ili progonila civile nesrpske narodnosti, topničkim granatama i zrakoplovnim bombama razarala hrvatske gradove gađajući prije svega bolnice, sakralne objekte, škole i objekte spomeničke baštine. Hrvatske vlasti i tada se koriste svakom prilikom za pregovaranje. U rujnu je potpisano nekoliko "sporazuma o prekidu neprijateljstava", koje je srbijanska vojska shvaćala kao znak za još brutalnije napade. Daljnja masovna masakriranja Hrvata obavila je srbijanska vojska na Banovini u selima Kraljevcani, Graboštani, Stubalj i Majur, te u podravskim selima Balinci, Četekovci i Čojlug. Zatim, samo za vrijeme jednog topničkog napada u Osijeku je početkom rujna 1991. poginulo 18 civila. Europska zajednica određuje da lord Carrington bude koordinator "Mirovne konferencije o Jugoslaviji" koja je počela zasjedati. Srbijanska vojska i dalje u serijama razara hrvatske gradove. U najjačoj i općoj ofenzivi srbijanske vojske na Vukovar od 14-20. rujna branitelji su napadaču uništili približno 130 tenkova i oklopnih transportera. Trpinjska cesta dobila je naziv "groblje tenkova". Srbijanska

---

17 Podatak od 9. lipnja 2003.

vojska tih je dana okupirala Hrvatsku Kostajnicu i Petrinju, počele su i prve uzbune u Zagrebu, Varaždinu i Čakovcu.

Opstanak hrvatske države visio je o tankoj niti. Situacija na svim bojištima bila je iznimno teška za branitelje, najvećim dijelom zbog nedostatka oružja i streljiva. Stoga se više nije moglo čekati, pa različite postrojbe hrvatske obrane i građanstvo, sredinom rujna 1991. napokon odlučuju na području Hrvatske preuzeti vojarne, skladišta oružja i ostale vojne događa u kojima se nalazila JNA. Naime, od napada JNA na Sloveniju, u Hrvatskoj se odvija proces uglavnom spontanog suprotstavljanja hrvatskih građana prema vojnim objektima JNA (mirovni pokreti, pozivi na predaju, blokade, obustave opskrbe, povremena pucnjava i sl.). Taj proces je u rujnu prerastao u pravi rat za vojarne, u kojem je Hrvatska uspjela, do kraja rujna 1991., zauzeti veliki broj (sedamdesetak) vojnih objekata. Među njima su bila skladišta oružja i vojarne u kojima su se nalazile velike količine oružja. Kako bi se shvatila dotadašnja nenaoružanost Hrvatske i važnost tada osvojenog oružja, dovoljno je reći kako je oružje osvojeno u objektima koje je pokrивao varaždinski korpus JNA (74 tenka, 48 oklopnih gusjeničara, 18 oklopnih borbenih vozila, 10 višecijevnih bacača, 6 topova, 18 haubica od 155 mm, 250 raznih vozila, velika količina pješačkih cijevi i streljiva) predstavljalo sedam puta jači oružani potencijal od oružja kojim je cijela hrvatska država dotad raspolagala.

To oružje je, u odnosu na srbijanski vojni potencijal bilo samo minimum s kojim se nije promijenio za Hrvatsku nepovoljan odnos snaga. Međutim to je oružje postupno stiglo na sva hrvatska bojišta te ipak omogućilo, silno motiviranim hrvatskim braniteljima, zaustaviti daljnju okupaciju hrvatskog teritorija. Jedino su branitelji Vukovara, zbog još dokraja neutvrđenih razloga (najčešće se spominju pogrešne procjene visokih časnika koji su iz JNA prešli na hrvatsku stranu i koji su smatrali kako se Vukovar ionako ne može obraniti pa mu ne treba ni pomagati; te ratno profiterstvo, tj. prodaja oružja najpovoljnijem kupcu: tko god on bio) ostali bez prijeko potrebne potpore u oružju i streljivu.

O sve većoj pogibelji kojoj je cijela Hrvatska bila izložena svjedoči i podatak da je, sredinom rujna konzulat SAD-a u Zagrebu pozvao svoje državljane da zbog vlastite sigurnosti napuste Hrvatsku. Potkraj rujna Vijeće sigurnosti UN-a prihvatilo je rezoluciju o embargu na isporuku oružja za prostor Jugoslavije, što je značilo izravnu pomoć agresoru koji je raspolagao oružjem za desetgodišnji rat, a žrtvi je bitno smanjena mogućnost obrane.

Na samom kraju rujna 1991. srbijanska vojska počela je pomorsku blokadu hrvatske obale i otoka. Nekoliko dana kasnije krenuli su topnički, zračni i pomorski napadi na Dubrovnik i razaranje njegove starogradske jezgre. Srbijanski zrakoplovi su 7. listopada raketirali zagrebačke Banske dvore u kojima se nalazio hrvatski predsjednik. Dan kasnije, 8. listopada povijesni je dan za stvaranje hrvatske države: Hrvatski sabor je na svom zasjedanju, koje se zbog sigurnosnih razloga održalo u zgradi INA-e, donio odluku o raskidu svih državnih veza s Jugoslavijom. Odmah je provedena i opća mobilizacija u Hrvatskoj.

Sredinom listopada srbijanska vojska okupirala je Cavtat i uskoro se našla na prilazima opkoljenog Dubrovnika iz kojeg u svijet stižu apeli građana za pomoć. Uz nazočnost i posredovanje međunarodnih promatrača srbijanska vojska je 17. listopada protjerala približno 5 000 lločana koji su potpuno opljačkani. Rat na svim bojištima vodi se nesmanjenom žestinom. Hrvatske gradove i dalje razara srbijansko topništvo.

Početkom studenog 1991. u slobodnim dijelovima Hrvatske nalazi se približno 300 000 prognanika. Na dan srpske okupacije razorenog Vukovara, 18. studenoga, u dalmatinskom selu Škabrnji srbijanska vojska masakrirala je 74 osobe hrvatske nacionalnosti. Nekoliko dana kasnije srušen je Maslenički most uslijed čega je južna Hrvatska ostala bez kopnene veze s ostalim dijelovima države. U Ženevi je 23. studenog 1991. potpisan sporazum o deblokadi vojarni JNA; uz povlačenje JNA i većine oružja iz Hrvatske.¹⁸

Budući da je srbijanska vojska izvela agresiju i tijekom nje počinila niz zločina, te potpuno prekršila nekoliko desetaka dogovorenih primirja, Ministarsko vijeće EZ-a napokon je, 2. prosinca 1991. uvelo sankcije protiv Srbije i Crne Gore. Ali srbijanski ratni stroj se nije mogao zaustaviti pravnim ili gospodarskim načinima.

Nakon pada Vukovara, odlučujuće bitke vodile su se u zapadnoj Slavoniji, gdje je srbijanska vojska namjeravala presjeći Hrvatsku. Ali Hrvatska vojska je zaustavila srbijansku ofenzivu i uspjela, do 22. prosinca 1991., kada je potpisano primirje osloboditi Papuk, Bilogoru i velik dio Psnja. Tako je ovdje uspostavljena fronta na koju je poslije došao UNPROFOR (sektor Zapad).

---

¹⁸ Većinom tog oružja Srbija se kasnije koristila za agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

9.4. Posljedice srbijanske agresije na Hrvatsku

Svaki rad koji kronološkim pristupom obrađuje zadani slijed događanja nužno sadržava određenu razinu interpretativnosti, koja se u ovom prikazu srbijanske agresije na Hrvatsku nastojala svesti na što je moguće manju mjeru. Ta interpretativnost, koja uključuje i vrijednosni odnos autora prema događajima, nije mogla biti zaobiđena, niti je se namjeravalo prikrivati. Stoga, kao i zbog činjenice da je razvijeni medijski svijet u izvješćivanju o srbijanskoj agresiji sadržavao i još sadržava potpuno suprotstavljena političko-interesna objašnjenja ili prešućivanja, u završnom dijelu rada vrijedno je navesti neke zbirne podatke, koji sami za sebe najviše govore i objašnjavaju koji je bio cilj i kakvu vrstu agresije je izvršila Srbija.

Tek se odnedavno primjećuje objavivanje objektivnih znanstvenih radova koji obrađuju složenu temu Domovinskog rata odnosno agresije na Hrvatsku, o njezinim uzrocima, tijeku i posljedicama. Ono što je, kako na pojedince, tako i na Hrvatsku kao zajednicu, ostavilo najdublji trag jesu posljedice rata. One posljedice koje se ogledaju u mjerljivim sastavnicama još nisu potpuno ni evidentirane, tako da podatke koje ćemo iznijeti ne treba uzeti kao konačne.

Prema službenim podacima, evidentirano je 10 668¹⁹ građana RH koji su poginuli od izravnih ratnih djelovanja. Među njima je više od jedne trećine civila od čega više od 300 djece. Ranjeno je 37 180 osoba (više od trećine su civili od čega više od 1 000 djece). Službeno je pokrenuto 7 827 zahtjeva za traženjem nestalih, nasilno odvedenih ili zarobljenih osoba (od toga, 2 642 osobe su iz Vukovara). Antropološki nalazi, iskazi svjedoka ili dokumenti svjedoče da je više od 1 000 hrvatskih civila masakrirano. Samo u UNPA sektorima Istok i Jug - nakon dolaska UNPROFOR-a ubijeno je više od 600 civila, a 7 000 je protjerano. Još jedanput valja istaknuti da ove tragične brojke nisu konačne jer se odnose samo na stradalnike koji su do kraja 1995. godine prošli službenu proceduru verifikacije (primjerice, poginulima se smatraju osobe za koje postoje medicinska ili obdukcijiska izvješća). Dodatna teškoća je što za pravljenje ove crne statistike nisu bila dostupna okupirana hrvatska područja, koja čine više od 25 posto hrvatskog teritorija i na njima su bila najveća stradanja.

Prema tadašnjim izvješćima Vladina ureda za prognanike i izbjeglice, registrirani broj prognanika u Hrvatskoj iznosi 356

---

¹⁹ Podaci su iz 1996.

627. Tu nisu uračunate osobe koje su u vrijeme najžešćeg rata 1991. kao izbjeglice iz Hrvatske tada boravile u inozemstvu. Njihov broj se procjenjuje na 250 000. Godine 1994. u inozemstvu je evidentirano približno 60 000 izbjeglica iz Hrvatske. Brojke koje se odnose na izbjeglice iz BiH su sljedeće: potkraj 1992. u Hrvatskoj je boravilo 402 000 izbjeglica, a još 700 000 ih je kroz Hrvatsku prošlo u treće zemlje. Samo oko 100 000 prognanika i izbjeglica je smješteno u 501 smještajnu jedinicu koja je napravljena ili prilagođena za tu svrhu, a svi ostali borave u privatnom smještaju.

Kako bi se vidjela težina ovih podataka, treba istaknuti da je broj hrvatskog stanovništva na neokupiranom dijelu nešto veći od četiri milijuna, a sredstva za skrb golemog broja prognanika i izbjeglica su: 70 posto iz državnog proračuna i 30 posto iz donacija.

Prema dosad obrađenim podacima, izravne materijalne štete koje je Hrvatskoj učinio rat iznose približno 28 milijardi USD. Uništeno je približno 30 posto gospodarstva, uništeno je ili oštećeno više od 160 000 stanova, stradalo je približno 600 naselja, okupirano je 1 067 naselja i 25 posto obradive površine. Broj razorenih ili pogođenih bolnica, ambulanata i škola mjeri se u stotinama.

Zavod za zaštitu spomenika iznio je necjelovite podatke koji glase: među uništenim naseljima 332 su povijesno-spomeničkog značaja (uključujući i 10 arheoloških nalazišta); razoreno je ili oštećeno 360 pojedinačnih objekata koji su registrirani kao spomenici kulture od čega je 126 svjetskog ili nacionalnog značaja; razoreno je ili znatno oštećeno 46 muzeja, 9 arhivskih zgrada, 22 biblioteke; nepoznata je sudbina sakralnih i privatnih zbirki, kao i sudbina 18 muzeja na okupiranom području. Zna se da je u pet muzeja potpuno opljačkan cjelovit fundus, koji je kasnije izlagan kao "srpska baština". Potpuno ili gotovo potpuno su razorene povijesne jezgre Vukovara, Vinkovaca, Lipika, Pakraca, Hrvatske Kostajnice i Petrinje; znatno su oštećene povijesne jezgre Osijeka, Karlovca, Gospića i Otočca; oštećene su povijesne jezgre Dubrovnika, Šibenika, Zadra, Splita i brojnih drugih manjih hrvatskih gradova. Povijesne jezgre Dubrovnika i Splita nalaze se na Unescovoj listi svjetske baštine.

Srbijanska vojska je napala 502 crkve i samostanske cjeline; 94 je potpuno razoreno, 98 teško oštećeno, 59 lakše oštećeno, a štete za 103 sakralna objekta još nije utvrđena. Pokraj niza uništenih prirodnih okoliša stradali su i nacionalni parkovi Plitvička jezera, Kopački rit i Krka. Posebno tešku i dugoročnu posljedicu srbijanske agresije predstavljat će

približno dva milijuna mina koje je, uglavnom bez nacrtu minskih polja, u Hrvatskoj postavila srbijanska vojska. Tome treba dodati i neeksplozirane granate, čiji postotak iznosi dvadeset posto od broja ispaljenih granata. Dovoljno je spomenuti kako je u vremenu od samo pet mjeseci poslije "Oluje" poginulo više od 400 civila koji su nakon četiri godine progonstva samoinicijativno otišli vidjeti stanje svojih domova.

10. PRIMJENA STRATEGIJE U AGRESIJI NA HRVATSKU

Štab Vrhovne komade, ili velikosrpski vojni establishment je 12.-15. ožujka 1991. tražio od Predsjedništva SFRJ uvođenje izvanrednog stanja u cijeloj Jugoslaviji i uporabu JNA. Kad taj prijedlog nije usvojen, JNA je odlučile primijeniti one planove izvanrednog stanja o kojima je govorio general Blagoje Adžić, "o zaštiti srpskog naroda i da mu se pomogne za obranu". Uvertira za uvođenje izvanrednog stanja imala je uprizorenje 9. ožujka na beogradskim ulicama kada je JNA izašla zbog smirivanja stanja. Ako je to "urađeno" u Beogradu onda nema razloga da se to ne provede i na cijelom prostoru bivše Jugoslavije. Kosovo 1981. i 1987. te Beograd 1991. dio su jednog te istog plana: kako proizvesti kaos, potom proglasiti izvanredno stanje, a onda uporabiti oružanu silu. Cilj beogradskih događanja u ožujku 1991. nije bilo rušenje Miloševića nego naprotiv inducirani i usmjeravan kaos za izvanredno stanje i pacifikaciju bivše Jugoslavije radi stvaranja "velike Srbije".

Strategijska napadna operacija u ratu protiv Hrvatske primijenjena je u dva stupnja. Prvi, je podrazumijevao osvajanje ključnih točaka: Zadar, Dubrovnik, Karlovac, Sisak, Pakrac, Osijek i Vukovar. JNA je imala zadaću ostvariti tempo napada na glavnim "prometnicama složajem pješачko tenkovskih udara, uz potporu topništva, uništavanje civilnih objekata i infrastrukture na cijelom području Hrvatske, mornarica provesti pomorsku, a zrakoplovstvo zračnu blokadu.

Cilj, zamisao i plan JNA polazio je od preinačene uloge JNA u odnosu na ulogu utvrđenu Ustavom SFRJ. U ovoj fazi oružanih sukoba (čitaj agresije) JNA "štiti" Srbe u Hrvatskoj od napada hrvatskih oružanih formacija i omogućava im da srede vojno organiziranje za "obranu". Međutim, vrše se pripreme za napad. Istodobno se rade završne pripreme JNA za rat protiv Hrvatske, kada Hrvatska, kako kaže Kadrijević, počne rat protiv JNA. U sklopu sprječavanja međunacionalnih sukoba, kako je to Predsjedništvo SFRJ

svojom odlukom uobličilo, Generalštab je za provedbu postavljene zadaće planski ojačao postrojbe JNA u Hrvatskoj i oko Hrvatske (Bosna i Hercegovina i Slovenija). Ojačane postrojbe su trebale imati dvije vrste postrojbi. Veći broj oklopno-mehaniziranih snaga, jačine od satnije do bojne, smjestit će što bliže mogućim mjestima sukoba, tako da mogu brzo djelovati (intervenirati). Odgovarajući broj oklopno-mehaniziranih snaga brigadnog sastava postaviti će na stožerne točke (težišta) u Hrvatskoj i oko Hrvatske (pretežito u BiH) da se mogu uporabiti za veće intervencije.

Ovdje se vidi ona strategijska postavka operativnog rasporeda snaga koju je generalštab JNA naznačio, a potom i general Radovan Radinović znanstveno uobličio u svoj generalskoj radnji kao bitka u prostoru.

Prema gledanju generalštaba, JNA je ostvarila svoje ciljeve u ovoj fazi prve dionice rata protiv Hrvatske: "zaštitila" je srpsko pučanstvo; pomogla i omogućila mu da se vojnički i politički pripremi za događaje koji će slijediti što su Srbi prema Kadijeviću doista i učinili. Hrvatska nije ostvarila potpunu vlast na cjelovitom prostoru zbog uloge koju je igrala JNA. I ne samo to, Hrvatskoj je postalo jasno da taj cilj neće nikada ostvariti sve dok je JNA tu.

U drugoj fazi prve dionice rata uporabu snaga JNA u Hrvatskoj "za obranu Srba" nije se moglo, iz opće zamisli, više provoditi po modelu "sprječavanja međunacionalnih sukoba". Moralo se pričekati "otvoreni napad" Hrvatske, tako da on bude vidljiv za sve, da se nedvojbeno vidi tko je napadač, a tko branitelj, tko nameće rat, a tek je tek onda „prisiljen“ uzvratiti udarac.

Glavna zamisao na kojoj su razrađeni planovi uporabe JNA na cijelom jugoslavenskom prostoru, u vremenu od 1986.-1990., bila je potpuno poraziti hrvatske obrambene snage ako situacija dopusti, ali obvezno u mjeri koja će omogućiti ostvarivanje postavljenih ciljeva.

Ti ciljevi za JNA su: ostvariti puno sudjelovanje sa srpskim pobunjenicima, omogućiti dovršenje izvlačenja preostalih dijelova JNA iz Slovenije pri čemu treba posebno obratiti pozornost da će uloga Srba u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini. Tomu se prilagođava novi raspored snaga JNA.

Strategijski plan okupacije Hrvatske pripreman je punih pet godina (1985.–1989.) dugoročno, sjenovito i zamaskirano. On je i pokusno provjeravan.

Ovaj plan je jasno obznanjen 1993. od samog njegovog provoditelja, tadašnjeg ministra obrane SFRJ generala Veljka Kadijevića koji će prije njegove primjene razoružati Hrvatsku oduzimajući oružje njezine teritorijalne obrane. U

predvečerje ostvarivanja i primjene plana, Generalštab oružanih snaga SFRJ izdat će Upustvo za uporabu strategijskih grupacija kojim se određuje kako će one izvoditi operacije.

Stvarni operacionalizirani plan (strategijska napadna operacija) glasio je:

Strategijsku zadaću provesti u dvije dionice. U prvoj, pretežito protuudarima taktičkog značenja na više smjerova dok se Hrvatska jače ne uključi (napadne vojarne), uz pojačano organiziranje i pripremanje srpskih pobunjenika. U drugoj dionici, jedinstvenom strategijskom napadnom operacijom poraziti Hrvatsku vojsku i provesti postavljene zadaće.(slika 14.)

Zamisao manevra snaga:

- a) potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i mora,
- b) pravce napada glavnih snaga što neposrednije vezati za "oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj" i zbornih mjesta (vojarni) JNA u dubini hrvatskog prostora. U tom cilju ispresijecati Hrvatsku na smjerovima: Gradiška-Virovitica, Bihać - Karlovac - Zagreb, Knin - Zadar, Mostar - Split. Najjačom grupacijom oklopno- mehaniziranih snaga zauzeti istočnu Slavoniju, a potom brzo nastaviti djelovanje na zapad, spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu i Varaždinu, odnosno prema granici Slovenije. Istodobno jakim snagama iz područja Herceg Novi-Trebinje, blokirati Dubrovnik s kopna, izbiti u dolinu Neretve i na taj način sudjelovati sa snagama koje nastupaju na smjeru Mostar – Split,
- c) nakon dostizanja određenih objekata (stožernih točaka), osigurati "i držati" granicu srpske „Krajine" u Hrvatskoj, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske,
- d) za mobilizaciju, pripremu mobiliziranih ili domobiliziranih postrojbi kao i za njihovo dovođenje na planirane pravce uporabe potrebno je 10-15 dana, ovisno o stupnju borbene spremnosti postrojbi i njihove udaljenosti od pravca uporabe.

Prema srpskim gledanjima glavne zadaće preoblikovanog plana u prvoj dionici rata bile su ostvarene:

- a) jedna trećina Hrvatske gdje živi pretežito srpsko pučanstvo je "oslobođena",
- b) borbom je izgrađena vojska "krajine", koju je JNA opremila odgovarajućim naoružanjem i ratnom tehnikom,

c) JNA je povukla svoje glavne borbene efektivne iz Hrvatske i razmjestila ih tako da odgovaraju budućim zadaćama (rat protiv Bosne i Hercegovine).

Ovakvi zaključci dosta su realni, osim općeg koji govori kako je Hrvatska prihvatila Vanceov plan zato što je izgubila rat. Hrvatska ne samo što nije izgubila, nego naprotiv, dobila je ovu prvu dionicu rata. Strategija je tu neumoljiva. Pobjednik rata je onaj, koji onemogućiti neprijatelju da ostvari svoj postavljeni strategijski cilj. Postavljeni strategijski cilj JNA bio je: poraziti Hrvatsku vojsku i izbiti na slovensku granicu. On nije ostvaren ni u prvom ni u drugom dijelu prve dionice rata.

11. ODGOVOR HRVATSKE NA PRIMIJENJENU STRATEGIJU

Daljnje vođenje rata daje prednost onoj strani koja bolje iskoristi vrijeme predaha. I tu se hrvatska strategija pokazala uspješnom. Strategijsko je umijeće znati čekati i zadati odlučujući udarac u pravom trenutku (oslobodilačke operacije Hrvatske vojske).

Čekanje u suvremenom poimanju strategije ima iznimno značenje. Ako je svrha strategije postizavanje ciljeva, koje je utvrdila politika, koristeći što bolje sredstva kojima se raspolaže onda je Hrvatska primijenila razumnu i razložnu strategiju. Prilagodila ju je složaju stvarne situacije. Osim toga na prilagodbu hrvatske strategije utjecali su i slijedeći elementi: hrvatske oružane snage brojno su ojačale, bolje su se naoružale, a mobilizacija se razvijala bez većih problema.²⁰ Hrvatska je puzajućoj strategiji suprotstavila strategiju neizravnog pristupa u kojoj se vrlo brzo prepoznaje prevladavajuća uloga politike i diplomacije, a potom gospodarstva, tako da je izdržala sve udare u prvoj dionici rata. Ti elementi su, kako je već rečeno, bili važni za dobivanje na vremenu, kako bi se stvorila vojna sila tehnički toliko opremljena i uvježbana za ostvarivanje vojnih pobjeda (napadne operacije, od taktičke do strategijske razine).

Ovdje je važno podsjetiti na onaj postulat ratnog umijeća koji govori da svakoj određenoj situaciji odgovara jedna

---

²⁰ U Vukovarskoj bitki broj uništenog oružja i vojnika bitno je materijalno, politički i vojno oslabio potencijal srbijanske osvajačke vojske. Osim toga, tromjesečno vezivanje ogromnih snaga agresora na uski prostor Vukovara dalo je dragocjenog vremena i prostora stvaranju i ustrojavanju Hrvatske vojske i države. Stoga je "Bitka za Vukovar" strategijska značajka sustava vrijednosti hrvatske države.

određena strategija, koja može biti najbolja u jednom od mogućih stjecaja prilika, a posve loša u drugima.

ZAKLJUČAK

Hrvatski domovinski rat nije samo izdvojena pojava gdje se branilo od agresije, već, gledajući šire, bio je to jedan od značajnih elemenata upravljanja krizom na jugoistoku Europe. Dakle, bio je podvrgnut globalnoj strategiji interesa na regionalnoj razini. Kakva su njezina obilježja? Globalne strategije po prirodi stvari su dvojake. S jedne strane imaju obilježje prestiža glede iste razine, dok s druge to je strategija dominacije prema regionalnim i subregionalnim čimbenicima. U ovakvoj slici svijeta, a geostrateški nalazeći se na sjevernom dijelu prvih vrata Euroazije sve hrvatske aktivnosti (pa i sama obrana od agresije) podvrgnute su vidljivom, a još više nevidljivom djelovanju europskih i svjetskih sila.

Na temelju općih geopolitičkih postavki, zaključuje se: sukob u jugoistočnoj Europi na prostoru bivše SFR Jugoslavije, posljedica je krize koja je postala poželjno stanje za izvanjske čimbenike, a koja je za njih istodobno bila i sredstvo pomoću kojeg su upravljali procesima radi ostvarivanja svojih strategijskih interesa. Za narode, koji su težili svojoj samostalnosti kao što je hrvatski, ona je kreativno stanje za ostvarivanje nezavisnosti i izgradnje demokratskog društva.

Upravljanje nadziranom kaosom značilo je sprječavati ozbiljnije narušavanje dinamičke ravnoteže snaga na prostoru bivše Jugoslavije i njezinom bližem okružju. Traganje za ravnotežom snaga i ravnomjernom podjelom krivnje među čimbenicima u sukobu zahtijevalo je povremeno potiskivanje i demokratskog interesa njemu nadređenim interesima globalne strategije. Pod prisilom zahtjeva za očuvanjem ravnoteže posegnut će se i za takozvanom induciranom odgovornošću pojedinih sudionika sukoba na prostorima bivše Jugoslavije. Konačnica ovakvog strategijskog pristupa u upravljanju nadziranom kaosom je: "Svi su uzročnici i svi su krivci, nema pobjednika i poraženih, dakle nema ni agresije, ni agresora, pa ni rata, odvijao se samo etnički sukob".

Ovaj rad pokazuje da sukob na jugoistoku Europe niti je slučajna, niti neplanirana. Zašto je pušteno da se dogodi baš ovakav rat? Možda zato kada on završi netko drugi, a ne stvarni pobjednik, lakše dođe do pobjede. A stvarni

pobjednik, sa stajališta strategije, nedvojbeno je hrvatska oružana sila i hrvatska narod.

Unatoč svemu pa i svim osporavanjima Domovinskog rata znanstvena rasprava o njemu s polazišta teorije sukoba upućuje da je vojno umijeće obogaćeno nizom novih maksima ili točnije naputaka: (1) vojna strategija ne može riješiti ishod rata; (2) moć informacijske strategije izuzetno je velika, takva da može paralizirati ubojnu snagu oružja; (3) uvijek je bolje napasti strategiju protivnika nego njegovu vojnu silu; (4) koristi složaj svih posebnih strategija i ne napadati (braniti) se samo jednom posebnom strategijom; (5) sukob koji je istodobno temeljen na sva tri načela prije ili kasnije prerasta u svoj limes - rat; (6) na uspješno djelovanje protivnika odmah poduzeti protudjelovanje ako ne istom onda drugom posebn(i)om strategij(ama)om.

Izložena determiniranom kaosu Hrvatska će postati demokratskom državom. Svjetsko će mnijenje ponekad biti na hrvatskoj strani, ali svjetska moć nikada. Ali moć kako to strategija uči - ne pobjeđuje uvijek.

Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1991. nije bila ni slučajna ni iracionalna, već rezultat planske pripreme i imperijalne politike Srbije koja se vodi već gotovo dva stoljeća. Od srpskog nacionalnog programa "Načertanija" (1844.) do "Memoranduma" SANU (1986.) velikosrpski ideolozi nizom neistina i krivotvorina (povijesnih, geopolitičkih, narodnosnih itd.) pokušavaju opravdati planirano teritorijalno širenje na Zapad. U skladu s idejom "svi Srbi u jednoj državi", krivotvorinama narodnosne strukture težilo se povećati brojčani i razmještajni doseg srpskog naroda kao podloge za opravdanu težnju i realizaciju zadanog cilja – što veće "Velike Srbije".

No, osim nadzora državnih institucija, gospodarstva, vojske, policije, diplomacije itd., Srbija ipak, najprije u razdoblju Kraljevine, a potom jugoslavensko-komunističke zajednice, nije uspjela do kraja usmjeravati demogeografske zakonitosti i procese. Relativni udio Srba u nacionalnoj strukturi bio je sve manji izvan, ali i unutar, same Srbije. Time je bila ne samo ugrožena demografska podloga njenog proširenja, već je proces stalnog povećanja udjela Albanaca i Muslimana djelovao destabilizirajuće po nacionalnu sigurnost, a poglavito teritorijalni integritet same Srbije.

U skladu s tezom velikosrpskih ideologa, globalne promjene u svijetu, kakve su bile osamdesetih godina u Istočnoj Europi, značile su priliku za novi pokušaj teritorijalnog proširenja. Ali ni srbizirana JNA svojim ratnim pohodom nije mogla ostvariti ono što se nije uspjelo u "puzajućoj" inačici za vrijeme srpske hegemonije .

Rat protiv Hrvatske bio je sastavni dio agresije za zapadne granice "Velike Srbije", u kojem je Srbija vojno poražena, međutim, njezini strategijski ciljevi teritorijalne amputacije i dalje su ostali isti.

Ni jedan narod ne može odustati od vlastitih interesa i ciljeva jer bi to značilo odustati od života. Borba za nacionalni opstanak, za samoodređenje i slobodu, temeljni su razlozi realiziranja prava na vlastitu državu.

Svaki narod, bez obzira na veličinu ima "prirodno i povijesno pravo na svoje mjesto i suverenitet u ljudskoj zajednici, baš kao i čovjek u ljudskom društvu" jer samo slobodan i suveren narod, može dati svoj obol svijetu u kojem živi.

Rat se dobiva i gubi na razini strategije. Pobjeđivati u ratu znači naučiti strateški misliti.

Domovinski rat bio je sukob strategijskih zamisli u kojoj je agresor primjenio vojnotehničku moć, a Hrvatska moralnu snagu.

Poraz srpske strategije najbolje se očitovao 15. siječnja 1992. kada je Republika Hrvatska priznata kao samostalna i suverena država na karti svijeta.

Hrvatska će još dugo osjećati gospodarske i demografske posljedice srpske hegemonije u bivšoj zajednici (iseljena Hrvatska), ali i ljudske gubitke prouzročene velikosrpskom agresijom.

PRILOZI:

POPIS SLIKA

slika br.1 – Jugoslavenska država po Cvijiću

slika br.2 – Homogena Srbija po Moljeviću (1941)

slika br.3 – Političko-teritorijalna podjela Kraljevine SHS (1921)

slika br.4 – Političko-teritorijalna podjela Kraljevine SHS (1939)

slika br.5 – Nezavisna država Hrvatska

slika br.6 – “Velika Srbija” 1991.(po Šešelju)

slika br.7 – Teritorijalne promjene po “Mirnom planu” Vuka Draškovića, 1991.

slika br.8 – Vojno-teritorijalna podjela SFRJ, 1985.

slika br.9 – Teritorijalna podjela OS – SFRJ, 1987.

slika br.10 – Karta napućenosti općina RH 1991. i crta bojišnice okupiranog područja

slika br.11 – Srbi u Hrvatskoj 1981.

slika br.12 – Geografski položaj Hrvatske s obzirom na glavne europske komunikacijske veze pravcem zapad-jugoistok i pristup Jadranu.

slika br.13 – Geografska osobitost prostora RH s obzirom na utjecaje što proizlaze iz razvedenosti državnih granica

slika br.14 – Plan izvođenja strategijske napadne operacije u agresiji na Hrvatsku

slika br.1 – Jugoslavenska država po Cvijiću

Preuzeto: Klemenčić, N (1993/94): Greater Serbian Territorial Claims.

Croatia – A New European State, Zagreb, 143-159

slika br.2 – Homogena Srbija po Moljeviću (1941)

Preuzeto: Klemenčić, N. (1993/94): Greater Serbian Territorial Claims.
Croatia – A New European State, Zagreb 143-159

slika br.3 – Političko-teritorijalna podjela Kraljevine SHS (1921)

Preuzeto: The Borders Of Croatia and treats to amputate Croatian Territory. The Ministry Of Information, Republic Of Croatia, Vjesnik, Zagreb 1991

S. Sučić: Strategijske značajke Domovinskog rata tijekom 1991.

slika br.4 – Političko-teritorijalna podjela Kraljevine SHS (1939)

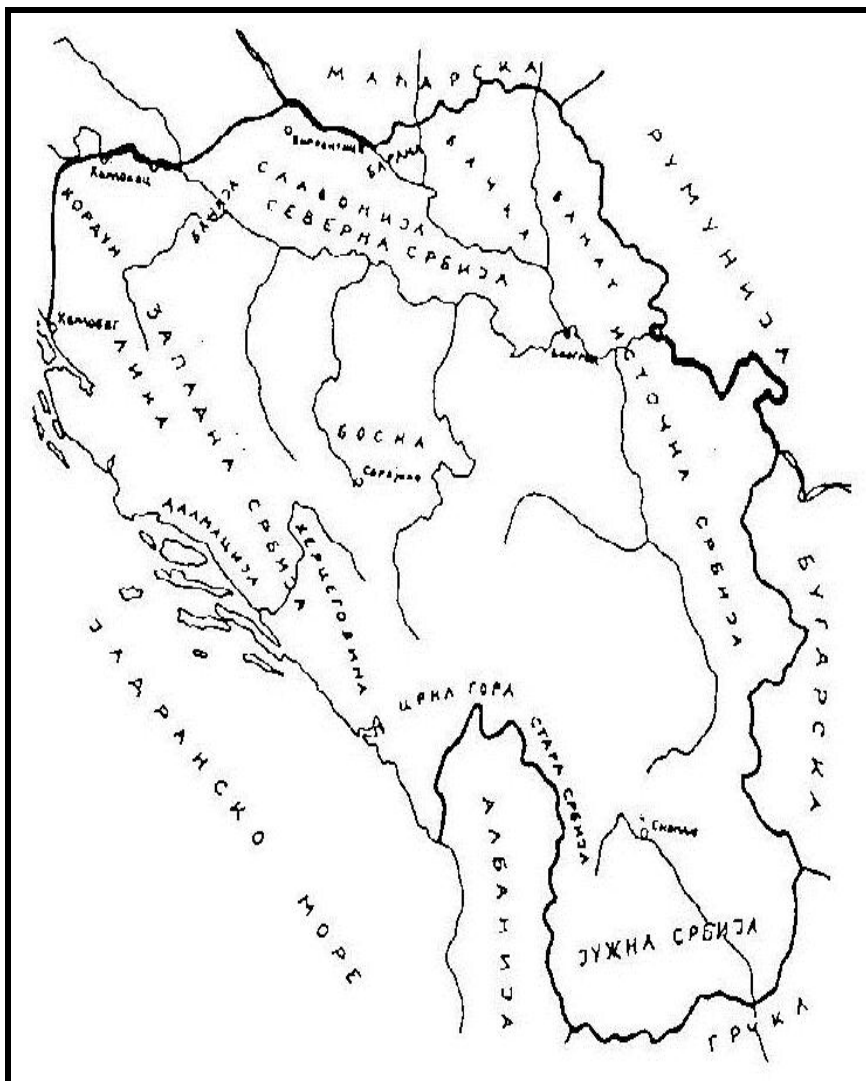
Preuzeto: The Borders Of Croatia and treats to amputate Croatian Territory. The Ministry Of Information, Republic Of Croatia, Vjesnik, Zagreb 1991.

slika br.5 – Nezavisna država
Hrvatska

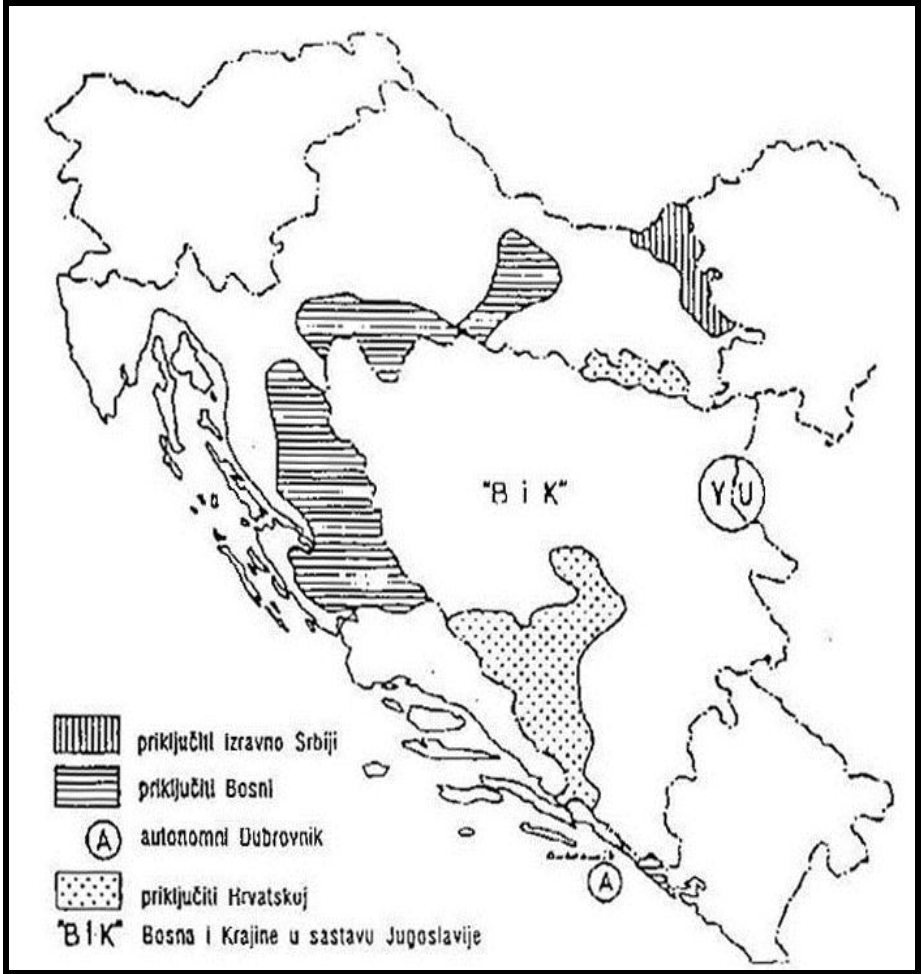
Preuzeto: The Borders Of Croatia and treats to amputate Croatian Territory. The Ministry Of Information, Republic Of Croatia, Vjesnik, Zagreb 1991.

slika br.6 – “Velika Srbija” 1991.(po Šešelju)

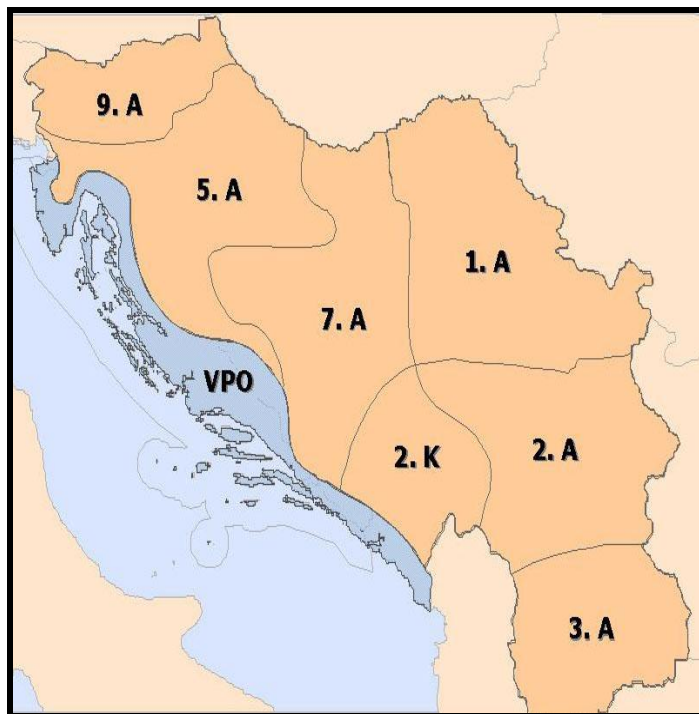
Preuzeto: Klemenčić, 1993. 292.

slika br.7 – Teritorijalne promjene po “Mirnom planu”
Vuka Draškovića 1991.

Preuzeto: Klemenčić, 1993. 301

slika br.8 – Vojno-teritorijalna podjela SFRJ 1985.

Prema: Domazet, Hrvatska i veliko ratište, Zagreb 2002, str. 50

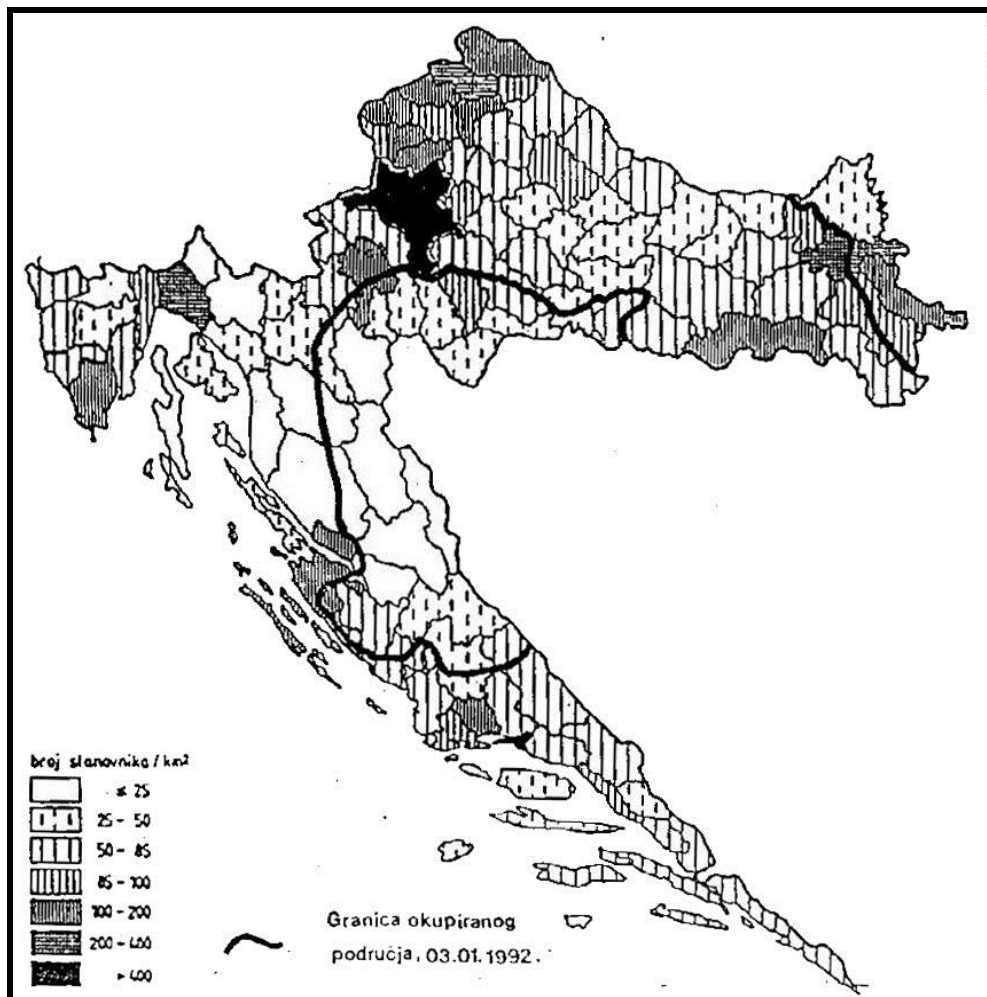
slika br.9 – Teritorijalna podjela OS – SFRJ, 1987.

Prema: Domazet, Hrvatska i veliko ratište, Zagreb 2002, str. 49

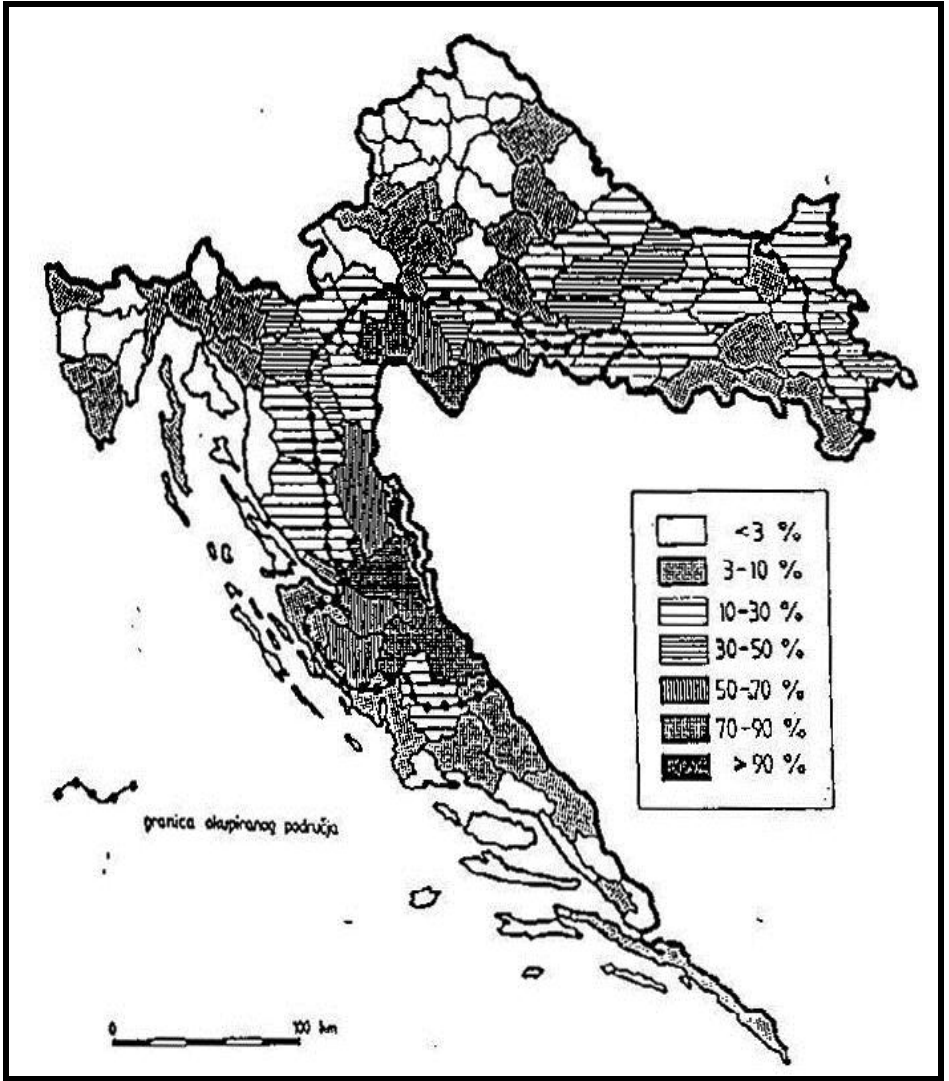

**slika br.10 – Karta napučenosti općina RH 1991.
i crta bojišnice okupiranog područja**

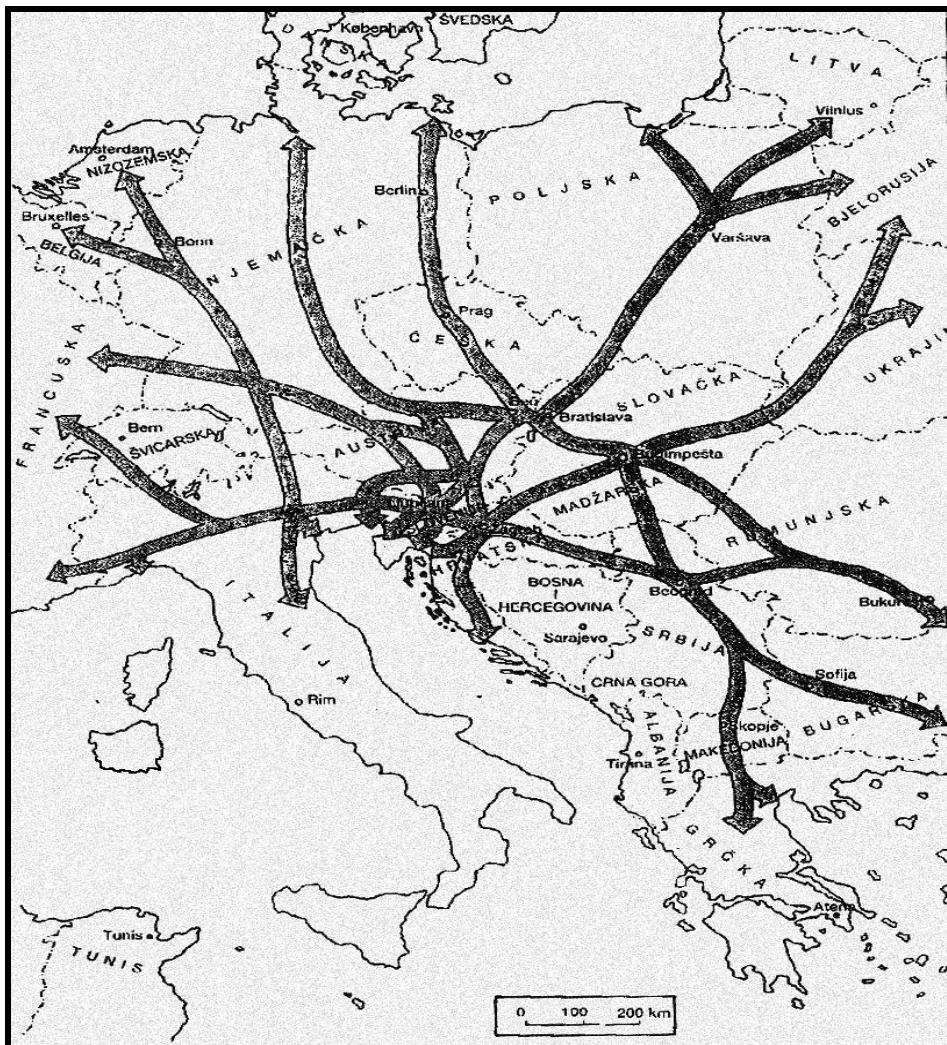
Prema: Friganović, 1992; Crkvenčić, Klemenčić, 1993.

slika br.11 – Srbi u Hrvatskoj 1981.

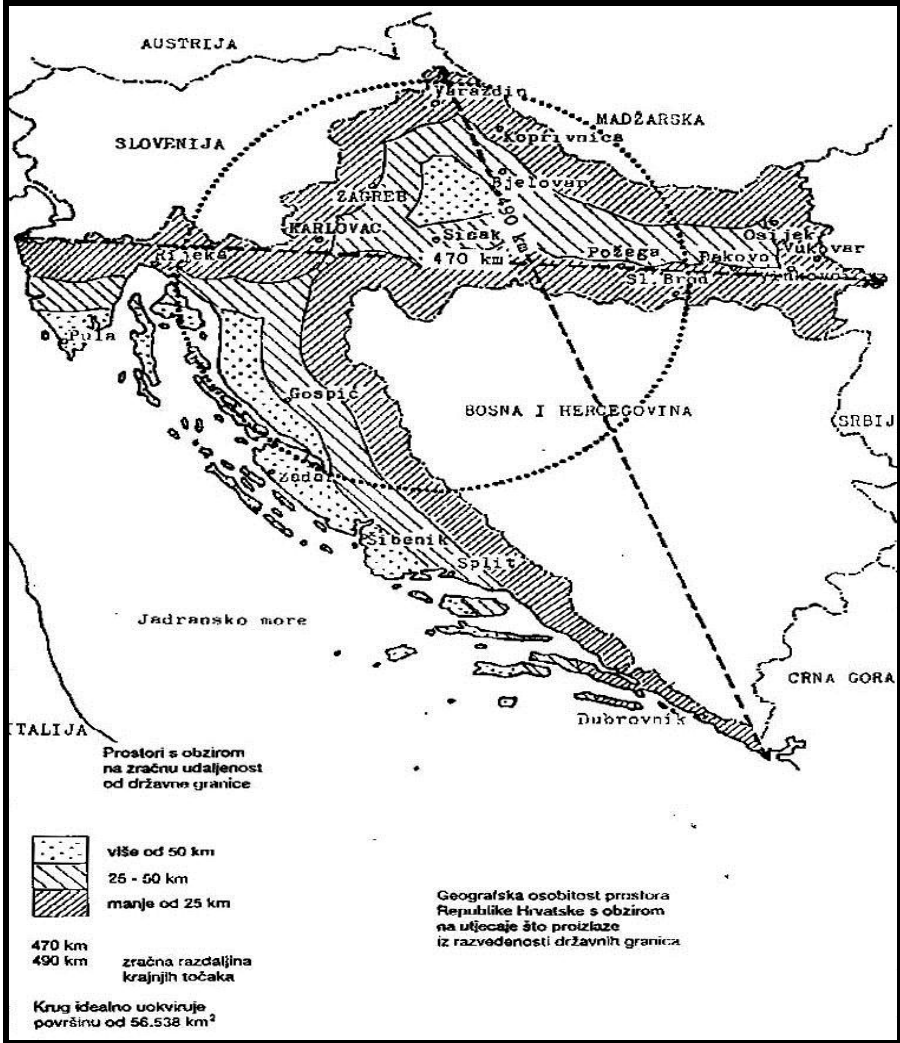
Preuzeto: Pepeonik, 1991, 48

slika br.12 – Geografski položaj Hrvatske
s obzirom na glavne europske komunikacijske veze pravcem
zapad-jugoistok i pristup Jadranu.

Preuzeto: Žuljić, Hrvatski domovinski odgoj, Zagreb 1996. str. 381

slika br.13 – Geografska osobitost prostora RH s obzirom na utjecaje što proizlaze iz razvedenosti državnih granica

Preuzeto: Žuljić, Hrvatski domovinski odgoj, Zagreb 1996. str. 383

slika br.14 – Plan izvođenja strategijske napadne operacije u agresiji na Hrvatsku

Preuzeto: Domazet; Hrvatska i veliko ratište, Zagreb, 2002. str.66

POPIS TABLICA

Tablica br. 1: Nacionalna struktura oficirskog djelatnog sastava "JNA" prije početka vojne agresije na Hrvatsku

Tablica br. 2: Nacionalni sastav bivše zajednice u razdoblju 1948.-1991.

Tablica br. 3: Nacionalni sastav bivše zajednice u razdoblju 1948.-1991.

Tablica br. 4: Ukupan broj i narodnosni sustav stanovništva (popis 1991) u okupiranim područjima Hrvatske (na dan 3. 1. 1992.)

Tablica br. 1: Nacionalna struktura oficirskog djelatnog sastava JNA prije početka vojne agresije na Hrvatsku

Nacionalnost	Udio u ukupnom stanovništvu Jugoslavije (%)	Udio u oficirskom sastavu „JNA” (%)	Indeks odstupanja
Srbi	36,3	62,5	+ 72
Crnogorci	2,6	7,5	+ 189
Jugoslaveni	5,4	7,5	+ 39
Hrvati	19,7	10,4	- 47
Ostali (Slovenci, Makedonci, Muslimani, Albanci)	36,0	12,1	- 66

Izvor: Statistical Data about Dead and Injured in the War Against Croatia on the Croatian Side. Zagreb. Glavni stožer saniteta Republike Hrvatske. 1991. (Spajić – Varkaš, 1992)

Tablica br. 2: Nacionalni sastav bivše zajednice u razdoblju 1948.-1991

Nacionalnost	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	1991/48.
Crnogorci	425.703	466.093	513.832	508.843	579.053	543.465	125,5
	2,7	2,8	2,8	2,5	2,6	2,3	
Hrvati	3.784.353	3.975.550	4.293.809	4.526.782	4.428.043	4.661.402	123,2
	24,0	23,5	23,1	22,1	19,8	19,8	
Makedonci	810.126	893.247	1.045.516	1.194.784	1.341.598	1.373.412	169,5
	5,1	5,3	5,6	5,8	6,0	5,8	
Muslimani	808.921	998.698	972.960	1.729.932	1.999.890	2.303.313	284,7
	5,1	5,9	5,2	8,4	8,9	9,8	
Slovinci	1.415.432	1.487.100	1.589.211	1.678.032	1.735.571	1.749.441	123,6
	9,0	8,8	8,6	8,2	7,8	7,4	
Srbi	6.547.117	7.065.923	7.806.152	8.143.246	8.140.507	8.527.773	130,3
	41,5	41,7	42,1	39,7	36,3	36,2	
Albanci	750.431	752.245	914.723	1.309.523	1.730.878	2.170.444	289,2
	4,8	4,5	4,9	6,4	7,7	9,2	
Jugoslaveni	-	-	317.124	273.077	1.219.024	701.716	-
			1,7	1,3	5,4	3,0	
Ostali i nepoznato	1.230.015	1.315.717	1.095.964	1.158.753	1.235.031	1.530.185	124,4
	7,8	7,8	5,9	5,6	5,5	6,5	
SRPJ	15.772.098	16.936.573	18.549.291	20.522.972	22.427.585	23.552.151	149,3

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., prema nacionalnom sastavu po opštinama. Konačni rezultati. (1982.). Državni zavod za statistiku, Beograd
 Statistički bilten br. 1934. (1992). Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991., Nacionalni sastav stanovništva po opštinama. SZS, Beograd.

Tablica br. 3: Nacionalni sastav bivše zajednice u razdoblju 1948.-1991.

Narod	Broj stanovnika		Udio u ukupnom broju pripadnika naroda (%)
	Apsolutni	Relativni (%)	
Hrvati	203.656	37,1	5,5
Srbi	287.830	52,4	49,5
Ostali	57.597	10,5	12,3
Ukupno	549.083	100,0	11,5

Izvor: Dokumentacija 881 (1992): Narodnosni sastav stanovništva po naseljima. Popis stanovništva 1991. RZS. Zagreb. 344. (Prema: Šterc; Pokos, 1993)

Tablica br. 4: Ukupan broj i narodnosni sustav stanovništva (popis 1991. u okupiranim područjima Hrvatske (na dan 3. 1. 1992.

Okupirana područja	Hrvati		Srbi		Ostali		Ukupno
	Aps.	Rel.	Aps.	Rel.	Aps.	Rel.	
Banija, Kordun i Lika	53.005	7,1	130.728	66,8	11.909	6,1	195.642
Istočna Slavonija	86.088	44,5	67.676	35,0	39.751	20,5	193.513
Zapadna Slavonija	6.713	31,9	12.366	58,7	1.993	9,5	21.072
Dalmacija	57.852	41,7	77.061	55,3	3.943	2,8	138.856
Ukupno	203.656	37,1	287.830	52,4	57.597	10,5	549.083

Izvor: Dokumentacija 881 (1992): Narodnosni sastav stanovništva po naseljima. Popis stanovništva 1991. RZS. Zagreb. 344. (prema: Šterc; Pokos, 1993)

Literatura:

Barić, S. *Asimetrični rat u RH*. Zagreb : Ratna škola OS RH "Ban Josip Jelačić", diplomski rad, 1999.

Barković, M. st. brig. *Strategija – predavanja*. Zagreb : Ratna škola OS RH "Ban Josip Jelačić", 2002./2003.

Brzezinski, Z. *Izvan kontrole – globalna previranja uoči 21. stoljeća*. Zagreb : Otvoreno sveučilište, 1994.

Clausewitz, Carl von. *O ratu*. Zagreb : Ministarstvo obrane Republike Hrvatske 1997.

Domazet-Lošo, Davor. *Hrvatska i veliko ratište*. Zagreb : Udruga sv. Jurja, 2002.

Frganović, M. *Stanovništvo Jugoslavije. / Veliki geografski atlas Jugoslavije*. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 1987.

Hrvatski domovinski odgoj. / Grupa autora. Zagreb : Politička uprava MORH-a, 1996.

Izvori velikosrpske agresije. Miroslav Brandt ... et al; priredio Bože Čović. Zagreb : "August Cesarec" : Školska knjiga, 1991.

Jugoistočna Europa 1918. – 1995. Međunarodni znanstveni skup, Zadar 1995.

Jurčević, J. *Srbijanska vojna agresija na Hrvatsku 1990.-1995. Godine*. / "Jugoistočna Europa 1918-1995.", međunarodni znanstveni skup. Zagreb : Hrvatska matica iseljenika (HIC), 1995., 214-231.

Jurčević, J. *Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991....* Društvena istraživanja (Zagreb) 4-5 (1993.) 479-499.

Kadijević, V. *Moje viđenje raspada – vojska bez države*. Beograd : Politika, 1993.

Klemenčić, M. *Velikosrpska teritorijalna posezanja*. Društvena istraživanja (Zagreb) 4-5 (1993.) 285-303.

Kulić, S. *Strategija nasilja kao strategija razvoja*. Zagreb : Naprijed, 1996.

Lovrić D., brigadni general. *Strategijske operacije – predavanja*. Zagreb: Ratna škola OS RH "Ban Josip Jelačić", 2002./2003.

Lozančić, M. *Demografski aspekti i velikosrpska agresija na Hrvatsku*. Zagreb : Magistarski rad, 1998.

Ogorec, M. *Hrvatski domovinski rat : 1991.-1993*. Rijeka : Otokar Keršovani, 1994.

Ogorec, M. *Vojna sila bivše Jugoslavije*. Zagreb, 1997.

Paić, I. *Strategija – predavanje*. Zagreb: Ratna škola OS RH "Ban Josip Jelačić", 2002./2003.

Paić, I. *Strategija obrane. / skripta, 1. dio*. Zagreb: MORH – HVU "Petar Zrinski", 1995.

Pavić, R. *Velika Srbija od 1844. do 1990./91. godine. /Izvori velikosrpske agresije*. Zagreb : Školska knjiga, 1991., 151-203.

Pavičić, S. *Hrvatska vojna i ratna povijest i prvi svjetski rat*. Zagreb: Hrvatska knjiga 1943.

Rakić, R. brigadni general. *TIPRU – predavanje*. Zagreb: Ratna škola OS RH "Ban Josip Jelačić", 2002./2003.

Rat protiv Hrvatske. Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Društvena istraživanja (1993), br. 2-3

Rogić, I. *Vukovar '91. i hrvatski nacionalni identitet*. Društvena istraživanja (Zagreb) 4-5 (1993.) 501-521.

Sučić, S. *Raščlamba borbenih djelovanja na području Vukovara 1991. godine*. Zagreb : ŽŠS OS RH, diplomski rad, 1996.

Šakić, V. *Načelo Vukovar – bilješke za imaginarnu povijest vukovarske Hrvatske*. Zagreb: Otvoreno sveučilište, 1997.

Šakić, V. *Opći okvir proučavanja srpske agresije na Hrvatsku 1991*. Društvena istraživanja (Zagreb) 4-5 (1993.) 217-242.

Tuđman, Franjo. *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji (knjiga I,II)*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993.

Žunec, O. *Rat i društvo (Ogledi iz sociologije vojske i rata)*. Zagreb : Hrvatsko sociološko društvo, 1998.

Kratice:

AK – Armijski korpus
BiH – Bosna i Hercegovina
D – Dan početka rata
EZ(U) – Europska zajednica (unija)
GS - Generalštab
GSOS – Glavni stožer oružanih snaga
HDZ – Hrvatska demokratska zajednica
HRM – Hrvatska ratna mornarica
HRZ – Hrvatsko ratno zrakoplovstvo
HV – Hrvatska vojska
JNA – Jugoslavenska narodna armija
K - Korpus
KGB – Komitet gospodarske bezbednosti
MORH – Ministarstvo obrane Republike Hrvatske
MUP – Ministarstvo unutarnjih poslova
NATO – Sjevernoatlantski savez
NDH – Nezavisna Država Hrvatska
NOB – Narodnooslobodilačka borba
OG – Operativna grupa
ONO i DSZ – Općenarodna obrana i društvena samozaštita
OS – Oružane snage
OS SFRJ – Oružane snage Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije
OZNA – Odelenje za narodnu zaštitu
RH – Republika Hrvatska
S i CG – Srbija i Crna gora
SAD – Sjedinjene Američke Države
SANU – Srpska akademija nauka i umjetnosti
SAO – Srpska autonomna oblast
SDB – Služba državne bezbednosti

SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

SKJ – Savez komunista Jugoslavije

SSNO – Savezni sekretarijat za narodnu obranu

TO – Teritorijalna obrana

UDBA – Uprava državne bezbednosti

UNMO – Međunarodni promatrači Ujedinjenih naroda

UNPROFOR- Međunarodne snage Ujedinjenih naroda za
bivšu Jugoslaviju

VJ – Vojska Jugoslavije

VO – Vojna oblast

VPO – Vojno-pomorska oblast

VS UN – Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda

VU – Varšavski ugovor

ZNG – Zbor narodne garde

EZ – Europska zajednica